

درباره سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی:
۷. بررسی روند شاخص‌های تحقق
سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی
(ویرایش اول)

معاونت پژوهش‌های اقتصادی
دفتر: مطالعات اقتصادی

کد موضوعی: ۲۲۰
شماره مسلسل: ۱۴۴۴۶
شهریورماه ۱۳۹۴

به نام خدا فهرست مطالب

۱	چکیده
۲	مقدمه
۳	۱. پیشتازی اقتصاد دانش بنیان
۳-۱	۱-۱. سهم صادرات با فناوری بالا و صادرات خدمات فنی و مهندسی از کل صادرات غیرنفتی
۵-۲	۱-۲. محوریت رشد بهره‌وری در اقتصاد
۸	۲. اصلاح الگوی مصرف و هدفمندی یارانه‌ها
۸-۱	۲-۱. اصلاح الگوی مصرف خانوار
۸-۲	۲-۲. بهینه‌سازی مصرف انرژی
۹-۳	۲-۳. بهینه‌سازی تولید برق
۱۲	۳. امنیت غذا و کالاهای اساسی
۱۲-۱	۳-۱. افزایش تولید محصولات و نهاده‌های اساسی وارداتی
۱۳-۲	۳-۲. تنوع‌بخشی به مبادی واردات نهاده‌ها و محصولات غذایی اساسی
۱۴-۳	۳-۳. افزایش حجم و بهبود بازده ذخایر راهبردی غذایی
۱۶	۴. نظام پولی (ریالی و ارزی) و مالی
۱۶-۱	۴-۱. ایجاد ثبات در اقتصاد ملی (اقتصاد کلان)
۱۹-۲	۴-۲. ثبات نظام بانکی
۲۲-۳	۴-۳. پاسخگویی به نیازهای اقتصاد ملی و پیشگامی در تقویت بخش واقعی اقتصاد (دارایی‌های ناسالم نظام بانکی)
۲۶	۵. صادرات، مناطق آزاد، دیپلماسی اقتصادی
۲۶-۱	۵-۱. حمایت همه‌جانبه هدفمند از صادرات کالاها و خدمات
۳۰-۲	۵-۲. توسعه حوزه عمل مناطق آزاد و ویژه اقتصادی کشور
۳۲	۶. نفت، گاز و حوزه انرژی
۳۲-۱	۶-۱. قطع وابستگی بودجه به درآمدهای نفتی در (بند «۱۸» سیاست‌های کلی)
۳۳-۲	۶-۲. کاهش ضربه‌پذیری درآمد حاصل از صادرات نفت و گاز (بند «۱۳» سیاست‌های کلی)
۳۵-۳	۶-۳. تنوع‌بخشی به سبد صادراتی انرژی به منظور کاهش سهم نفت خام (بند «۱۵» سیاست‌های کلی)
۳۸-۴	۶-۴. توسعه ظرفیت تولید (اولویت میداین مشترک) (بند «۱۴» سیاست‌های کلی)
۴۰-۵	۶-۵. تکمیل زنجیره ارزش افزوده نفت (بند «۱۵» سیاست‌های کلی)
۴۲-۶	۶-۶. تکمیل زنجیره ارزش افزوده گاز (بند «۱۵» سیاست‌های کلی)
۴۴	۷. بودجه، هزینه‌های دولت، مالیات
۴۴-۱	۷-۱. صرفه‌جویی در هزینه‌های عمومی کشور و حذف هزینه‌های زائد
۵۱-۲	۷-۲. نسبت درآمد مالیاتی به کل منابع بودجه عمومی
۵۲	۸. شفافیت اطلاعات و سلامت اقتصادی
۵۳	نتیجه‌گیری
۵۴	پیوست‌ها
۶۵	منابع و مآخذ

درباره سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی:
۷. بررسی روند شاخص‌های تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی
(ویرایش اول)

چکیده

در این گزارش، آمار و اطلاعات مربوط به شاخص‌های اصلی اقتصاد مقاومتی جمع‌آوری و روند تغییرات این شاخص‌ها در سال‌های گذشته مورد ارزیابی و تحلیل قرار گرفته است. فرض گزارش آن است که اکثر شاخص‌های مذکور در سیاست‌های کلی اقتصادی مقاومتی پیشتر نیز در اسناد قانونی مختلف مورد اشاره قرار گرفته و یا الزام توجه به آن برای سیاستگذاران روشن بوده است. بنابراین می‌توان با این شاخص‌ها به ارزیابی دوران پیش و پس از ابلاغ سیاست‌ها پرداخت.

هدف اصلی گزارش آن است تا با بررسی روند متغیرها، سازگاری این تغییرات را با سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی ارزیابی کند. بررسی شاخص‌های ارائه شده در این گزارش حاکی از آن است که در بسیاری از موارد وضعیت اقتصاد کشور به لحاظ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی چندان مساعد نیست. - بررسی دو شاخص پیشتازی اقتصاد دانش بنیان و نقش بهره‌وری در رشد اقتصادی نشان می‌دهد که وضعیت این دو شاخص با سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی سازگاری نداشته است.

- وضعیت شدت انرژی فعالیت‌های اقتصادی و تلفات برق در مراحل مختلف تولید، انتقال و توزیع برق حاکی از آن است که همچنان اقتصاد کشور در این زمینه با مشکلات اساسی مواجه است و باید در راستای مقاوم‌سازی اقتصاد و بهینه‌سازی استفاده از منابع، برنامه‌ریزی جدی صورت گیرد. هر چند با توجه به سابقه تاریخی محدودیت شدید منابع مالی در وزارت نیرو از سالیان دور، رفع این مشکلات بسیار دشوار به نظر می‌آید.

- در مورد امنیت غذا و کالاهای اساسی سیاست روشنی مشاهده نمی‌شود هر چند در برخی سال‌ها در زمینه تنوع مبادی وارداتی و حجم ذخایر راهبردی سیاست‌های مناسبی اتخاذ شده است، اما در برخی دوره‌ها حجم این ذخایر به حداقل کاهش یافته است و مبادی واردات نیز به کشورهای محدودی اختصاص یافته است. طی سالیان اخیر در شرایط تحریم حالت دوم رخ داده است که با برنامه‌های مقاوم‌سازی اقتصاد سنخیتی ندارد. در هر حال بهبود بلندمدت این بخش با تقویت تولید داخلی در بخش کشاورزی و دامداری با تأکید بر محصولات اساسی محقق خواهد شد.

- نظام پولی و مالی کشور نتوانسته است سهم مناسبی در مقاوم‌سازی اقتصاد داشته باشد. تورم مزمن اقتصاد ایران که هم ریشه در عوامل طرف عرضه و هم عناصر طرف تقاضا دارد یکی از موانع جدی

برای تولید است. سیستم بانکی کشور نیز از عدم شفافیت کافی و مشکوک‌الوصول بودن بخش عمده مطالبات تحت فشار است به طوری که تأمین مالی بسیاری از پروژه‌های کلان زیرساختی که برای تسریع رشد اقتصادی و عبور از شرایط سخت تحریمی ضروری است تقریباً غیرممکن شده است. لذا به نظر می‌رسد در راستای اقتصاد مقاومتی باید علاوه بر اجرای طرح تحول نظام بانکی، نهادها و زیرساخت‌های لازم جهت توسعه سایر روش‌های تأمین مالی نیز در اقتصاد کشور ایجاد شود.

- بخش صادرات کشور نیز طی سالیان متمادی دچار یک بیماری مزمن بوده است: پایین نگه‌داشتن دستوری نرخ ارز توسط دولت. اتخاذ این سیاست ثمره‌ای غیر از رونق بازار واردات و رکود بازار صادرات کشور نداشته است. سیاست تثبیت نرخ ارز بدون سیاست‌های حمایتی (مانند اخذ تعرفه) بدون شک برخلاف اهداف سیاست‌های اقتصاد مقاومتی بوده است. پس از تحریم‌های بانکی و نفتی نرخ ارز حدود سه برابر شد که برای رونق صادرات در میان‌مدت و بلندمدت مناسب خواهد بود، البته تداوم آن مشروط به آن است که دولت‌ها در صورت رفع تحریم مجدداً سیاست نادرست پایین نگه‌داشتن نرخ ارز به صورت دستوری را - به بهانه کنترل تورم - دنبال نکنند و نرخ ارز سالیانه حداقل با نرخ تورم کشور تعدیل شود.

- در مواردی از جمله به دلیل کاهش تولید و صادرات نفت خام در سال‌های اخیر، شاهد بهبود نسبی شاخص‌هایی همچون کاهش صادرات نفت خام به مجموع ارزش صادرات حامل‌های انرژی هستیم.

- در برخی از شاخص‌های انضباط مالی دولت در سال‌های اخیر همچون نسبت اعتبارات متفرقه به کل اعتبارات بودجه‌ای و نسبت درآمدهای مالیاتی به کل منابع بودجه عمومی دولت دارای روند نسبتاً مطلوبی بوده‌اند.

مقدمه

پس از ابلاغ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی در تاریخ ۱۳۹۲/۱۱/۲۹، مقام معظم رهبری در تاریخ ۱۳۹۲/۱۲/۲۰ در حضور جمعی از مسئولان دستگاه‌های مختلف، فعالان اقتصادی و مدیران مراکز علمی و رسانه‌ای و نظارتی به مسئله شاخص‌سازی سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی^۱ اشاره داشتند. مرکز پژوهش‌های مجلس در دو گزارش پیشین به مفاهیم مرتبط با اقتصاد مقاومتی پرداخته و شاخص‌های مربوط به بخش‌های مختلف اقتصاد را استخراج کرده است. **یادآور می‌شویم که گزارش با این فرض**

۱. بخش مربوط به سخنرانی مقام معظم رهبری درباره شاخص‌سازی سیاست‌های اقتصاد مقاومتی به این صورت است: «صرف مطرح کردن سیاست‌ها که مشکلی را حل نمی‌کند؛ این آغاز راه است. کارهایی باید انجام بگیرد: در درجه اول ..... مسئله سوم، تبدیل به برنامه و سیاست‌های اجرایی است که دستور این کار از سوی رؤسای سه قوه داده شده؛ هم رئیس‌جمهور محترم، هم رئیس مجلس محترم قوه مقننه، هم رئیس قوه قضائیه دستور داده‌اند به زیرمجموعه خودشان که برنامه‌های اجرایی را در هر بخشی تهیه کنند؛ منتها من می‌خواهم تأکید کنم بر روی زمانبندی؛ باید زمانبندی کنید. من بخشنامه‌هایی که آقای معاون اول برای دستگاه‌ها فرستاده بودند، دیدم؛ باید زمانبندی بشود، مشخص بشود که چقدر کار پیش رفت و تا کی انتظار تحقق این برنامه‌سازی و بعد اجرا را باید داشت؛ باید شتاب بگیرد؛ سهم هر قوه‌ای معین بشود. در قوای مختلف - به خصوص قوه مجریه - سهم هر دستگاهی مشخص بشود؛ شاخص‌ها - به خصوص شاخص‌های زمانی - معین بشود که بتوان نظارت کرد و بتوان پیشرفت کار را و صحت مسیر را فهمید».

نوشته شده است که گرچه سیاست‌های کلی در پایان بهمن‌ماه ۱۳۹۲ ابلاغ گردید، اما بسیاری از ابعاد مقاوم‌سازی اقتصاد از پیش نیز باید مد نظر سیاستگذاران قرار می‌گرفت، امری که اسناد و قوانین مصوب پیشین نیز آن را تأیید می‌کند.

هم‌اکنون بیش از ۱۸ ماه از ابلاغ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی سپری شده است و در این بازه کوتاه نمی‌توان روندها را اندازه‌گیری کرد و تغییرات آنها را ناشی از سیاست‌های مثبت و یا منفی دانست. لذا هدف این گزارش معرفی شاخص‌ها و بررسی روند گذشته آنهاست. یکی از اهداف مهم این کار، ایجاد فرصت برای بحث و بررسی و تدوین شاخص‌های مناسب برای ارزیابی اقتصاد مقاومتی است و بهتر است مرکز آمار ایران با همکاری سایر دستگاه‌ها یک مجموعه شاخص مدون و رسمی برای اقتصاد مقاومتی تعریف و در بازه‌های زمانی منظم منتشر نمایند. در گزارش حاضر آمار و ارقام مربوط به شاخص‌های تقلیل یافته اقتصاد مقاومتی^۱ با توجه به محدودیت‌های آماری کشور جمع‌آوری و روند تغییرات این شاخص‌ها در سال‌های گذشته مورد ارزیابی و تحلیل قرار گیرد.

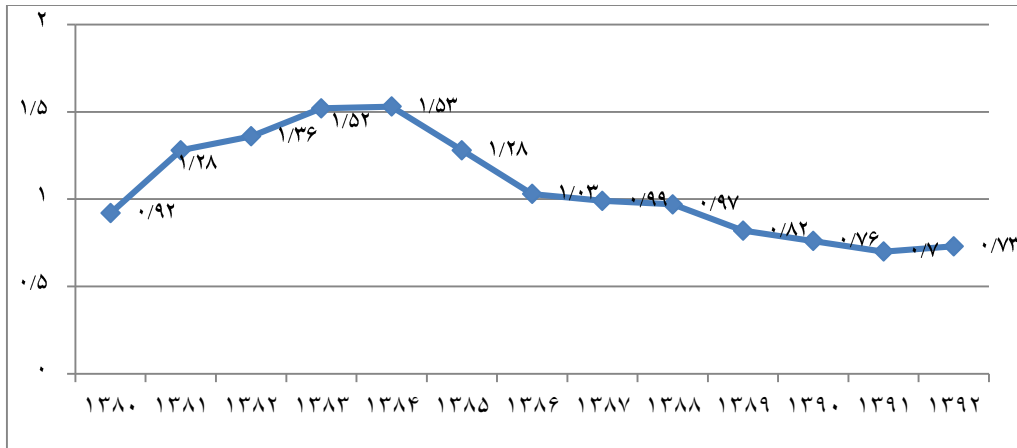
۱. پیشتازی اقتصاد دانش‌بنیان

۱-۱. سهم صادرات با فناوری بالا و صادرات خدمات فنی و مهندسی از کل صادرات غیرنفتی در بند «۲» سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی آمده «پشتتازی اقتصاد دانش‌بنیان، پیاده‌سازی و اجرای نقشه جامع علمی کشور و ساماندهی نظام ملی نوآوری به منظور ارتقای جایگاه جهانی کشور و افزایش سهم تولید و صادرات محصولات و خدمات دانش‌بنیان و دستیابی به رتبه اول اقتصاد دانش‌بنیان در منطقه». محاسبه سهم صادرات با فناوری بالا می‌تواند بسته مناسبی برای سنجش صادرات دانش‌بنیان و در نتیجه پیشروی در مسیر اقتصاد دانش‌بنیان باشد. صادرات کالاها و خدمات دانش‌بنیان عبارت است از صادرات محصولات و فعالیت‌های منتج از فناوری‌های نوین که تولید، عرضه و صادرات آنها ارزش افزوده بیشتری نسبت به کالاها و خدمات محصول برای کشور ایجاد می‌کند و در تولید آنها نوآوری و خلاقیت سهم بیشتری نسبت به مواد اولیه دارد. صنایع با فناوری بالا شامل داروسازی، رایانه، ماشین‌های اداری، تجهیزات الکترونیکی، ابزار دقیق علمی و ماشین‌آلات نوری، فضاپیما و هوا- فضاست.

نمودار زیر روند سهم صادرات با فناوری بالا از کل صادرات صنعتی کشور را از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۲ نشان می‌دهد.

۱. میانی این شاخص‌ها در گزارش شماره ۱۴۱۴۸ مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی ارائه شده است لذا از تکرار آن در این گزارش خودداری می‌نماییم. تعاریف هر یک از شاخص‌ها در پیوست شماره ۱ ارائه شده است.

نمودار ۱. نسبت صادرات با فناوری بالا از کل صادرات صنعتی در ایران ۱۳۸۰ - ۱۳۹۲ (درصد)

مأخذ: گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس، شماره مسلسل ۱۴۰۴۰، ص ۹.

سهم صادرات صنعتی با فناوری بالا از کل صادرات صنعتی کشور از سال ۱۳۸۴ تاکنون کاملاً نزولی بوده است. به گونه‌ای که از حدود ۱/۵ درصد به حدود ۰/۷۳ درصد در سال ۱۳۹۲ و به ۰/۵۶ درصد در هفت ماهه سال ۱۳۹۳ رسیده که حکایت از افت ۶۲ درصدی دارد، بنابراین ترکیب صادرات کشور که از شاخص‌های مهم اقتصاد دانش‌بنیان است، با سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی همخوانی ندارد است. در ایران صنایع با فناوری بالا دو مشکل اساسی دارد نخست پایین بودن حجم صادرات و روند نزولی سهم آن و دوم فقدان تنوع و تمرکز بیش از ۸۰ درصد ارزش آن به یک نوع محصول خاص مانند تولید دارو^۱.

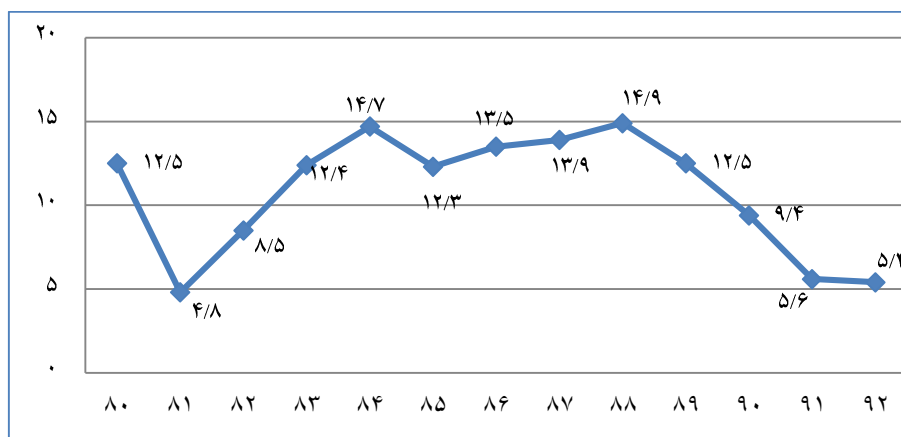
صادرات خدمات فنی و مهندسی نیز شامل ارائه خدمات طراحی، مدیریت، تدارک، اجرا و یا طرح و ساخت توسط شرکت‌ها و مؤسسه‌های ایرانی به متقاضیان خارج از کشور است. این نوع صادرات از سال ۱۳۷۳ شروع شده است. در بخش صادرات خدمات فنی مهندسی از کل صادرات غیرنفتی از سال ۱۳۸۲ تا ۱۳۸۸ روند رو به رشد بوده است و پس از آن روند نزولی است که ناشی از تحریم بانکی و نفتی در سال ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ است. در سال ۱۳۹۲ حدود ۵/۵ درصد از سهم صادرات غیرنفتی (با احتساب میعانات گازی) را صادرات خدمات فنی - مهندسی دربرمی‌گیرد.

نمودار زیر این نوسانات را در بازه ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۲ نشان می‌دهد. روند نزولی سهم صادرات خدمات فنی و مهندسی نیز با سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی همخوانی ندارد و بیانگر این است که صادرات ایران همچنان تک‌محصولی و مبتنی بر نفت است.

۱. گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس، شماره مسلسل ۱۴۰۴۰، صص ۳-۴.

نمودار ۲. سهم صادرات خدمات فنی مهندسی به کل صادرات غیرنفتی

مأخذ: سازمان توسعه تجارت ایران.

۱-۲. محوریت رشد بهره‌وری در اقتصاد

در بند «۳» سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، بهره‌وری به‌عنوان محور رشد اقتصادی هدف‌گذاری شده است. بهره‌وری در حقیقت به معنای استفاده بهینه از منابع مختلف از قبیل منابع انسانی، منابع مالی و سایر منابع در راستای تحقق اهداف اقتصادی است.

۱-۲-۱. سهم بهره‌وری در رشد اقتصادی

در ماده (۷۹) برنامه پنجم توسعه مقرر گردیده بود که سهم بهره‌وری در رشد اقتصادی به یک‌سوم در پایان برنامه برسد. در کشورهای توسعه‌یافته بیشتر از ۵۰ درصد رشد ناخالص داخلی آنان از محل بهره‌وری عوامل تولید تأمین می‌شود. براساس گزارش سازمان بهره‌وری آسیایی (APO^۱) سهم بهره‌وری عوامل تولید کشور ایران از رشد تولید ناخالص داخلی بسیار پایین‌تر از متوسط کشورهای توسعه‌یافته است.

دلیل اصلی پایین بودن بهره‌وری در ایران دو عامل است، یکی پایین بودن کارآیی در سرمایه به‌دلیل تکنولوژی پایین و فرسودگی ماشین‌آلات است. عامل دوم پایین بودن بهره‌وری نیروی کار به‌دلیل نبود انباشت سرمایه انسانی کارآمد و کمبود انگیزه، خلاقیت و نوآوری است. بنابراین بهره‌وری عوامل تولید تأثیر چندانی در رشد اقتصادی نداشته است و به اهداف ترسیم شده نرسیده است. این وضعیت نامطلوب در تضاد با سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی است.

جدول ۱. سهم رشد بهره‌وری^۱ در رشد اقتصادی ۱۳۸۰-۱۳۹۲ (درصد)

سال	نرخ رشد اقتصادی	نرخ رشد بهره‌وری کل عوامل تولید	سهم رشد بهره‌وری در رشد اقتصادی
۱۳۸۰	۲/۱	-۱/۷	-۴۴
۱۳۸۱	۸/۱	۳/۵	۴۳
۱۳۸۲	۸/۴	۴/۳	۵۱
۱۳۸۳	۴/۶	۰/۳	۶/۵
۱۳۸۴	۶/۳	۲	۳۱
۱۳۸۵	۶/۱	۳/۱	۵۰/۸
۱۳۸۶	۷/۷	۴	۵۲
۱۳۸۷	۰/۶	-۱/۱	-۶۵
۱۳۸۸	۱/۳	-۱/۶	-۵۷
۱۳۸۹	۶/۵	۳/۴	۵۲
۱۳۹۰	۴/۳	۰/۸	۱۸
۱۳۹۱	-۶/۸	-۶/۸	-۱۰۰
۱۳۹۲	-۱/۹	-۴/۶	-۷۰

مآخذ: مرکز آمار ایران، سازمان ملی بهره‌وری ایران، محاسبات تحقیق.

۲-۱. شاخص بهره‌وری کل عوامل تولید

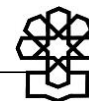
شاخص بهره‌وری کل عوامل TFP^۲ (نیروی کار و سرمایه به‌صورت توأم) به مفهوم نسبت ستاده به داده‌هاست و در واقع بیانگر متوسط تولید به ازای هر واحد از کل منابع تولید است. شاخص مزبور بیانگر برآیند تحولات بهره‌وری نیروی کار و سرمایه است.

سازمان ملی بهره‌وری، شاخص بهره‌وری کل (براساس ارزش‌افزوده، تعداد شاغلین و موجودی سرمایه) را براساس سال پایه ۱۳۸۳ تا سال ۱۳۹۲ را اعلام کرده است. در طی این دوره نوسانات بهره‌وری کل عوامل زیاد بوده و از سال ۱۳۸۹ نرخ نزولی آن شروع و به نرخ منفی ۵/۷ درصد رسیده است. وضعیت بهره‌وری در کشور نامناسب است و در دو نمودار زیر روند تغییرات از ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۲ مشاهده می‌شود.

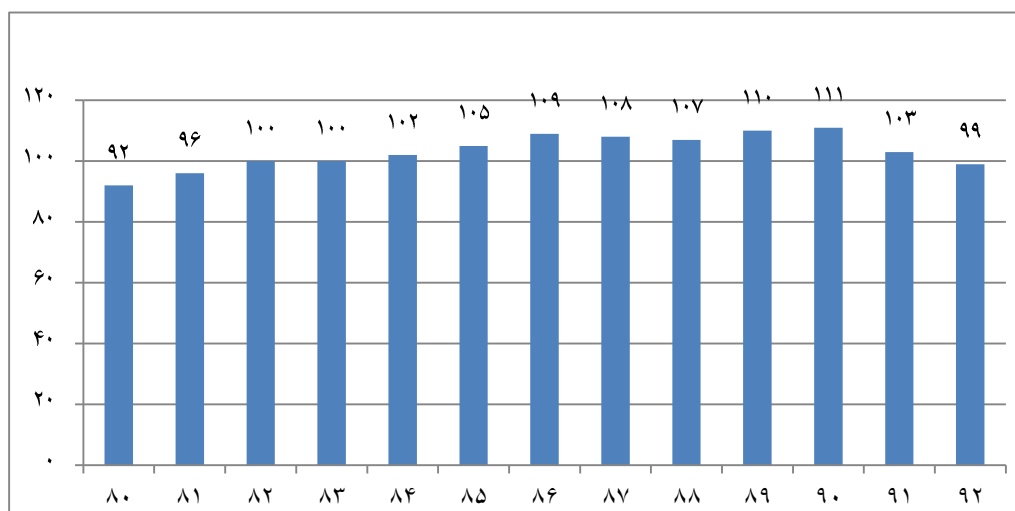
۱. در این گزارش این شاخص به عنوان جایگزین شاخص رشد بهره‌وری که در متون اقتصادی و قوانین برنامه اشاره شده است به کار گرفته شد. برآورد سهم بهره‌وری از رشد اقتصادی خود مطالعه جداگانه‌ای را می‌طلبد.

۲. Total Factor Productivity

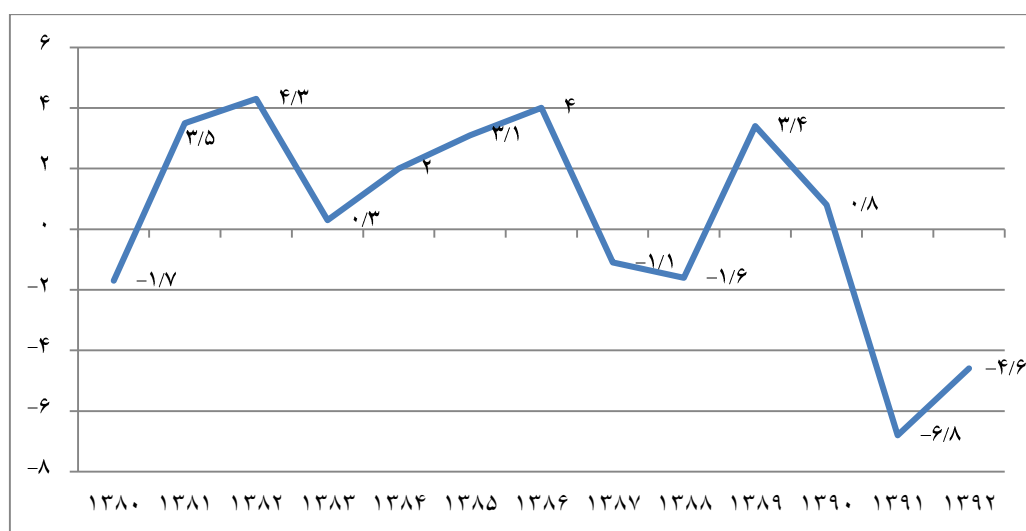
نمودار ۳. بهره‌وری کل عوامل تولید بر پایه سال ۱۳۸۳ (۱۰۰=۱۳۸۳)

مأخذ: سازمان ملی بهره‌وری ایران.

درصد تغییرات بهره‌وری کل عوامل از سال ۱۳۸۹ روند نزولی داشته و با تشدید تحریم‌ها در سال ۱۳۹۰ و کاهش شدید درآمدهای نفتی منفی شده است. وضعیت این شاخص نیز متناسب با سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی نیست.

نمودار ۴. درصد تغییر بهره‌وری کل عوامل تولید

مأخذ: همان.

بررسی وضعیت اقتصاد کشور در دو شاخص پدیشنازی اقتصاد دانش‌بنیان و محوریت بهره‌وری در رشد اقتصادی نشان می‌دهد، عملکرد اقتصاد ایران در این دو شاخص مغایر با

سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی است. اقتصاد مقاومتی است که سهم صادرات با فناوری بالا و صادرات خدمات فنی - مهندسی در آن زیاد باشد و سهم بهره‌وری در رشد اقتصادی به بیش از ۵۰ درصد برسد.

۲. اصلاح الگوی مصرف و هدفمندی یارانه‌ها

۲-۱. اصلاح الگوی مصرف خانوار

در بند «۸» سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی بر مدیریت مصرف با تأکید بر اجرای سیاست‌های کلی اصلاح الگوی مصرف مورد توجه قرار گرفته است.

۲-۲. بهینه‌سازی مصرف انرژی

برای بررسی کارایی مصرف انرژی از شاخص‌های متعددی استفاده می‌شود که بهره‌وری انرژی و شدت انرژی از جمله شاخص‌های معتبر در بررسی کارایی مصرف انرژی است. در سطح کلان بهره‌وری انرژی از تقسیم میزان تولید ناخالص داخلی به مقدار انرژی مصرفی و شدت انرژی از تقسیم میزان مصرف انرژی به تولید ناخالص داخلی حاصل می‌شود. در این قسمت شدت انرژی کشور بررسی می‌شود.

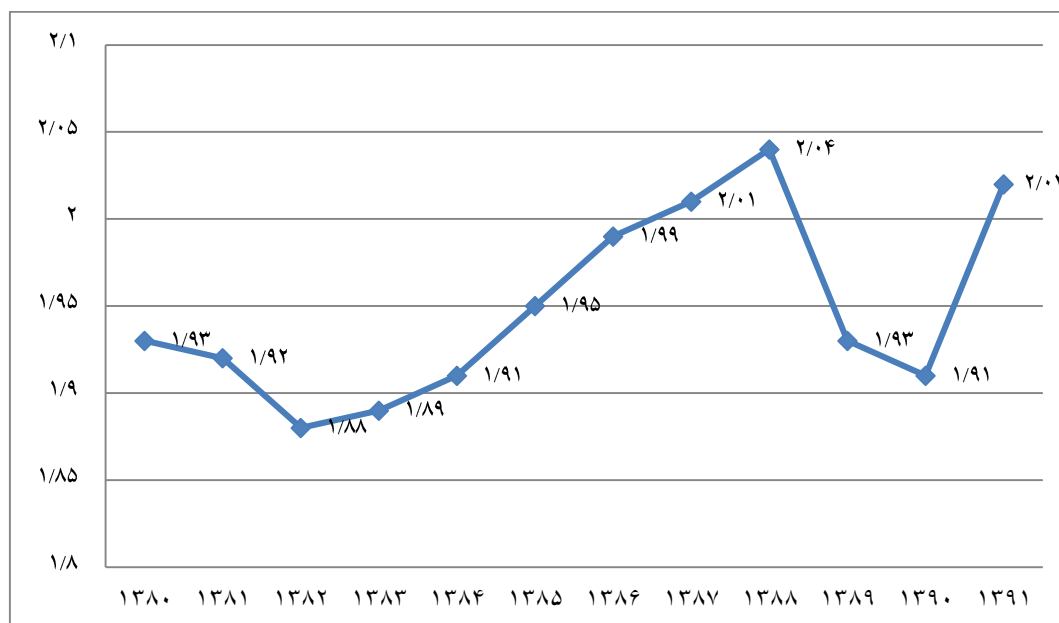
- شدت انرژی

شدت انرژی شاخصی است که نسبت مصرف نهایی انرژی (عرصه انرژی اولیه) به تولید ناخالص داخلی را نشان می‌دهد و بیانگر آن است که برای تولید مقدار معینی از کالاها و خدمات (برحسب واحد پول) چه مقدار انرژی به کار رفته است. شدت انرژی می‌تواند متأثر از سطح استانداردهای زندگی، عوامل آب و هوایی یا ساختار اقتصادی و صنعتی یک کشور باشد.

بررسی شدت انرژی در دوره ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۱ نشان می‌دهد این نرخ همواره بالای ۱/۵ بشکه معادل نفت خام بوده است و نرخ فزاینده را طی کرده و در سال ۱۳۸۸ شدت مصرف نهایی انرژی به بالای دو بشکه معادل نفت خام رسیده که این مقدار بسیار بالا و غیربهینه است. طبق آمارهای موجود نرخ شدت انرژی در ایران سه برابر نرخ جهانی است و در تضاد با مقاوم‌سازی اقتصاد کشور است.

نمودار ۵. شدت مصرف نهایی انرژی کشور ۱۳۸۰ - ۱۳۹۱ (بشکه معادل نفت خام به میلیون ریال)

مأخذ: ترازنامه انرژی کشور، سال‌های مختلف.

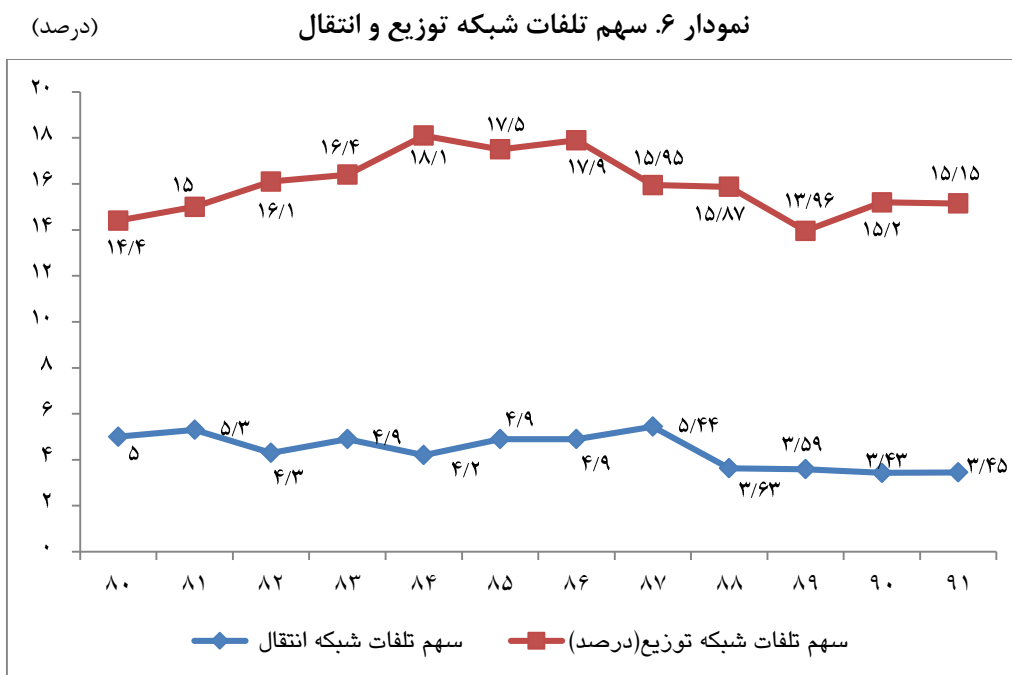
۲-۳. بهینه‌سازی تولید برق

شبکه‌های توزیع و خطوط انتقال به مثابه شاه‌رگ‌های صنعت برق هستند. در واقع خطوط انتقال مطمئن، یکپارچه و به هم پیوسته در هر کشوری از جمله ملزومات توسعه صنعت برق هستند و عامل مهمی در بهینه‌سازی تولید برق هستند.

۱-۲-۳. تلفات تولید و انتقال برق

نمودار زیر مقایسه سهم تلفات شبکه انتقال و توزیع از کل انرژی تولید و خریداری شده در سطح ولتاژ انتقال و فوق توزیع است و شامل تلفات انرژی الکتریکی صادراتی و وارداتی نیز می‌باشد. این نمودار نشان می‌دهد بیشترین تلفات برق در شبکه توزیع است و در سال ۱۳۸۹ کمترین تلفات رخ داده است.

در طی سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۱ بررسی تلفات توزیع و انتقال برق نشان می‌دهد، تا سال ۱۳۸۴ نرخ فزاینده تلفات برق وجود داشته و پس از آن روند نزولی است و از سال ۱۳۹۰ روند ثابتی در تلفات برق مشاهده می‌شود.

مأخذ: ترازنامه انرژی ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۱، وزارت نیرو.

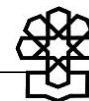
ماهیت شبکه‌های توزیع، گستردگی و آسیب‌پذیری آن، فرسودگی نزدیک به ۳۰ درصد شبکه‌های توزیع، سوءاستفاده از انرژی برق به‌ویژه در مناطق گرمسیری و حاشیه شهرها از مهمترین عوامل مؤثر در تلفات برق هستند. در طی سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۱ روند تلفات شبکه توزیع همواره بالای ۱۴ درصد در نوسان بوده و در سال ۱۳۸۴ به بالاترین میزان یعنی ۱۸/۱ درصد رسیده است. بیشترین تلفات برق در شبکه‌های توزیع صورت می‌گیرد.

هر یک درصد تلفات در شبکه انتقال و توزیع برق کشور به معنای در اختیار قرار گرفتن بیش از ۱ درصد ظرفیت اسمی نیروگاه‌های کشور توسط تلفات است که حداقل ۷۰۰ میلیون دلار ارزش دارد. مقایسه تلفات شبکه توزیع برق ایران و کشورهای جهان در سال ۲۰۱۱ نشان می‌دهد که تلفات ایران در این شاخص نسبت به جهان ۲/۵ برابر است^۱، این روند مغایر با سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی است و باید برای رفع آن برنامه‌ریزی جدی جهت بهینه‌سازی تلفات برق صورت گیرد.

۲-۳-۲. میانگین بازده نیروگاه‌ها

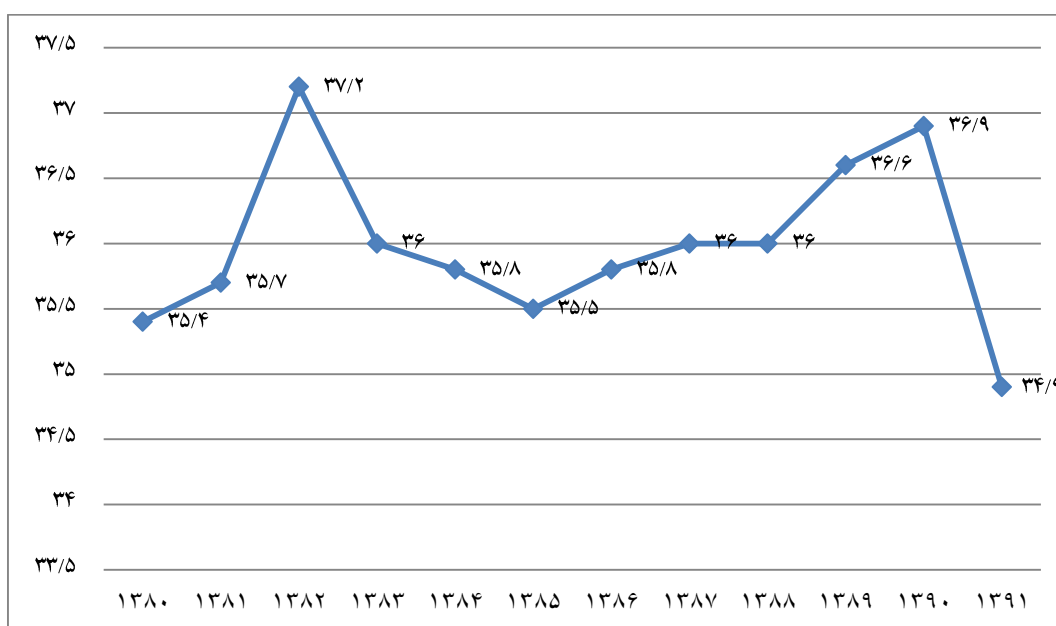
میانگین بازده نیروگاه‌ها از جنس شاخص‌های بهروری است که استفاده بهینه از حامل‌های انرژی در فرآیند تولید برق را مورد توجه قرار می‌دهد. متوسط راندمان نیروگاه‌ها از عوامل متعددی نظیر عمر نیروگاه، نوع و کیفیت سوخت مصرفی، نوسانات ناشی از ارزش حرارتی سوخت مصرفی، حساسیت

۱. گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۴۲۱۹، صص ۲۰-۱۸.

تجهیزات اندازه‌گیری مصرف سوخت و تولید برق، دقت مقادیر اندازه‌گیری شده، وضعیت بهره‌برداری، نسبت بار تولیدی به بار اسمی و میزان خروجی نیروگاه از مدار تأثیر می‌پذیرد. نمودار زیر مربوط به متوسط راندمان نیروگاه‌های کشور طی سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۱ است که هنوز کمتر از ۴۰ درصد است و در این نمودار مقادیر آمار نیروگاه‌های بخش خصوصی تا سال ۱۳۸۳ در دسترس نبود، ولی پس از آن نمودار نشان می‌دهد متوسط راندمان نیروگاه‌های کشور همواره زیر ۳۷ درصد بوده و روندی نزولی نیز به خود گرفته است.

نمودار ۷. میانگین راندمان نیروگاه‌ها ۱۳۸۰-۱۳۹۱

مأخذ: ترازنامه انرژی و ۲۴ سال آمار انرژی کشور.

بررسی جزئی‌تر شاخص راندمان نیروگاه‌ها نشان می‌دهد بیشترین راندمان متعلق به نیروگاه‌های وزارت نیرو و کمترین بازده را نیروگاه‌های صنایع بزرگ (مانند کارخانجات فولاد و...) و بخش خصوصی دارند.

در اهداف پنج‌ساله برنامه توسعه پنجم مقرر شده بود که راندمان نیروگاه‌های حرارتی سالیانه ۱ درصد افزایش یابد و به ۴۱ درصد برسد. وزارت نیرو برای افزایش راندمان نیروگاه‌های حرارتی نظام نامه‌ای را تدوین کرده است که در روند افزایش راندمان نیروگاه‌ها مؤثر بوده است.

یکی از اقدامات مؤثر در افزایش راندمان نیروگاه‌ها، تبدیل نیروگاه‌های گازی به سیکل ترکیبی می‌باشد، زیرا پایین‌ترین راندمان در میان نیروگاه‌های حرارتی متعلق به نیروگاه‌های گازی است و این روند رو به بهبود است. تبدیل واحدهای گازی به سیکل ترکیبی علاوه بر افزایش راندمان موجب صرفه‌جویی در مصرف سوخت نیز می‌شود، این اقدام در جهت سیاست‌های اقتصاد مقاومتی است.

وضعیت شدت انرژی فعالیت‌های اقتصادی و تلفات برق در مراحل مختلف تولید، انتقال و توزیع برق نشان می‌دهد همچنان اقتصاد کشور در این زمینه با مشکلات اساسی مواجه است و باید در راستای مقاوم‌سازی اقتصاد و بهینه‌سازی استفاده از منابع که یکی از راهکارهای اساسی در شرایط اقتصاد مقاومتی است برنامه‌ریزی جدی صورت گیرد. هر چند با توجه به سابقه تاریخی محدودیت شدید منابع مالی در وزارت نیرو از سالیان دور رفع این مسائل بسیار دشوار به نظر می‌رسد. مگر آنکه در راستای اهداف سیاست‌های اقتصاد مقاومتی این بخش در اولویت قرار گیرد.

۳. امنیت غذا و کالاهای اساسی

۳-۱. افزایش تولید محصولات و نهاده‌های اساسی وارداتی

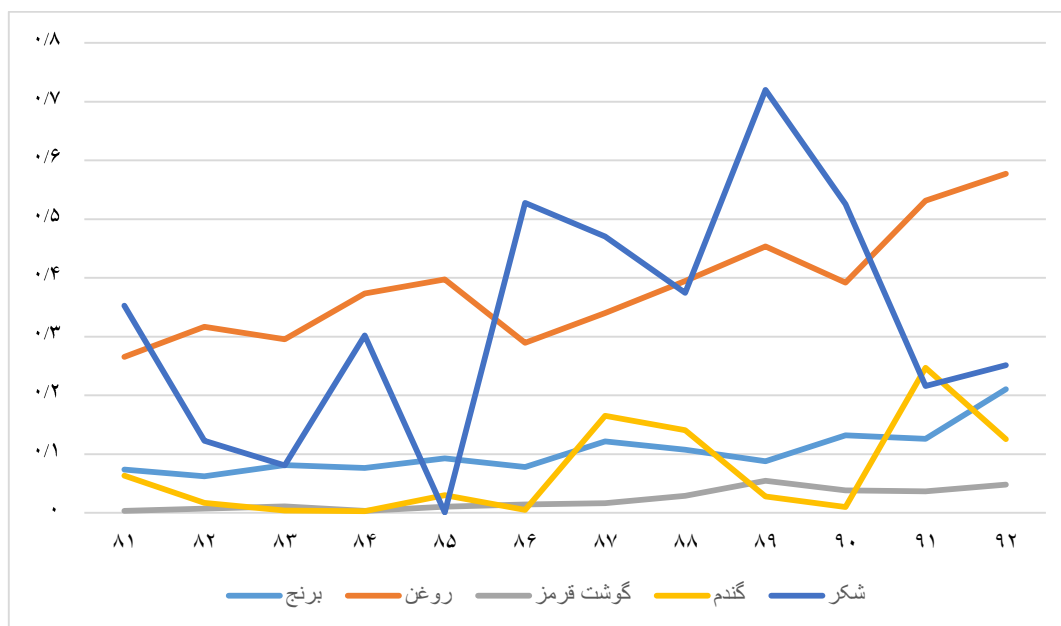
– نسبت ارزش واردات غذاهای اساسی به ارزش کل مصرف آنها

توجه به امنیت غذایی و تأمین کالاهای اساسی و نیز ایجاد ذخایر راهبردی با تأکید بر افزایش کمی و کیفی تولید در بند «۷» سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی مورد تأکید قرار گرفته است. این شاخص در حقیقت نشان‌دهنده وابستگی کشور در کالاهای اساسی است. در نتیجه کاهش آن به معنای کاهش وابستگی مطلوب سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی می‌باشد.

همان‌طور که در نمودار ۸ مشاهده می‌شود، نسبت مزبور در خصوص گندم، گوشت قرمز و برنج روند کاهشی داشته است، در حالی که این نسبت در روغن و شکر بالاست. این نشانگر آن است که در این دو قلم جهتی نامطلوب داریم و نیز وابستگی کشور با وجود مصرف بالای آن بسیار زیاد است. گرچه این وابستگی در گندم هم مشاهده می‌شود، به‌خصوص در سال‌های ۱۳۸۷ و ۱۳۹۱. لازم به ذکر است که شرایط نااطمینان بازار شکر هم این غذای اساسی را بحرانی و نیازمند تدبیرات ویژه می‌کند. بالا رفتن نسبت مزبور در سال‌های اخیر ناشی از کاهش سطح زیرکشت چغندر قند است که با روند رو به رشد بهای شکر در بازارهای جهانی، بهای شکر خام و شکر سفید در بازارهای جهانی از اواسط سال ۱۳۸۷ سیر صعودی در پیش گرفت.

نمودار ۸. نسبت ارزش واردات غذاهای اساسی به ارزش کل مصرف آنها

مأخذ: آمار گمرک جمهوری اسلامی ایران، بانک مرکزی.

۳-۲. تنوع بخشی به مبادی واردات نهاده‌ها و محصولات غذایی اساسی

– نسبت ارزش واردات از بزرگ‌ترین مبداء واردات غذای اساسی به ایران، به کل ارزش

واردات این اقلام

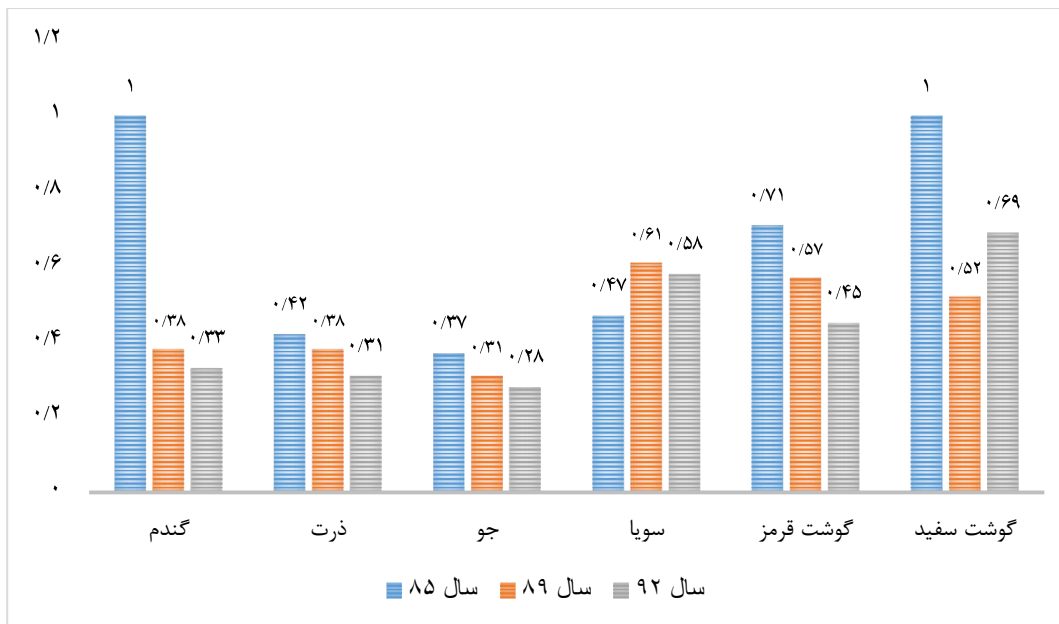
در همین راستا یکی از مهمترین راهبردهای تأمین امنیت غذایی پایدار، ایمن‌سازی مسیرهای واردات غذا برای کشور است که ایجاد تنوع در مبادی تأمین کالاهای اساسی از جمله این اقدامات است.

مطابق بند «۷» سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی توجه به ظرفیت‌های تجاری موجود در منطقه با هدف گسترش و تقویت تعاملات اقتصادی، می‌تواند در ایمن‌سازی مسیرهای تجارت غذا به ایران نقش مؤثری داشته باشد. در همین راستا برنامه‌ریزی تولید ملی متناسب با نیازهای صادراتی، شکل‌دهی بازارهای جدید و تنوع بخشی پیوندهای اقتصادی با کشورها به‌ویژه با کشورهای منطقه، به‌عنوان یکی از بندهای مورد تأکید در سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی اشاره شده است.

با این مقدمه می‌توان روند این شاخص در هر یک از غذاهای اساسی را بررسی کرد. همان‌طور که مشاهده می‌شود، روند کاهشی این نسبت تنها در گوشت سفید به‌طور مشخصی مشهود است که مطلوب این شاخص است. اما متأسفانه – علاوه بر فرازونشیب و سیر غیرمنطقی که در دیگر غذاهای اساسی وجود دارد – این شاخص کاهش قابل توجهی نداشته است، گرچه در سال‌های اخیر این تنوع مبادی بیشتر شده است، اما روند کلی این شاخص اقتصاد مقاومتی غیر از گوشت سفید نامطلوب ارزیابی می‌شود. لازم به ذکر است که بررسی آمارهای مربوط به مبادی واردات گندم و جو (به‌عنوان اساسی‌ترین

محصولات) در سال ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ نشان‌دهنده ضرورت ایجاد تنوع در کشورهای طرف تجارت در این زمینه است، زیرا ۳۹ درصد جو از یک مبدأ یعنی ترکیه و ۲۸ درصد از واردات گندم از سوئیس وارد شده است.

نمودار ۹. نسبت ارزش واردات از بزرگ‌ترین مبدأ واردات غذایی اساسی به ایران، به کل ارزش واردات این اقلام

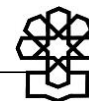
مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران.

۳-۳. افزایش حجم و بهبود بازده ذخایر راهبردی غذایی

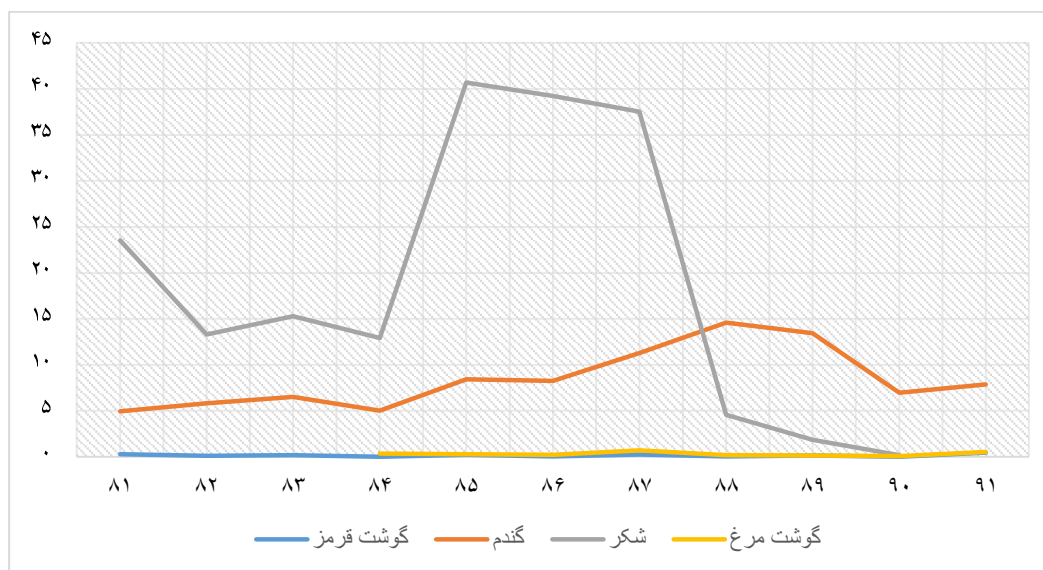
– نسبت حجم ذخایر راهبردی به مصرف غذاهای اساسی

این شاخص معیاری برای سنجش میزان کمی ذخایر جهت توزیع است که با توجه به مصرف خانوار سطح آمادگی کشور در مواجهه با بحران در هر یک از غذاهای اساسی را نشان می‌دهد. افزایش این شاخص نشان‌دهنده توسعه کمی ذخایر غذاهای اساسی است که مطلوب سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی است.

نمودار ۱۰. نسبت حجم ذخایر راهبردی به مصرف سالیانه غذاهای اساسی

مأخذ: بانک مرکزی، وزارت صنعت، معدن و تجارت.

تحلیل آماری صورت گرفته نشان می‌دهد که در مورد اقلامی چون گوشت قرمز و گوشت مرغ عملکرد مطلوبی در این شاخص در طی دهه اخیر وجود نداشته است و این بخش یکی از نقاط ضعف و آسیب‌پذیر امنیت غذایی به شمار می‌آید. اما با وجود این می‌توان گفت در گندم و شکر در برخی سال‌ها عملکرد مطلوب‌تری داشته‌ایم و گر چه در مورد این دو شاخص نیز نااطمینانی فراوانی وجود دارد. در مجموع وضعیت این شاخص نیز با سیاست‌های اقتصاد مقاومتی هماهنگی ندارد.

در مورد امنیت غذا و کالاهای اساسی سیاست روشنی مشاهده نمی‌شود هر چند در برخی سال‌های در زمینه تنوع مبادی وارداتی و حجم ذخایر راهبردی سیاست‌های مناسبی اتخاذ شده است، اما در برخی دوره‌ها حجم این ذخایر به حداقل کاهش یافته است و مبادی واردات نیز به کشورهای محدودی اختصاص یافته است. طی سالیان اخیر در شرایط تحریم حالت دوم رخ داده است که با برنامه‌های مقاوم‌سازی اقتصاد سنخیتی ندارد. البته مهمترین دلیل آن نبود منابع مالی و کشورهای محدود خریدار نفت ایران (جهت تهاوتر) بوده است. در هر حال بهبود بلندمدت این بخش با تقویت تولید داخلی در بخش کشاورزی و دامداری با تأکید بر محصولات اساسی محقق خواهد شد.

۴. نظام پولی (ریالی و ارزی) و مالی

۴-۱. ایجاد ثبات در اقتصاد ملی (اقتصاد کلان)

۴-۱-۱. نرخ تورم

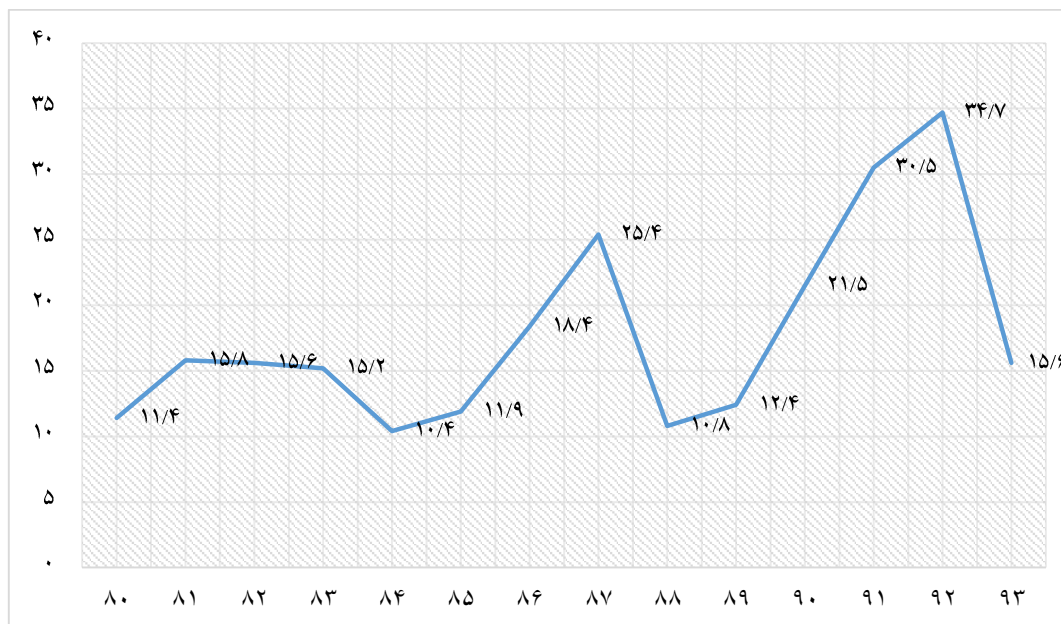
با توجه به اهمیت ویژه بند «۹» و نیز «۱۹» سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی مبنی بر تقویت نظام مالی و پولی کشور، توجه به شاخص‌های مربوط به آن جهت ارزیابی حرکت به سمت اهداف سیاست‌های اقتصاد مقاومتی حائز اهمیت است.

تورم در ایران به صورت یک معضل دائمی مطرح بوده و متأثر از عوامل متعددی بوده است که می‌توان از حجم بالای نقدینگی، سیاست‌های پولی و مالی انبساطی، کسری بودجه دولت‌ها، انتظارات شدید تورمی و شوک‌های ناشی از تحریم بانکی و هدفمندی یارانه‌ها طی سه دهه گذشته نام برد. با توجه به عوامل ذکر شده، می‌توان مبنای تحلیلی صحیحی برای علت‌یابی تورم و جهش‌های آن در ادوار گوناگون ارائه کرد. همان‌طور که در نمودار ۱۱ مشاهده می‌شود نرخ تورم در کشور ما همواره دو رقمی بوده است و علیرغم اقدامات صورت گرفته هیچ‌گاه به کمتر از ده درصد نرسیده است. حتی در دو مقطع زمانی نرخ تورم به بالای ۴۰ درصد رسید. در سال ۱۳۷۴ به سبب اجرای سیاست‌های تعدیل اقتصادی و آزادسازی قیمت‌ها و در پی آن افزایش نرخ ارز (هفت برابر شدن آن)، نرخ تورم به ۴۹/۴ درصد رسید که بی‌سابقه بود. همچنین در سال ۱۳۹۲ در پی تشدید تحریم‌های بین‌المللی، به‌ویژه تحریم بانکی و نفتی، با کاهش عرضه ارز قیمت آن افزایش جهشی یافت، که موجب افزایش نرخ تورم گردید و اجرای سیاست‌های انبساطی توسط دولت دهم، اجرای طرح مسکن مهر و آثار هدفمندی یارانه‌ها بر این افزایش تورم دامن زد.

تورم، هزینه‌های اقتصادی، اجتماعی جبران‌ناپذیری بر جامعه تحمیل می‌کند که مهمترین آن را می‌توان به انتقال نقدینگی از بخش مولد اقتصاد به سمت سفته‌بازی و فعالیت‌های غیرمولد ذکر کرد که نتیجه آن در بلندمدت رکود تورمی است. بنابراین برای دست یافتن به اهداف سیاست‌های اقتصاد مقاومتی که مهمترین آن تقویت تولید ملی است، رسیدن تورم به یک نرخ باثبات تک‌رقمی ضروری به نظر می‌رسد.

نمودار ۱۱. نرخ تورم

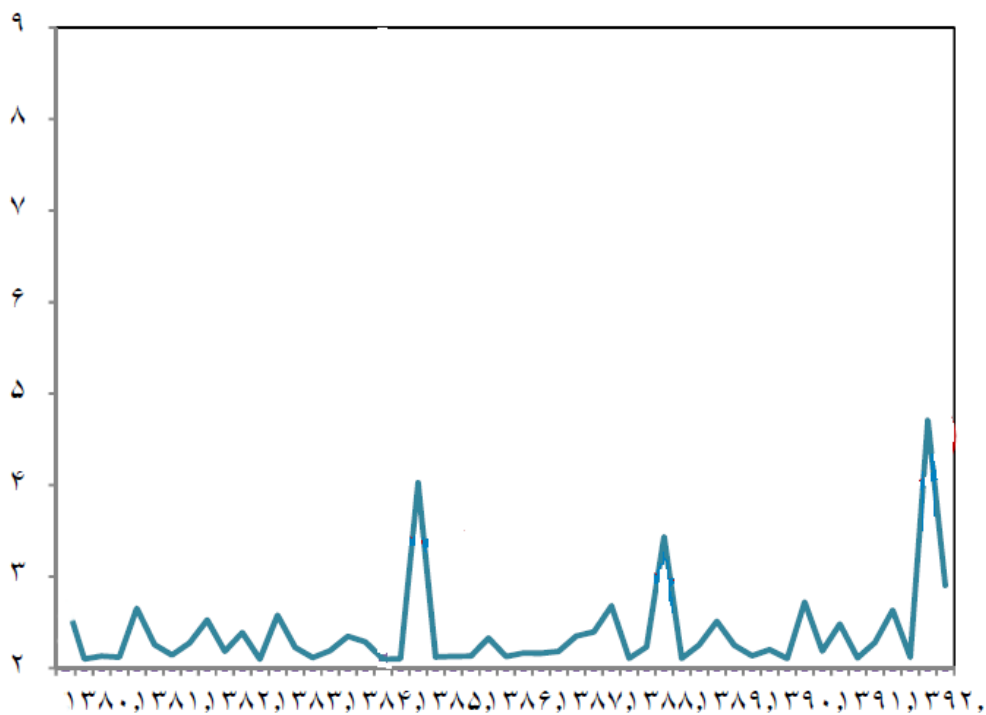
مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

۲-۱-۴. واریانس تورم

علاوه بر عدد مطلق تورم، فعالان اقتصادی به نوسانات نرخ تورم نیز حساس هستند، زیرا نوسانات تورم موجب به هم خوردن قیمت‌های نسبی کالاها شده و این امر سبب می‌شود مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان نیز در انتخاب بهینه خود دچار نااطمینانی و عدم قطعیت شوند. از طرفی مطالعات تجربی نشان می‌دهد نرخ تورم بالا موجب نااطمینانی بیشتر در تورم می‌شود. این موضوع در مطالعات کشورهای مختلف جهان از جمله ایران اثبات شده است.^۱ برای اندازه‌گیری نوسانات تورم از شاخص واریانس تورم می‌توان استفاده کرد. در نمودار واریانس بالا در تورم به صورت فصلی به وضوح قابل مشاهده است، همان‌طور که ملاحظه می‌شود نوسانات تورم در این دو دهه هیچ‌گاه متوقف نشده است که نشان‌دهنده سطح بالای نااطمینانی در تورم است. یکی از ویژگی‌های این شاخص نشان دادن شوک‌های وارده به تورم است که در نمودار سال‌های ۱۳۷۴، ۱۳۷۸، ۱۳۸۴، ۱۳۸۸ و ۱۳۹۲ مشخص شده است.

۱. سوری و ابراهیمی، ۱۳۸۵، رابطه بین تورم و نااطمینانی در ایران.

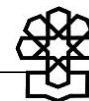
نمودار ۱۲. واریانس نرخ تورم

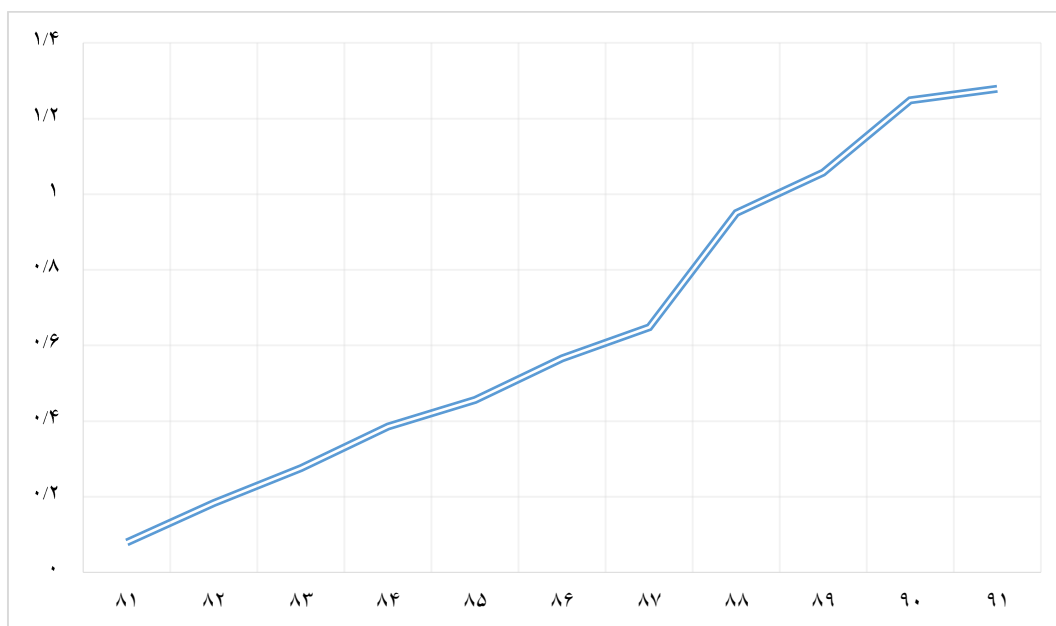
مأخذ: همان

۳-۱-۴. اختلاف نرخ ارز حقیقی و اسمی

به طور کلی ارزش ریال در برابر دلار همواره رو به کاهش بوده است. براساس تئوری اقتصادی یک کشور وقتی شاهد نرخ تورم بالاست و یا عرضه پول به سرعت افزایش می‌یابد، با کاهش ارزش پول مواجه می‌شود. این موضوع در کشورهای بسیاری همچون بیشتر کشورهای آمریکای جنوبی یا حتی آلمان تجربه شده است.

نمودار ۱۳. نسبت اختلاف نرخ ارز اسمی و حقیقی به نرخ ارز اسمی

مأخذ: همان

هرچه نرخ ارز اسمی (نرخ رسمی یا نرخ بازار) از نرخ ارز حقیقی کمتر باشد، به معنی تشویق واردات و کاهش رقابت پذیری کالاهای صادراتی کشور است. بنابراین اختلاف دو نرخ بالا و مقایسه تحولات این دو در هر دوره می تواند شاخصی مناسب جهت سنجش ثبات در اقتصاد ملی باشد.

روند صعودی نرخ ارز رسمی، از نرخ ارز حقیقی تبعیت مشخصی نداشته است. با این حال از سال ۱۳۷۹ تا ۱۳۹۱ همواره با کاهش نرخ ارز حقیقی نرخ ارز رسمی افزایش داشته است و این اختلاف همواره بیشتر شده است. اما از سال ۱۳۹۱ مقدار این اختلاف کمتر می شود. در واقع تا پیش از سال ۱۳۹۱ دولت به منابع ارزی حاصل از نفت دسترسی داشته است، لذا از کاهش ارزش ریال با تزریق دلار به بازار جلوگیری کرده است که البته این مسئله خود موجب رشد سریع واردات شد. اما پس از اعمال تحریم های ضدایرانی دست دولت از این منبع کوتاه شد و در نتیجه نرخ ارز به مسیر صحیح خود بازگشت. امتداد این مسیر با سیاست های اقتصاد مقاومتی هماهنگی دارد.

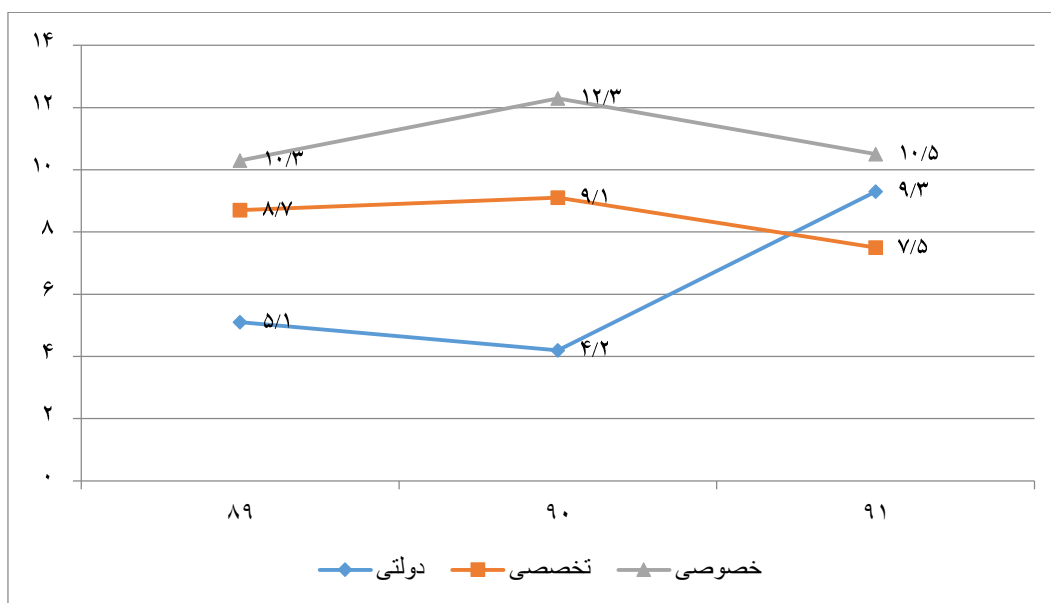
۴-۲. ثبات نظام بانکی

۴-۲-۱. نسبت کفایت سرمایه

هر چه نسبت کفایت سرمایه بیشتر باشد بیانگر این است که بانک از شبکه حفاظتی مناسبی برخوردار است و می تواند در صورت بروز مشکل، بدهی ها را بازپرداخت کند. این شاخص از تقسیم سرمایه پایه بر دارایی های موزون شده بر حسب ریسک به دست می آید. براساس مقررات بانک مرکزی باید مقدار این شاخص حداقل ۸ باشد.

نمودار زیر روند نسبت کفایت سرمایه در بانک‌های مختلف را در سه سال اخیر نشان می‌دهد. با توجه به نمودار ذیل نسبت در بانک‌های دولتی افزایش و در بانک‌های تخصصی و خصوصی کاهش یافته است.

نمودار ۱۴. نسبت کفایت سرمایه بانک‌ها

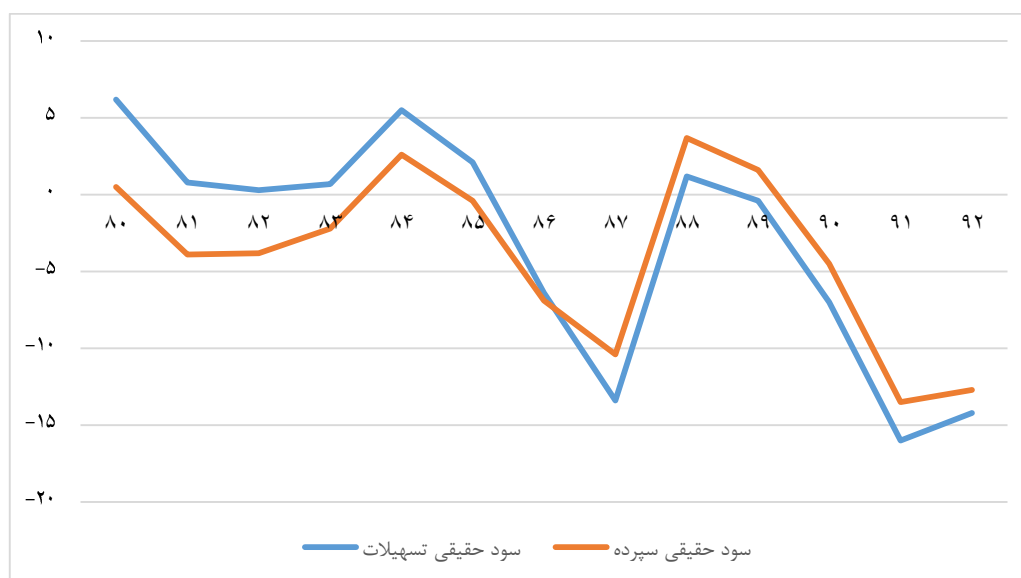
مأخذ: همان و اطلاعات بانک‌ها.

۲-۲-۴. سود حقیقی سپرده‌ها و تسهیلات

نرخ سود حقیقی (نرخ سود اسمی منهای تورم) به عنوان متغیری تأثیرگذار در فرآیندهای اقتصادی به حساب می‌آید. در بررسی مسائل اقتصادی همواره متغیرهای حقیقی تعیین‌کننده رفتارهای اقتصادی هستند. به همین دلیل برای سنجش وضعیت نظام بانکی پرداختن به نرخ‌های اسمی گمراه‌کننده است. از این رو سود حقیقی سپرده‌ها و تسهیلات به عنوان شاخصی برای ارزیابی سلامت سیستم بانکداری به کار گرفته می‌شود که نرخ سود حقیقی منفی تسهیلات حاکی از ایجاد رانت در اخذ تسهیلات و سود حقیقی منفی در سپرده‌ها سبب خروج منابع مالی از بانک‌ها و هدایت آنها به سمت بازارهای غیرمولد می‌شود.

نمودار ۱۵. نرخ سود حقیقی سپرده و تسهیلات

مأخذ: محاسبات تحقیق با استفاده از داده‌های بانک مرکزی.

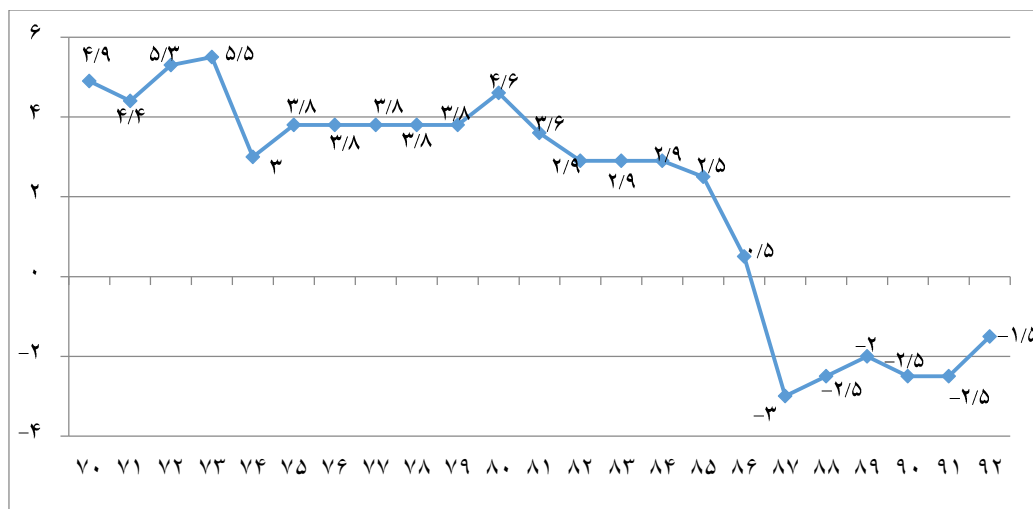
همان‌طور که در نمودار بالا مشاهده می‌شود وضعیت این شاخص بجز چند سال در بقیه سال‌ها نامطلوب و مقدار نرخ سود حقیقی منفی بوده است. مهمترین دلیل آن تعیین دستوری نرخ سود توسط شورای پول و اعتبار است. این وضعیت با شرایط اقتصاد مقاومتی سازگاری ندارد.

۳-۲-۴. اختلاف نرخ سود سپرده و تسهیلات

یکی از شاخص‌هایی که بیانگر کارایی و یا عدم کارایی در بانک‌هاست تفاوت بین میزان سود دریافتی بابت تسهیلات اعطایی و سود پرداختی به سپرده‌های بانکی است که در اصطلاح به حاشیه سود بانکی شناخته می‌شود. هر چقدر مقدار این شاخص کمتر باشد کارایی بانک افزایش می‌یابد، اما مقادیر منفی آن منجر به ورشکستگی بانک‌ها می‌شود.

همان‌طور که در نمودار ملاحظه می‌شود روند نزولی این شاخص در طول سال‌های ۱۳۷۰ تا ۱۳۸۵ نشان‌دهنده عملکرد مثبت آن است، اما از سال ۱۳۸۵ به بعد با پایین نگه‌داشتن نرخ سود تسهیلات به بهانه کاهش هزینه‌های تولید مقدار این نرخ منفی شده و بانک‌ها در وضعیت زیان‌دهی قرار گرفته‌اند. در وضعیت مطلوب اقتصاد مقاومتی این فاصله باید به حداقل برسد که نشان‌دهنده کارایی سیستم بانکی است.

نمودار ۱۶. اختلاف نرخ سود حقیقی سپرده و تسهیلات (حاشیه سود بانکی)

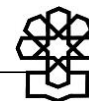
مأخذ: همان.

۳-۴. پاسخگویی به نیازهای اقتصاد ملی و پیدایش گامی در تقویت بخش واقعی اقتصاد (دارایی‌های ناسالم نظام بانکی)

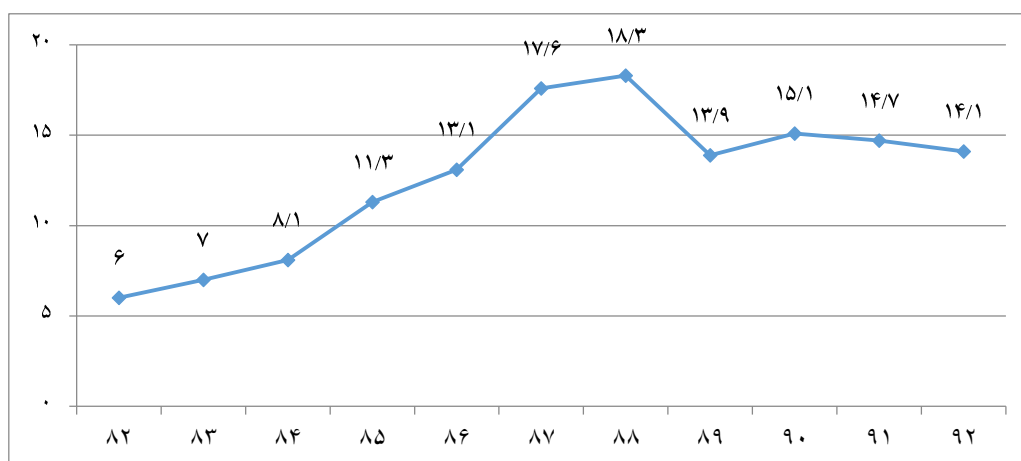
۱-۳-۴. نسبت مطالبات غیرجاری در کل شبکه بانکی به کل مطالبات شبکه بانکی پس از کسر مطالبات استمهال شده

نسبت مطالبات غیرجاری به کل تسهیلات در ایران همواره از هنجارهای بین‌المللی بیشتر بوده است که نشانه آشکاری از ناکارایی فرآیند تخصیص اعتبار و واسطه‌گری مالی در ایران است. افزایش مطالبات غیرجاری سبب کاهش توان اعتباردهی بانک‌ها می‌شود که در نتیجه آن فعالیت‌های تولیدی که نیاز به تخصیص منابع مالی از این طریق را دارند دچار مشکل می‌کند از سوی دیگر زیان ناشی از مطالبات غیرجاری، سرمایه پایه بانک‌ها را کاهش و احتمال مواجهه با بحران خشکی اعتبار را افزایش می‌دهد.

نمودار ۱۷. نسبت مطالبات غیر جاری به کل مطالبات بانکی

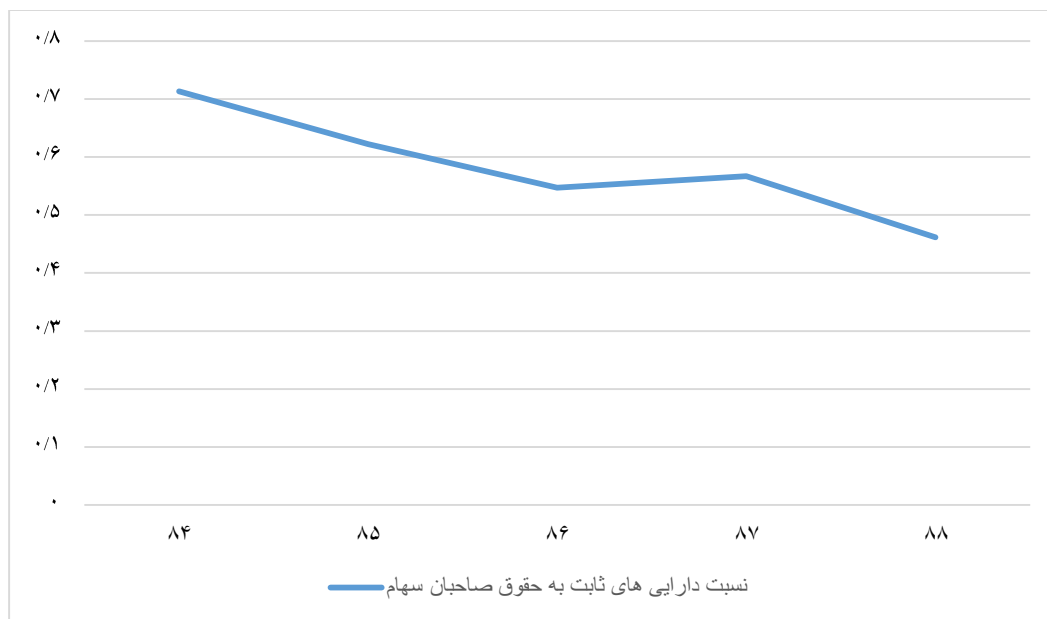
مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

روند صعودی سالیانه مداومی که در نمودار بالا شاهد آن هستیم بیانگر جهت نامطلوب این شاخص در اقتصاد مقاومتی است که در دهه اخیر از ۶ درصد به ۱۸/۳ درصد در سال ۱۳۸۸ رسیده است. البته این شاخص در سال‌های اخیر کمی بهبود یافته است، گرچه مقدار آن همچنان بالاست. براساس گزارش‌های آماری، میزان مطالبات غیر جاری از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۱، ۴۵ برابر شده است. براساس آمارهای منتشره بانک مرکزی رقم کل مطالبات غیر جاری در سال ۱۳۸۰، ۲/۱ هزار میلیارد تومان بوده که در سال ۱۳۹۱ به ۶۲ هزار میلیارد تومان رسیده است. فقدان نظام رتبه‌بندی اعتبار، ضعف در نظام فناوری بانک‌ها و عدم نظارت صحیح بانک مرکزی و دستگاه‌های نظارتی ذیربط از مهمترین عواملی هستند که در به‌وجود آمدن چنین وضعیتی نقش داشته‌اند.

۲-۳-۴. میانگین نسبت مانده خالص دارایی‌های ثابت به حقوق صاحبان سهام در شبکه بانکی

یکی از مهمترین ارقام دارایی‌های بانک‌ها دارایی‌های ثابت آنهاست که شامل اموال غیرمنقول (زمین و ساختمان و...) و اموال منقول (ماشین‌آلات، تجهیزات، وسایل نقلیه و اثاثیه) می‌شود. کارکرد واسطه‌جوه بودن بانک‌ها ایجاب می‌کند بانک‌ها دارایی‌های ثابت را صرفاً از محل منابع سهام‌داران تأمین کنند و منابع سپرده‌گذاران را در این فرآیند دخیل نکنند. این شاخص در سال‌های منتخب روند کاهشی مطلوبی را طی کرده است.

نمودار ۱۸. نسبت دارایی‌های ثابت به حقوق صاحبان سهام

مأخذ: گزارش عملکرد نظام بانکی، مؤسسه عالی بانکداری ایران.

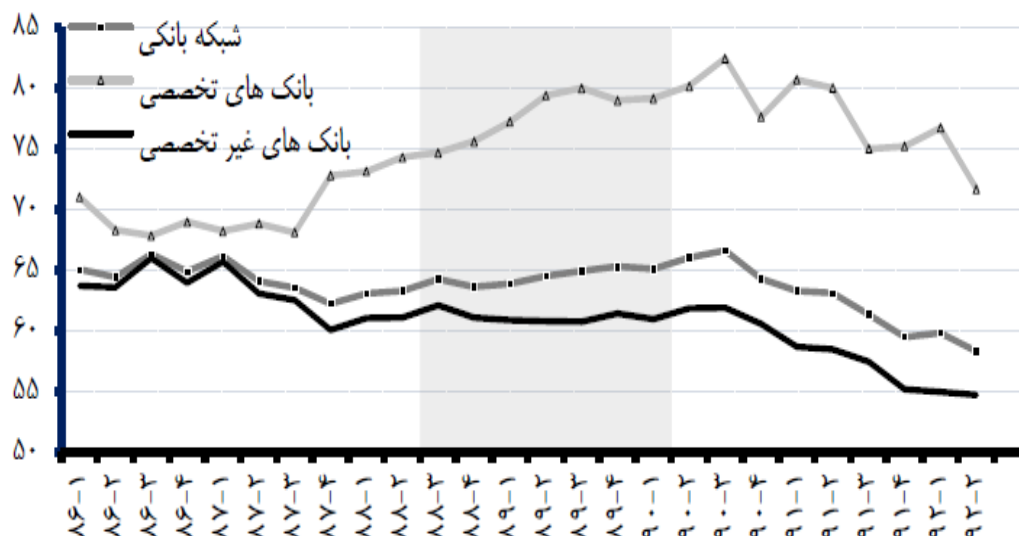
۳-۳-۴. میانگین نسبت مجموع تسهیلات و تعهدات به اشخاص مرتبط (ذینفع واحد) به

سرمایه بانک‌ها

بررسی ترازنامه شبکه بانکی نشان می‌دهد، همواره کمتر از ۷۰ درصد دارایی‌های شبکه بانکی از جنس تسهیلات بوده است، نسبتی که با خارج کردن بانک‌های تخصصی کمتر هم می‌شود. نمودار زیر نشان می‌دهد با گذر زمان فاصله وام‌دهی بانک‌های تخصصی و غیرتخصصی بیشتر شده است، این موضوع ناشی از این است که هدف بانک‌های تخصصی افزایش ثروت سهام‌دار و همچنین تأمین مالی گروه‌ها و تولیدکنندگان خاص است. نزولی بودن نسبت تسهیلات در دوره رکود نشان می‌دهد انگیزه بانک‌ها برای وام‌دهی در این دوران کاهش یافته است. این نکته با توجه به افزایش نسبت مطالبات غیرجاری در دوره رکود نشان‌دهنده اثر کاهنده مطالبات غیرجاری بر توان و تمایل وام‌دهی بانک‌هاست. از این رو شاخص مزبور جهت منفی و نامطلوبی را نشان می‌دهد.

نمودار ۱۹. سهم تسهیلات از دارایی در کل شبکه و گروه‌های بانکی (درصد)

مأخذ: داده‌های بانک مرکزی.^۱

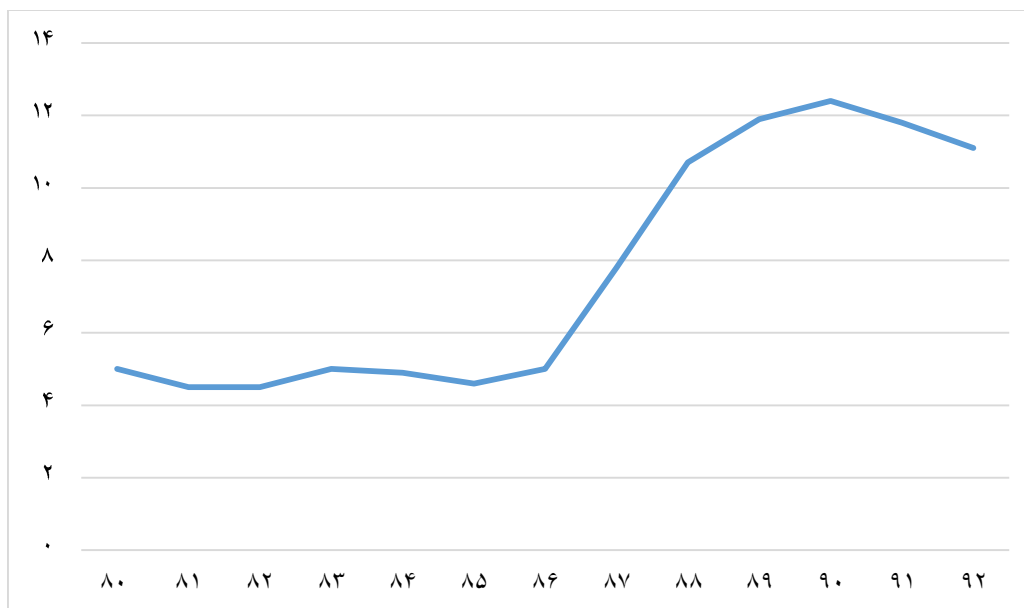
۴-۳-۴. نسبت تعداد چک‌های برگشتی به کل چک‌های مبادله‌شده

همان‌طور که مشاهده می‌شود، این نسبت از سال ۱۳۸۶ روند صعودی یافته است. البته از سال ۱۳۹۰ این شاخص بهبود یافته است. اما بررسی این شاخص نشان می‌دهد حجم چک‌های برگشتی از ابتدای سال ۱۳۹۳ با روندی افزایشی در هر ماه نسبت به ماه قبل به بیش از ۴/۵ میلیون برگ تا پایان آذرماه رسیده است.

بنابر آمار بانک مرکزی در بازه زمانی بین فروردین تا آذرماه ۱۳۹۳ بیش از ۴۹ هزار و ۸۰۰ میلیارد تومان برگشت خورده که این رقم بیانگر رشد ۳۵/۱ درصدی نسبت به ۹ ماهه سال گذشته است. در عین حال که تعداد ۴/۵ برگ این چک‌ها نیز با رشد بیش از ۲۰/۴ درصدی همراه است. از این‌رو روند کاهشی مشاهده شده در نمودار که از سال ۱۳۹۰ مشاهده می‌شود، در سال گذشته رشد یافته است که روند نامطلوب این شاخص در چارچوب اقتصاد مقاومتی را نشان می‌دهد.

۱. محاسبات تحقیق فرهاد نیلی و امینه محمود زاده، مطالبات غیرجاری یا دارایی‌های مسموم بانک‌ها، پژوهشکده پولی و بانکی، ۱۳۹۳.

نمودار ۲۰. نسبت تعداد چک‌های برگشتی به کل چک‌های مبادله شده (درصد)

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی، ایران.

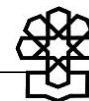
نظام پولی و مالی کشور در حال حاضر یکی از ارکان اقتصاد کشور است که متأسفانه نتوانسته سهم مناسبی در مقاوم‌سازی اقتصاد داشته باشد. تورم مزمن اقتصاد ایران که هم ریشه در عوامل طرف عرضه و هم عناصر طرف تقاضا دارد یکی از موانع جدی برای تولید است. سیستم بانکی کشور نیز از عدم شفافیت کافی و مشکوک‌الوصول بودن بخش عمده مطالبات تحت فشار است به طوری که تأمین مالی بسیاری از پروژه‌های کلان زیرساختی که برای تسریع رشد اقتصادی و عبور از شرایط سخت تحریمی ضروری است تقریباً غیرممکن شده است. لذا به نظر می‌رسد در راستای اقتصاد مقاومتی باید علاوه بر اجرای طرح تحول نظام بانکی نهادها و زیرساخت‌های لازم جهت توسعه سایر روش‌های تأمین مالی نیز در اقتصاد کشور ایجاد شود.

۵. صادرات، مناطق آزاد، دیپلماسی اقتصادی

۵-۱. حمایت همه‌جانبه هدفمند از صادرات کالاها و خدمات

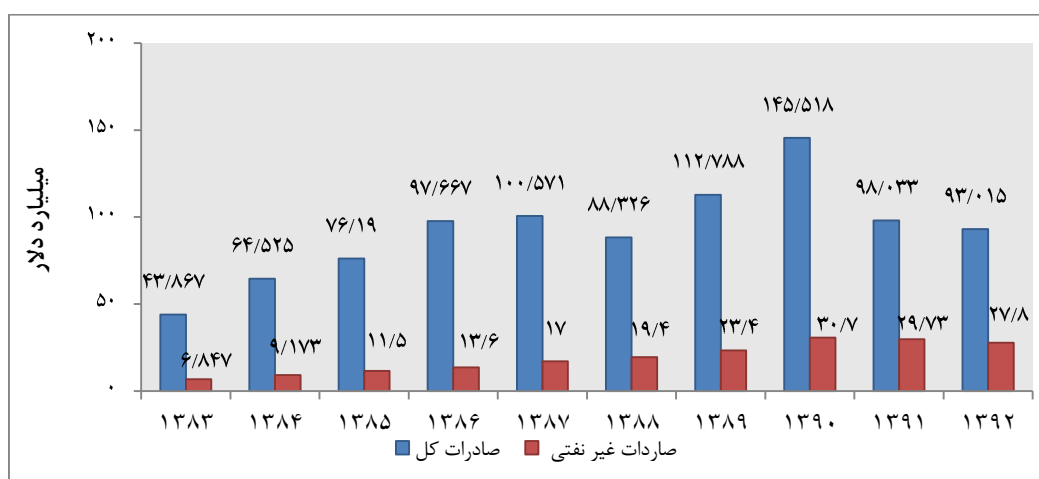
۵-۱-۱. نسبت صادرات غیرنفتی و غیرمعدنی به کل صادرات

یکی از شاخص‌ها جهت نیل به سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، نسبت صادرات غیرنفتی و غیرمعدنی به کل صادرات است که در بند «۱۰» این سیاست‌ها به آن اشاره شده است. در نمودار زیر عملکرد صادرات غیرنفتی و غیرمعدنی (بخش صنعت، کشاورزی و پتروشیمی) در سال‌های ۱۳۸۳ تا ۱۳۹۲ را نشان می‌دهد روند افزایشی آن تا سال ۱۳۹۰ ادامه داشته که دلیل عمده آن توسعه بخش پتروشیمی

بوده است. به طوری که صادرات این بخش در سال ۱۳۹۰، ۱۵ میلیارد دلار بوده است. بخش کشاورزی تقریباً روند یکنواختی داشته و به طور متوسط ۳ میلیارد دلار سهم صادرات این بخش بوده است. همچنین بخش صنعت به طور متوسط ۸/۷ میلیارد دلار صادرات داشته است. در سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ به دلیل تحریم‌های بانکی، نرخ ارز به شدت افزایش یافت که فرصت مناسبی برای صادرکنندگان فراهم شد تا با افزایش تولید به صادرات غیرنفتی رونق بخشند، اما از آنجا که نهاده‌های واسطه‌ای و سرمایه‌ای اکثر محصولات تولیدی کشور وابسته به واردات بود نه تنها این اتفاق نیفتاد، بلکه عکس آن رخ داد و منجر به کاهش میزان صادرات غیرنفتی شد.

نمودار ۲۱. نسبت صادرات غیرنفتی و غیرمعدنی به کل صادرات

مأخذ: همان و عملکرد ۸ ساله وزارت صنعت، معدن و تجارت.

۲-۱-۵. حجم مبادلات تهاتری یا مبتنی بر پیمان‌های پولی دو یا چندجانبه به حجم مبادلات کشور

یکی از موانع فعلی که در مسیر صادرات و واردات مشکلات جدی به وجود آورده است و در آینده نیز مشکلاتی را به وجود خواهد آورد وابستگی تجارت کشور به ارزهای دلار و یورو است، یکی از راه‌های غلبه بر این مشکل جایگزینی آن با سازوکارهای تهاتری است که در متن سیاست‌های اقتصاد مقاومتی نیز به آن اشاره شده است، برای انجام تهاتر مکانیسم‌های مختلفی وجود دارد اما مؤثرترین راهکار و با دوام‌ترین آن پیمان پولی دو یا چندجانبه است که مورد توجه تعداد قابل توجهی از کشورهای دنیا نیز قرار گرفته است.

در پیمان‌های پولی به جای استفاده از یک ارز جهانی، از دو ارز ملی استفاده می‌شود کارکرد مهم آن، استفاده برای ذخیره ارزی در زمان بحران‌های مالی و تحریم است تاکنون بیش از ۴۲ پیمان پولی دوجانبه بین کشورها امضا شده است که در رأس آنها کشور چین با ۲۹ پیمان پولی دوجانبه قرار دارد.

در خصوص میزان مبادلات تهاتری کشور به دلیل محرمانه بودن آمار مربوطه نمی‌توان اظهار نظر کرد.

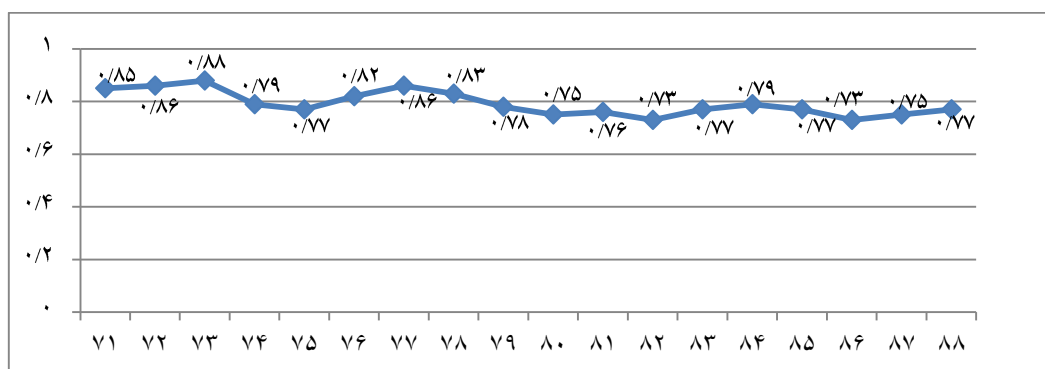
۳-۱-۵. درجه تمرکز کالاهای صادراتی

یکی از شاخص‌های به کار رفته برای وضعیت روابط تجاری میان کشورها، شاخص درجه تمرکز کالاهای صادراتی است. این شاخص که از آن در محاسبه تنوع صادراتی و وارداتی کشورها استفاده می‌شود به

$$H_i = \frac{\sum_{k=1}^n (h_{ik} - h_{nk})}{2} \quad \text{این صورت است:}$$

که در آن h_{ik} سهم کالای k در کل صادرات کشور i و h_{nk} سهم کالای k در کل صادرات جهانی است. هرچه شاخص کوچک‌تر و به عدد صفر نزدیک‌تر باشد، نشانگر تنوع کالاهای صادراتی و هر چه به یک نزدیک‌تر باشد وابستگی کشور را تنها به صدور یک کالا نشان می‌دهد. در نمودار زیر مقادیر این شاخص نشان داده شده است همان‌طور که انتظار می‌رود مقدار این شاخص طی کل دوره به بین ۰/۷ تا ۰/۸ در نوسان است، البته در سال‌های اخیر با توسعه صادرات غیرنفتی کمی وضعیت این شاخص بهبود پیدا کرده است.

نمودار ۲۲. درجه تمرکز صادراتی

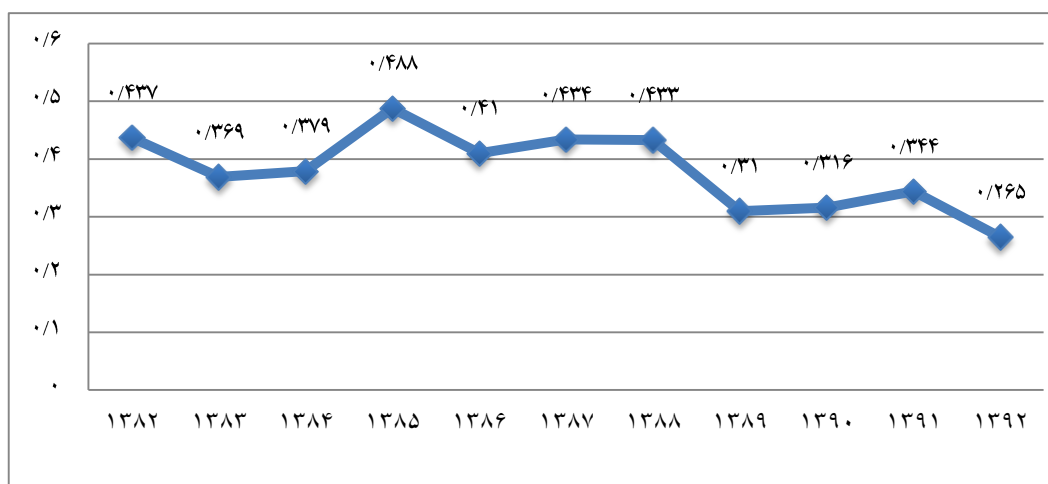
مأخذ: یافته‌های گزارش (با استفاده از داده‌های گمرگ جمهوری اسلامی ایران).

۴-۱-۵. رابطه مبادله تجاری غیرنفتی

تغییر میزان رقابت‌پذیری بخش خارجی هر اقتصاد را می‌توان در نحوه رفتار مبادله آن با جهان خارج مشاهده کرد. روش شناخته شده برای سنجش رابطه مبادله، محاسبه نسبت قیمت واحد کالاهای صادراتی به قیمت واحد کالاهای وارداتی است. نتیجه محاسبه نشان‌دهنده این است که اقتصاد از مجموع مبادلات کالایی خود تا چه اندازه منتفع شده است. این شاخص ارزش هر تن واردات و صادرات کشور را مقایسه می‌کند، افزایش آن به معنای افزایش کیفیت محصولات صادراتی است که مطلوب تلقی می‌شود.

نمودار ۲۳. رابطه مبادله بازرگانی غیرنفتی (نسبت واحد صادرات به واحد واردات)

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

با توجه به نمودار بالا مشاهده می‌شود که در دوره سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۸۸ به دنبال افزایش قیمت نفت این شاخص روند صعودی داشته است، اما پس از آن طی سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ کاهش یافته است و به حدود ۰/۲۶ رسیده است. بررسی این شاخص نشان می‌دهد که بخش عمده صادرات ایران کالاهایی با قیمت واحد پایین است (عمدتاً مواد خام) و ضرورت ایجاد زنجیره ارزش در صنایع مختلف کشور جهت بهبود این رابطه ضروری به نظر می‌رسد.

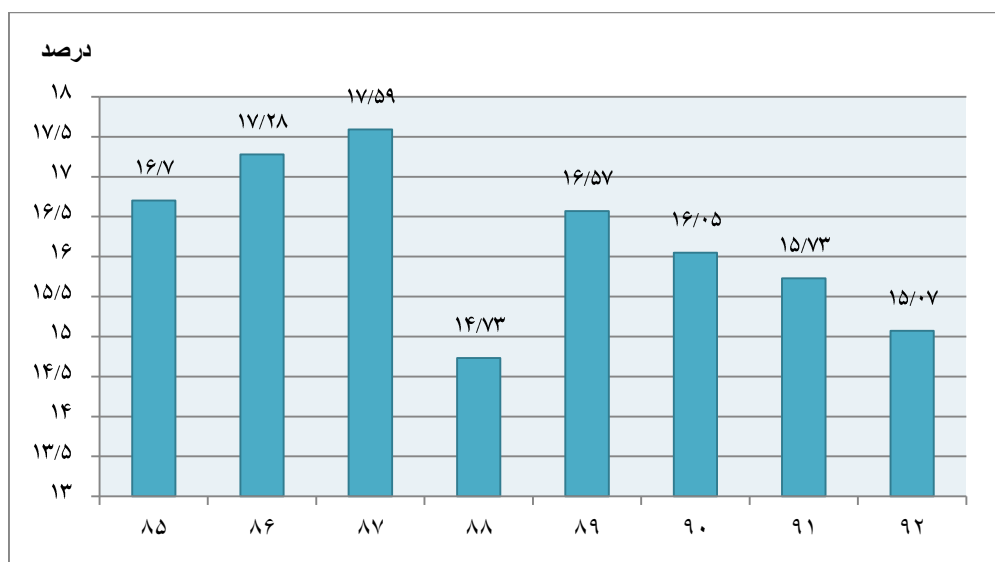
۵-۱-۵. ارزش ترانزیت انجام شده از مسیر کشور

حمل‌ونقل یکی از ظرفیت‌های مغفول در اقتصاد ایران است که به‌واسطه موقعیت ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک کشور، می‌تواند نقش بارزی در ایجاد اشتغال و افزایش درآمد ملی و همچنین مقابله با تحریم‌های تجاری داشته باشد. زیرا، ایران به عنوان محل تلاقی قاره‌های اروپا و آسیا از گذشته محل انتقال کالا بوده است و در حال حاضر نیز استفاده از این ظرفیت می‌تواند نقش مؤثری در توسعه اقتصادی کشور داشته باشد. برای مثال، مسیرهای ترانزیتی شمال به جنوب ایران علاوه بر سوآپ نفت و اتصال کشورهای آسیای مرکزی که به آب‌های آزاد دسترسی ندارند، می‌تواند موجب کاهش ۴۰ درصدی در زمان حمل (بین ۱۷ تا ۲۲ روز) و ۳۰ درصدی در هزینه حمل کالا نسبت به حمل‌ونقل دریایی شوند. طول شبکه بزرگراه‌های آسیایی بالغ بر ۱۴۰ هزار کیلومتر است که از ۳۲ کشور عبور می‌کند. ۱۱۰۰۰ کیلومتر از این شبکه (حدود ۸ درصد) در ایران قرار دارد.^۱ بیشتر ترانزیت کالا از کریدور شمال-جنوب صورت می‌گیرد بندرعباس به دلیل دارا بودن امکانات و زیرساخت‌های مناسب در تخلیه بارگیری و بندر مهم شهید رجایی بیشترین سهم در ترانزیت کالا را در اختیار دارد در مقابل نقش کریدور غرب-شرق

۱. نقش کریدور شمال-جنوب در اقتصاد حمل‌ونقل کشور، سایت اداره کل راه و شهرسازی استان اصفهان.

در ترانزیت کالا بسیار کم‌رنگ است که با توجه به وجود کشور ترکیه در مرز غربی کشورمان، می‌تواند مسیر مناسبی به شرق اروپا باشد و همچنین وجود کشورهای افغانستان و عراق که به شدت نیازمند ورود کالا هستند می‌تواند در فعال کردن پتانسیل کریدور شرق- غرب نقش مهمی ایفا کند.

نمودار ۲۴. سهم ترانزیت کالا از صادرات غیرنفتی

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران.

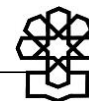
با توجه به نمودار مشاهده می‌شود که نسبت میزان ترانزیت کالا به صادرات غیرنفتی نوسانی بوده و حتی در سال‌های اخیر روند نزولی طی کرده است. گرچه میزان کل ترانزیت کالا در سال‌های اخیر رو به افزایش بوده است، اما متناسب با رشد صادرات غیرنفتی نبوده بر همین اساس این نسبت در این سال‌های اخیر وضعیت مناسبی نداشته است. بنابراین جهت نیل به اهداف اقتصاد مقاومتی و مقاوم‌سازی بیشتر اقتصاد در مقابل تکانه‌های بیرونی و خارج ساختن اقتصاد از حالت تک‌محصولی، باید برنامه‌ریزی گسترده‌ای در بخش ترانزیت کالا صورت گیرد تا مقدار شاخص فوق‌الذکر بهبود یابد. به صورتی که بخش ترانزیت کالا بتواند هم تراز نفت برای کشور درآمذزایی داشته باشد.

۲-۵. توسعه حوزه عمل مناطق آزاد و ویژه اقتصادی کشور

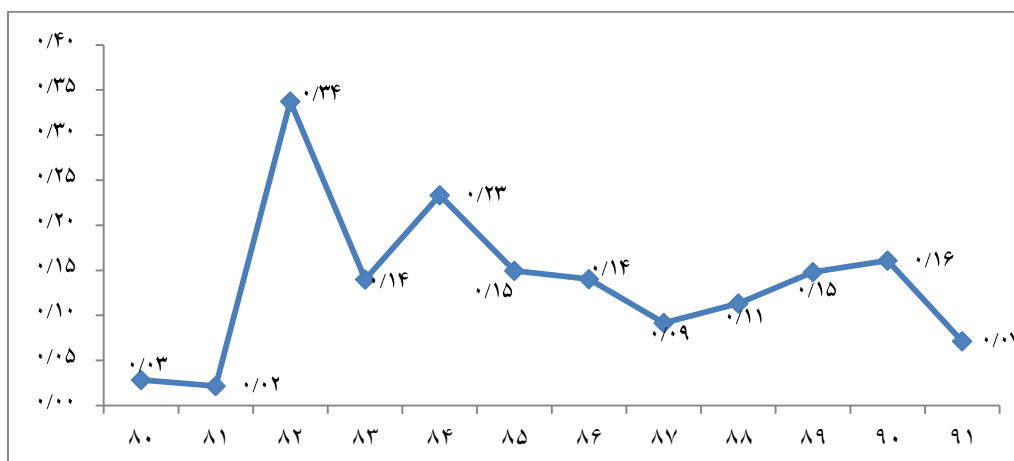
۱-۲-۵. نسبت صادرات به واردات در مناطق آزاد و ویژه اقتصادی

نمودار زیر نسبت ارزش صادرات به واردات مناطق آزاد کشور از حدود ۰/۳۵ در سال ۱۳۸۰ به حدود ۰/۰۷ در سال ۱۳۹۱ کاهش یافته است. به عبارت دیگر در ۱۰ سال گذشته واردات تقریباً همواره با شیب زیادی افزایشی بوده است، ولی صادرات از مناطق آزاد در طی این سال‌ها رشد چندانی نداشته است و لذا مناطق آزاد کشور عملاً در توسعه صادرات موفق نبوده‌اند.

نمودار ۲۵. نسبت صادرات از مناطق آزاد و ویژه به واردات در مناطق آزاد و ویژه اقتصادی

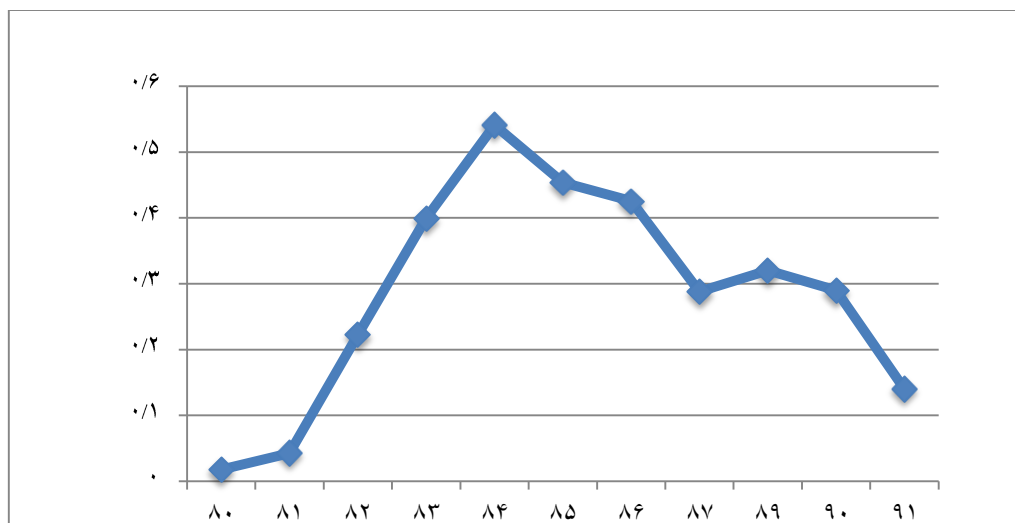
مأخذ: حوزه مشاور رئیس‌جمهور در امور مناطق آزاد و ویژه اقتصادی و گمرک ایران.

با مقایسه ارقام صادرات و واردات در مناطق آزاد و ویژه می‌توان گفت که تقریباً میزان واردات ۶ برابر صادرات بوده است. بدیهی است که در راستای نیل به اهداف اقتصاد مقاومتی باید برنامه‌ریزی مناطق آزاد و ویژه اقتصادی به نحوی باشد که مقدار شاخص فوق‌الذکر افزایش یابد و مناطق آزاد به گذرگاهی برای صادرات کالا و خدمات تبدیل شوند.

۲-۲-۵. نسبت صادرات از مناطق آزاد و ویژه اقتصادی به مجموع صادرات غیرنفتی

در نمودار زیر نسبت صادرات از مناطق آزاد و ویژه اقتصادی به مجموع صادرات غیرنفتی نمایش داده شده است. هر چقدر مقدار این شاخص کمتر باشد سهم صادرات از مناطق آزاد و ویژه اقتصادی اندک بوده است همان‌طور که ملاحظه می‌شود مقدار این شاخص از ۵۰ درصد در سال ۱۳۸۴ به کمتر از ۱۵ درصد در سال ۱۳۹۱ کاهش یافته است که نشان‌دهنده عدم توجه به صادرات در مناطق آزاد است از این‌رو باید در راستای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در سیاست‌های توسعه صادرات در مناطق آزاد تجدید نظر جدی کرد.

نمودار ۲۶. نسبت صادرات از مناطق آزاد به مجموع صادرات غیرنفتی

مأخذ: همان.

بخش صادرات کشور نیز طی سالیان متمادی دچار یک بیماری مزمن بوده است: پایین نگه داشتن دستوری نرخ ارز توسط دولت. البته اتخاذ این سیاست ممکن نبوده است مگر با دسترسی به منابع عظیم حاصل از فروش نفت. اتخاذ این سیاست ثمره‌ای غیر از رونق بازار واردات و رکود بازار صادرات کشور نداشته است به طوری که طی سال‌ها ورود کالاهای نامرغوب و در برخی موارد مرغوب خارجی کارگاه‌های و کارخانه‌های تولیدی را به تعطیلی کشاند. سیاست تثبیت نرخ ارز بدون سیاست‌های حمایتی (مانند اخذ تعرفه) بدون شک برخلاف اهداف سیاست‌های اقتصاد مقاومتی بوده است. پس از تحریم‌های بانکی و نفتی نرخ ارز حدود سه برابر شد که برای رونق صادرات در میان‌مدت و بلندمدت مناسب خواهد بود که البته تداوم آن مشروط به آن است که دولت‌ها در صورت رفع تحریم مجدداً سیاست نادرست پایین نگه داشتن نرخ ارز به صورت دستوری را - به بهانه کنترل تورم - دنبال نکنند و نرخ ارز سالیانه حداقل با نرخ تورم کشور تعدیل شود.

۶. نفت، گاز و حوزه انرژی

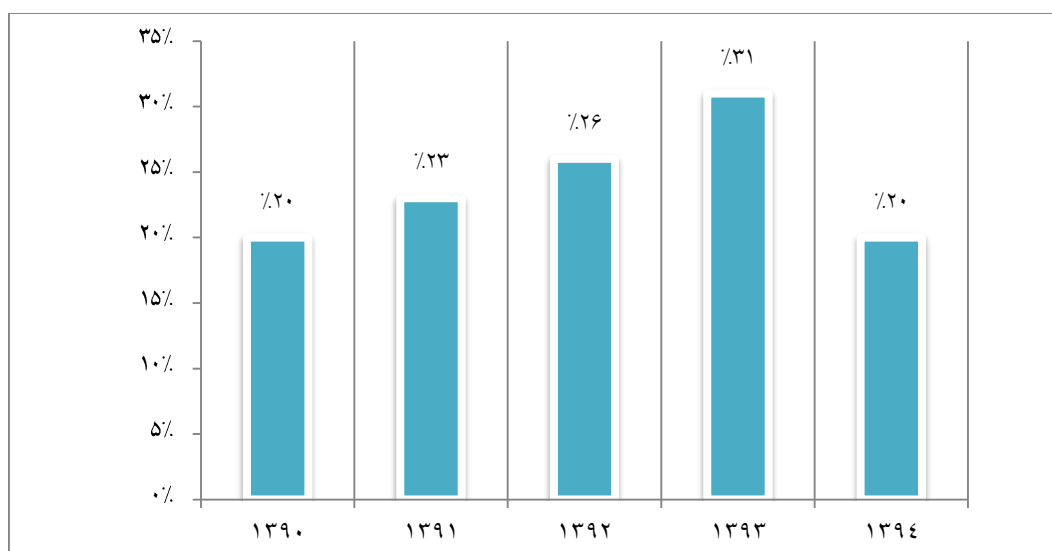
۱-۶. قطع وابستگی بودجه به درآمدهای نفتی در (بند «۱۸» سیاست‌های کلی)

- سهم صندوق توسعه ملی از درآمدهای ناشی از صادرات نفت و گاز براساس ماده (۸۴) قانون برنامه پنجم، از سال ۱۳۹۰، سالیانه حداقل معادل ۲۰ درصد از منابع حاصل

از صادرات نفت (نفت خام و میعانات گازی، گاز و فرآورده‌های نفتی) در طی برنامه و حداقل ۲۰ درصد ارزش صادرات تهاتری این اقلام باید به حساب صندوق واریز گردد و هر سال به میزان ۳ درصد افزایش یابد. در جدول زیر این نسبت برای سال‌های ۱۳۹۰ الی ۱۳۹۴ محاسبه شده است. طبق قوانین بودجه سنواتی، سهم صندوق توسعه ملی از درآمدهای ناشی از صادرات نفت و گاز در سال ۱۳۹۰ معادل ۲۰ درصد بوده و سالیانه ۳ درصد به آن اضافه شده است. در سال ۱۳۹۳ علاوه بر ۳ درصد مذکور ۲ درصد بابت بازپرداخت برداشت از این صندوق به منظور پرداخت عیدانه سال ۱۳۹۱ لحاظ شده است. در قانون بودجه سال ۱۳۹۴ به دلیل اجتناب از مواجهه دولت با کسری بودجه به دلیل کاهش شدید قیمت نفت در بازارهای جهانی، سهم مذکور مجدداً به ۲۰ درصد تقلیل یافته است.

نمودار ۲۷. سهم مصوب صندوق توسعه ملی از درآمدهای ناشی از صادرات نفت و گاز در سال‌های اخیر

مأخذ: قوانین بودجه سال‌های مختلف.

۶-۲. کاهش ضربه‌پذیری درآمد حاصل از صادرات نفت و گاز (بند «۱۳» سیاست‌های کلی)
۶-۲-۱. نسبت مجموع صادرات بخش غیردولتی، صادرات تهاتری و فروش بورسی نفت به مجموع صادرات نفت

- فروش نفت توسط بخش خصوصی

در حال حاضر مقدار فروش نفت توسط بخش غیردولتی صفر است، به این معنی که کل فروش نفت کشور توسط شرکت ملی نفت (به نمایندگی از دولت) انجام می‌گیرد. طی سال‌های اخیر (به دنبال برقراری تحریم‌های نفتی علیه ایران) بحث فروش نفت توسط بخش خصوصی وجود داشته و بخش خصوصی برای فروش نفت به کار گرفته شد. البته نقش بخش خصوصی در این بازه کوتاه بسیار محدود بوده و عمدتاً توسط یک اشخاص و یا نهادهای خاص صورت گرفته است. در عمل نیز آنچه راجع به فروش

نفت توسط بخش خصوصی حاصل شد چیزی جز شکست این سیاست نبود. مهمترین مشکل در این مسیر عبارت از نبود اطمینان و تضمین‌های کافی در زمینه فروش نفت و حصول درآمدهای نفتی توسط شرکت ملی نفت از بخش خصوصی بوده است.^۱

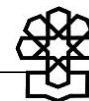
– فروش نفت در بورس

در حال حاضر مقدار فروش نفت در بورس کالا صفر است. اواخر بهمن‌ماه ۱۳۸۶ فاز نخست تأسیس بورس نفت با مبادلات فرآورده‌های نفتی و پتروشیمی در بورس کالای ایران آغاز شد، اما از آن زمان تا ۲۲ تیرماه ۱۳۹۰ عرضه نفت خام در بورس که بهانه اصلی تأسیس بورس نفت بود به تعویق افتاد. در تاریخ مذکور نخستین بار نفت خام در بورس عرضه شد، اما این محموله‌ها و ۹ عرضه بعدی نیز به دلیل اختلاف قیمت خریدار و فروشنده هرگز فروخته نشد. در همان دوران بود که خبر شکست طرح بورس نفت منتشر شد، زیرا با عدم عرضه نفت خام، بورس نفت نیز از بین رفت. این شکاف و اختلاف باعث شد آرزوی دیرینه دولتمردان ایرانی که تأسیس بورس نفت و تبدیل شدن ایران به مرجع قیمتگذاری در منطقه بود، محقق نشود.

– صادرات تهاتری نفت

در خصوص میزان دقیق مبادلات تهاتری کشور به دلیل محرمانه بودن آمار مربوطه نمی‌توان اظهار نظر کرد. اما با توجه به گزارش‌هایی همچون (Katzman, 2012) می‌توان گفت بخش قابل توجهی از صادرات نفت ایران به کشورهای هم‌چون هند و چین به صورت تهاتری و در قبال دریافت طلا و دیگر کالاها صورت گرفته است. نکته قابل توجه در این زمینه این است که هرچند فروش تهاتری نفت از یک منظر می‌تواند منجر به کاهش ضربه‌پذیری درآمد حاصل از صادرات نفت و گاز در کوتاه‌مدت شود، اما از سوی دیگر به دلیل عدم عرضه ارز کافی به بازار و عدم مطلوبیت کالا در مقایسه با پول نقد کشور را در تأمین نیازهای مربوطه با مشکلات و محدودیت‌های قابل توجهی مواجه می‌سازد. لذا مطلوب بودن این شاخص از منظر تحقق اهداف تعیین شده در سیاست‌های اقتصاد مقاومتی تأمل برانگیز است.

۱. البته همچنان بنا بر گفته منصور معظمی (معاون برنامه‌ریزی و امور هیدروکربوری وزارت نفت) بخش خصوصی در صورت داشتن شرایطی می‌تواند به روش متعارف در زمینه فروش نفت فعالیت کند. ارائه ضمانتنامه معتبر برای انجام این کار، داشتن تجربه کافی در عرصه فروش نفت و یافتن بازارهای جدید از جمله شرایطی هستند که بخش خصوصی برای فعالیت در عرصه فروش نفت باید برخوردار باشد. در مورد شرط سوم، چون بازارهای هدف نفت ایران مشخص هستند بنابراین صادرکنندگان بخش خصوصی نباید وارد این بازارها شده و آن را تخریب کنند، بلکه باید به دنبال دستیابی به بازارهای جدید باشند.

۳-۶. تنوع‌بخشی به سبد صادراتی انرژی به منظور کاهش سهم نفت خام (بند «۱۵» سیاست‌های کلی)

۳-۶-۱. نسبت ارزش صادرات نفت به مجموع ارزش صادرات نفت، گاز، محصولات پالایشی و پتروشیمی و برق

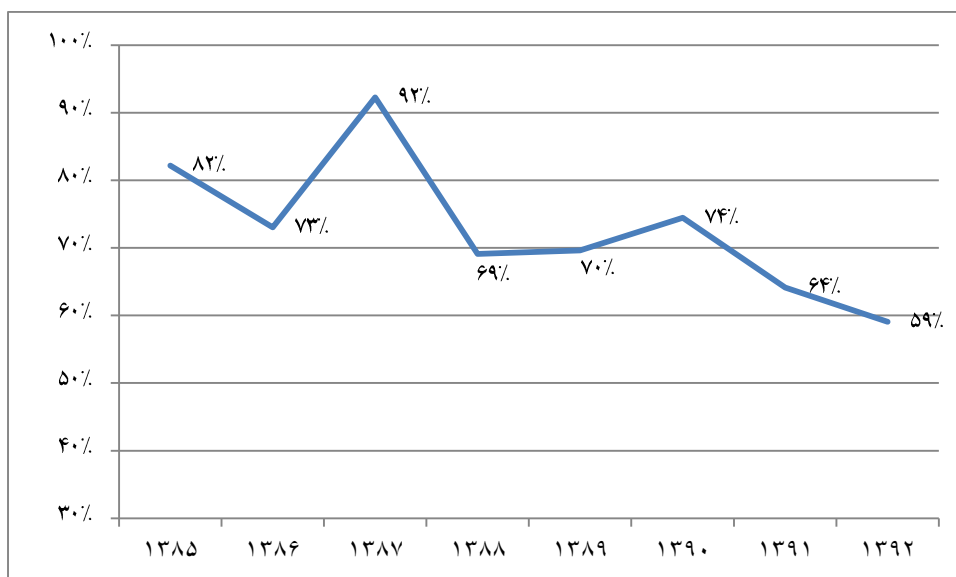
سهم ارزش صادرات نفت خام از مجموع ارزش صادرات نفت، فرآورده‌های نفتی، گاز طبیعی، محصولات پتروشیمی و برق در نمودار زیر نمایش داده شده است^۱. طی سال‌های گذشته این نسبت همراه با نوسان دارای روند نزولی بوده است و از ۸۲ درصد در سال ۱۳۸۵ به ۵۹ درصد در سال ۱۳۹۲ کاهش یافته است. کاهش این نسبت امیدوارکننده بوده و اجمالاً نشان از کاهش خام‌فروشی و توجه بیشتر به صادرات غیرنفتی (محصولات پتروشیمی و برق) دارد، اما نکته قابل توجه در این زمینه این است که روند کاهشی این شاخص، به دلیل افزایش شدید صادرات فرآورده‌های نفتی و دیگر اقلام موجود در سبد انرژی کشور نبوده است، بلکه دلیل اصلی آن به خصوص از سال ۱۳۹۰ به بعد تحریم‌های شدید نفتی و بانکی و به دنبال آن عدم خریداری نفت خام از سوی مشتریان خارجی بوده است. لذا با توجه به امکان رفع تحریم‌های مذکور در آینده نه چندان دور، بیم آن وجود دارد که کشور مجدداً به صادرات بی‌رویه نفت خام همانند روند سال‌های قبل از تحریم بازگردد و مجدد وضعیت این شاخص تضعیف شود.

لذا اکیداً توصیه می‌شود مسئولان وزارت نفت با سرلوحه قراردادن سیاست‌های ابلاغی مقام معظم رهبری در خصوص اقتصاد مقاومتی و با استفاده از تجربیات به دست آمده در سال‌های اخیر، بعد از رفع تحریم‌ها مجدداً اشتباه سال‌های قبل را مرتکب نشده و اولویت خود را در تنوع‌بخشی به سبد صادراتی انرژی و افزایش ظرفیت‌های صادراتی کشور در بخش‌های پایین‌دستی نفت و پتروشیمی قرار دهند.

---

۱. لازم به ذکر است آمار مربوط به ارزش صادرات نفت خام و گاز طبیعی از وزارت نفت و آمار مربوط به صادرات نفتی (مجموع ارزش صادرات نفت خام، مایعات و میعانات گازی، فرآورده‌های نفتی و گاز طبیعی) از نماگرهای اقتصادی بانک مرکزی دریافت شده است. آمار مربوط به صادرات پتروشیمی و صادرات برق نیز از ترازنامه هیدروکربوری و ترازنامه انرژی سال‌های مختلف گردآوری شده است. ارزش برق صادراتی با فرض قیمت صادرات برق معادل با قیمت منطقه در سال‌های مختلف برآورد شده است.

نمودار ۲۸. سهم ارزش صادرات نفت خام به مجموع ارزش صادرات انرژی

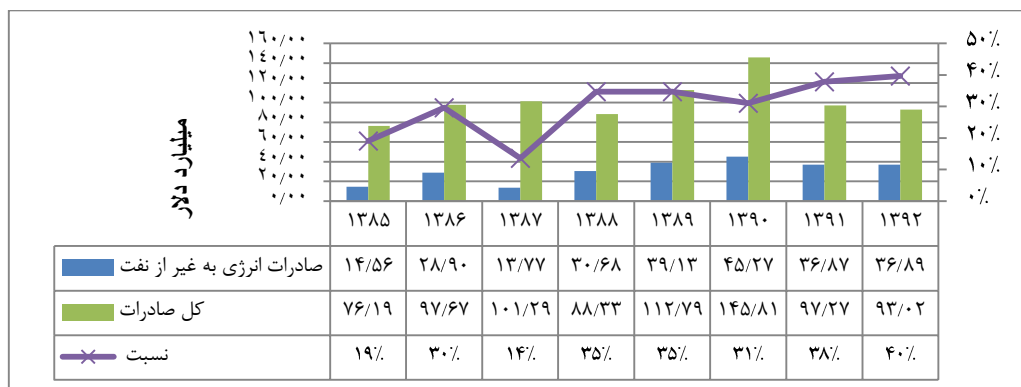
مآخذ: وزارت نفت، بانک مرکزی، ترازنامه‌های هیدروکربوری و انرژی سال‌های مختلف و مؤسسه مطالعات انرژی سبحان.

۲-۳-۶. ارزش مجموع صادرات گاز، پتروشیمی و پالایشی و برق نسبت به یک سال پایه در نمودار زیر ارزش مجموع صادرات گاز طبیعی، پتروشیمی، فرآورده‌های نفتی و برق در سال‌های گذشته نمایش داده شده است. این شاخص در سال‌های ۱۳۸۵ الی ۱۳۹۲ همراه با نوسان بوده، اما در مجموع دارای روند صعودی بوده است. به گونه‌ای که میزان آن ۱۴/۶ میلیارد دلار در سال ۱۳۸۵ به ۳۶/۹ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۲ افزایش داشته است که نشان‌دهنده رشد متوسط سالیانه ۱۴ درصد است.

نمودار ۲۹. ارزش مجموع صادرات گاز، پتروشیمی، پالایشی و برق

(میلیارد دلار)

در سال‌های گذشته

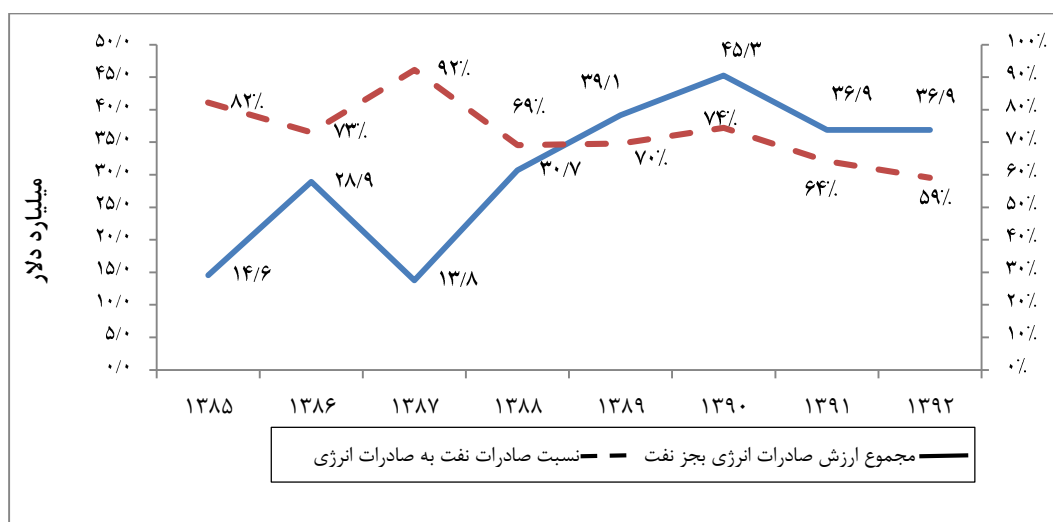
مآخذ: همان.

به منظور مقایسه بهتر روند حرکت دو شاخص سهم صادرات نفت در صادرات انرژی و مجموع صادرات انرژی بجز نفت، در نمودار زیر این دو شاخص در کنار یکدیگر ترسیم شده‌اند.

نمودار ۳۰. مقایسه روند شاخص نسبت صادرات نفت به صادرات انرژی و شاخص مجموع ارزش

صادرات انرژی به غیر از نفت

مآخذ: آمارهای وزارت نفت و محاسبات تحقیق.

همان‌طور که در قسمت قبل اشاره شد کاهش شاخص صادرات نفت به صادرات انرژی در صورتی مطلوب خواهد بود که همزمان مجموع صادرات سایر حامل‌ها و محصولات بخش انرژی (گاز، پتروشیمی، فرآورده و برق) با افزایش روبرو باشد. به عبارت دیگر این دو شاخص مکمل یکدیگرند. با مقایسه روند این دو شاخص در نمودار فوق درمی‌یابیم که سال ۱۳۸۷ روند مطلوبی در این دو شاخص رخ نداده است و هر دو شاخص در جهت نامطلوب حرکت کرده‌اند. به عبارت دیگر در این سال صادرات انرژی به غیر از نفت به شدت کاهش یافته است و سهم نفت در سبد صادراتی در بخش انرژی به شدت افزایش یافته است و به اوج خود در دوره مورد بررسی (۹۲ درصد) رسیده است. در سال‌های اخیر نیز هرچند سهم صادرات نفت از سبد انرژی صادراتی کاهش یافته است، اما صادرات سایر اقلام این سبد نیز با کاهش روبرو شده است. به گونه‌ای که میزان آن در سال ۱۳۹۰ از ۴۵/۳ میلیارد دلار به ۳۶/۹ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۱ کاهش یافته در سال ۱۳۹۲ نیز ثابت باقی مانده است. لذا همان‌طور که بیان شد دلیل کاهش سهم نفت از سبد صادراتی انرژی را نمی‌توان افزایش دیگر اقلام موجود در این سبد دانست، بلکه دلیل اصلی آن کاهش بالاجبار صادرات نفت خام در سال‌های اخیر بوده است. در دوره مذکور تنها می‌توان سال‌های ۱۳۸۶ و ۱۳۸۹ را به‌عنوان مقاطعی که این دو شاخص همزمان روند مطلوبی را طی کرده باشند، نام برد.

۴-۶. توسعه ظرفیت تولید (اولویت میادین مشترک) (بند «۱۴» سیاست‌های کلی)
 ۴-۶-۱. نسبت مجموع برداشت ایران از میادین مشترک به مجموع برداشت کشورهای رقیب در این میادین

ایران دارای میادین نفت مشترک متعددی با کشورهای همسایه از جمله قطر، عراق، عربستان، کویت و امارات است. میادین مشترک نفتی و گازی ایران در جدول زیر مشخص شده‌اند.

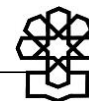
جدول ۲. مشخصات میادین مشترک نفت و گاز کشور

میادین گازی		میادین نفتی	
فرزاد A	عربستان	آزادگان	عراق
فرزاد B		یادآوران	
سلمان		آذر	
سلمان	امارات	چنگوله	عمان
مبارک		هنگام	
پارس جنوبی	قطر	لایه نفتی پارس جنوبی	قطر
گنبدلی	ترکمنستان	رشادت	
افشار		سلمان	امارات
هنگام	عمان	فروزان	عربستان
		اسفندیار	

مأخذ: مؤسسه مطالعات انرژی سیحان.

براساس جدول ۳ نفت در جای میادین مشترک نفتی در مجموع بیش از ۶۰ میلیارد بشکه است. با احتساب اینکه نفت در جای کشور حدود ۵۰۰ میلیارد بشکه باشد سهم نفت میادین مشترک ۱۲ درصد از کل نفت در جای کشور خواهد بود. از سوی دیگر با فرض اینکه که میانگین ضریب بازیافت میادین مشترک نفتی با میانگین ضریب بازیافت میادین نفتی کشور یعنی ۲۵ درصد برابر باشد آن گاه می‌توان نتیجه گرفت حدود ۱۵ میلیارد بشکه نفت قابل استحصال در این میادین قرار دارد. البته با توجه به برداشت طرف‌های عربستانی و اماراتی و کاهش فشار میدان براساس گزارش‌های آنها احتمال مهاجرت نفت از طرف ایرانی به سمت کشور همسایه و کاهش ضریب بازیافت این میادین بسیار محتمل است.

(میلیون بشکه)

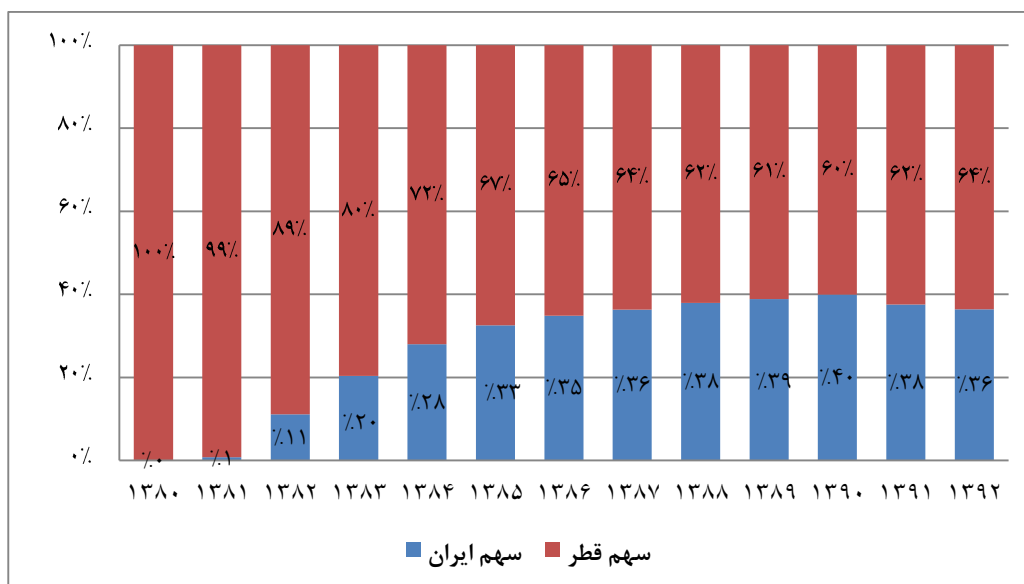
جدول ۳. وضعیت میادین نفتی مشترک

شرح	نام میدان	نام میدان در کشور همسایه	نفت درجای اولیه	ذخیره اولیه	تولید انباشتی	ذخیره باقیمانده	ضریب بازیافت (درصد)
قطر	فروزان	مرجان (عربستان)	۳۲۷۴	۹۲۲/۱	۶۳۸/۸	۲۸۳/۳	۲۸
	نصرت	فاتح (امارات)	۲۱۶	۵۴/۵	۰	۵۴/۵	۲۵
	سلمان	ابولبخوش (امارات)	۵۱۵۸	۱۶۴۷	۱۴۸۸	۱۵۹	۳۲
	اسفندیار	لولو (عربستان)	۲۴۳۳	۷۳۰	۰	۷۳۰	۳۰
	فرزام	امارات	۲۵۸	NA	NA	۰	NA
	ارش	دورا (کویت و عربستان)	۴۵۷	NA	NA	۰	NA
	هنگام	بوخای غربی (عمان)	۸۱۰	۱۵۰	۰	۱۵۰	۱۸/۵
	رشادت	الخلیج (قطر)	۲۸۵۷	۲۳۳/۸	۱۵۰/۳	۸۳/۵	۸
	صالح شمالی	امارات	NA	NA	NA	۰	NA
	لایه نفتی پارس جنوبی	گنبد شمالی (قطر)	۲۱۵۹	NA	NA	۰	NA
	مبارک	امارات	۱۳۵	۴۹	۰	۴۹	۳۶
عراق	دهلران	ابوغریب (عراق)	۲۲۹۲	۲۸۳	۴۹/۳	۲۳۳/۷	۱۲
	پایدار غرب	فوقی (عراق)	۲۹۲۱	۳۱۱	۱۲	۲۹۹	۱۰/۵
	نفت شهر	نفت خانه (عراق)	۶۹۲	۱۹۶/۴	۱۷۵	۲۱/۴	۲۸
	یادآوران	نهرعمر (عراق)	۱۸۶۳۰	۸۵۵	۰	۸۵۵	۴/۵
	آزادگان	مجنون (عراق)	۳۰۵۶۴	۱۳۴۴	۰	۱۳۴۴	۴/۳
	اروند	ابوغریب جنوبی (عراق)	۴۵۳	NA	NA	۰	NA
	آذر	بدرا (عراق)	۲/۳	۴۰۰	۰	۰	۴۰۰
	مجموع		۶۲۰۸۷				

مآخذ: گزارش‌های مختلف شرکت ملی نفت، گزارش آژانس بین‌المللی آمریکا (۲۰۱۰-۲۰۱۴)

با توجه به نبود اطلاعات دقیق و کامل در خصوص میزان تولید همسایگان کشور در میادین مشترک در اینجا تنها به ارائه آمار موجود مربوط به میزان سهم ایران در تولید انباشتی از میدان پارس جنوبی (مشترک با میدان گنبد شمالی قطر) اکتفا می‌شود.

نمودار ۳۱. سهم تولید انباشتی ایران و قطر از میدان پارس جنوبی تا سال ۱۳۹۲

نمودار فوق نشان‌دهنده سهم تولید انباشتی ایران نسبت به کل تولید انباشتی گاز از میدان گازی مشترک پارس جنوبی است. هرچند روند مربوط به این متغیر در مورد ایران تقریباً صعودی است، اما کماکان طی سال‌های گذشته هیچ‌گاه سهم ایران به ۵۰ درصد نرسیده است.^۱ در سال ۱۳۸۰ (سال شروع تولید گاز ایران از پارس جنوبی)، تقریباً سهم ایران از کل تولید انباشتی پارس جنوبی برابر با صفر بوده است، اما این سهم در سال‌های بعد با توجه به افزایش تولید ایران از این میدان روند افزایشی به خود گرفته و از ۱ درصد در سال ۱۳۸۱ به رقم ۴۰ درصد در سال ۱۳۹۰ رسیده است. در سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ که همزمان با تحریم‌ها علیه ایران بوده است سهم ایران روند کاهشی به خود گرفته و به ۳۸ درصد و ۳۶ درصد کاهش یافته است. لذا می‌توان گفت تا سال ۱۳۹۲ سهم ایران از کل تولید انباشتی صورت گرفته از میدان پارس جنوبی ۳۶ درصد بوده و مابقی آن (۶۴ درصد) به قطر تعلق گرفته است. (مؤسسه مطالعات انرژی سبحان، ۱۳۹۳).

۵-۶. تکمیل زنجیره ارزش افزوده نفت (بند «۱۵» سیاست‌های کلی)

۵-۱-۶. نسبت ظرفیت پالایشی به ظرفیت تولید نفت

همان‌طور که در جدول زیر مشخص است سهم نفت تولیدی عرضه شده به پالایشگاه‌های داخلی طی سال‌های گذشته بجز دو سال اخیر (۱۳۹۱ و ۱۳۹۲) همواره در حدود ۴۰ درصد بوده است. در دو سال

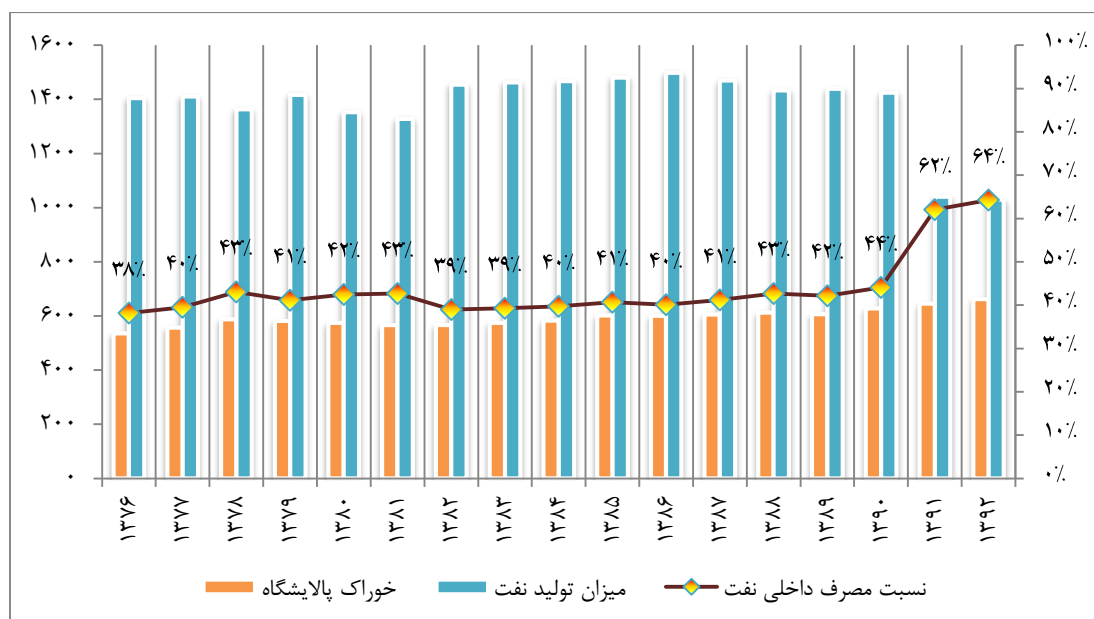
۱. لازم به ذکر است حجم ذخیره اثبات شده ایران و قطر از این میدان نیز به ترتیب حدود ۱۳ و ۲۵ تریلیون متر مکعب است که با سهم تولید انباشتی هر یک از این کشورها تاکنون تقریباً تطابق دارد.

مذکور نیز تنها به دلیل کاهش شدید صادرات نفت و رشد اندک تقاضای داخلی این شاخص با افزایش چشمگیری روبرو شده و به ۶۲ الی ۶۴ درصد رسیده است. لذا افزایش ظرفیت پالایشگاهی در داخل کشور و ساخت پالایشگاه‌های جدید می‌تواند به صورت مؤثر میزان خام‌فروشی و آسیب‌پذیری اقتصاد به تحریم‌های نفتی را کاهش دهد، زیرا فرآورده‌های نفتی بر خلاف نفت خام دارای متقاضیان بیشماری در سطح دنیا بوده و بر خلاف نفت خام تحریم‌پذیری بسیار پایینی دارد.

نمودار ۳۲. نسبت خوراک پالایشگاه‌های کشور به نفت تولیدی در سال‌های گذشته

(میلیون بشکه در سال)

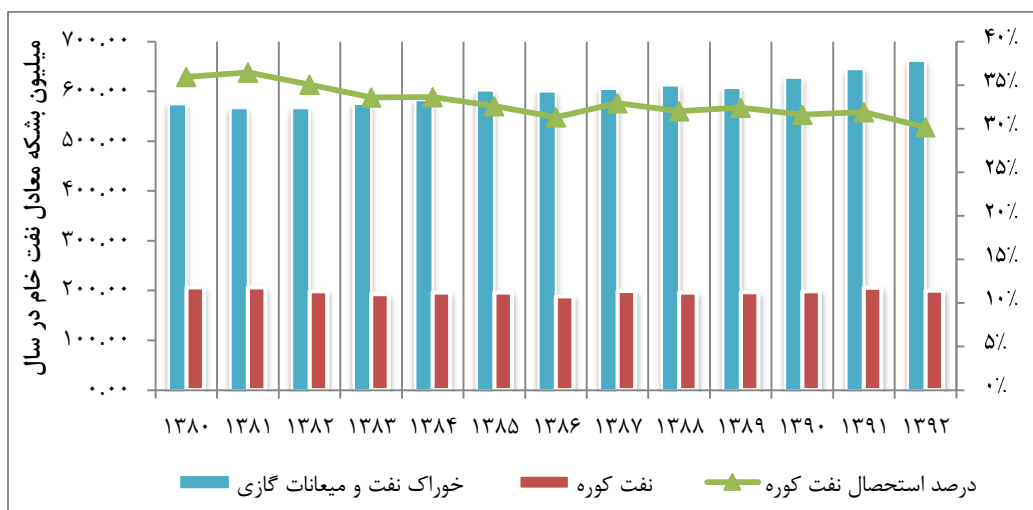

مأخذ: ترازنامه هیدروکربوری، سال‌های مختلف.

۲-۵-۶. سهم مازوت از سبک پالایشی

طبق نمودار زیر درصد استحصال نفت کوره از خوراک نفت و میعانات گازی در پالایشگاه‌های نفتی کشور طی سال‌های گذشته همواره بالای ۳۰ درصد بوده است. البته با اجرای طرح‌های بهبود کیفیت پالایشگاه‌های داخلی روند این شاخص با شیبی ملایم نزولی بوده است، اما انتظار می‌رود با ساخت پالایشگاه‌های جدید همچون پالایشگاه ستاره خلیج فارس با خوراک میعانات گازی و اضافه نمودن واحدهای پیشرفته شکست کاتالیستی به پالایشگاه‌های قدیمی کشور در سال‌های آتی، سهم این فرآورده نه چندان ارزشمند در مقایسه با سایر فرآورده‌های مهمتر و با ارزش‌تر همچون بنزین و گازوئیل بیش از پیش کاهش یابد.

نمودار ۳۳. درصد استحصال نفت کوره در سال‌های گذشته

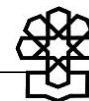

۶-۶. تکمیل زنجیره ارزش افزوده گاز (بند «۱۵» سیاست‌های کلی)

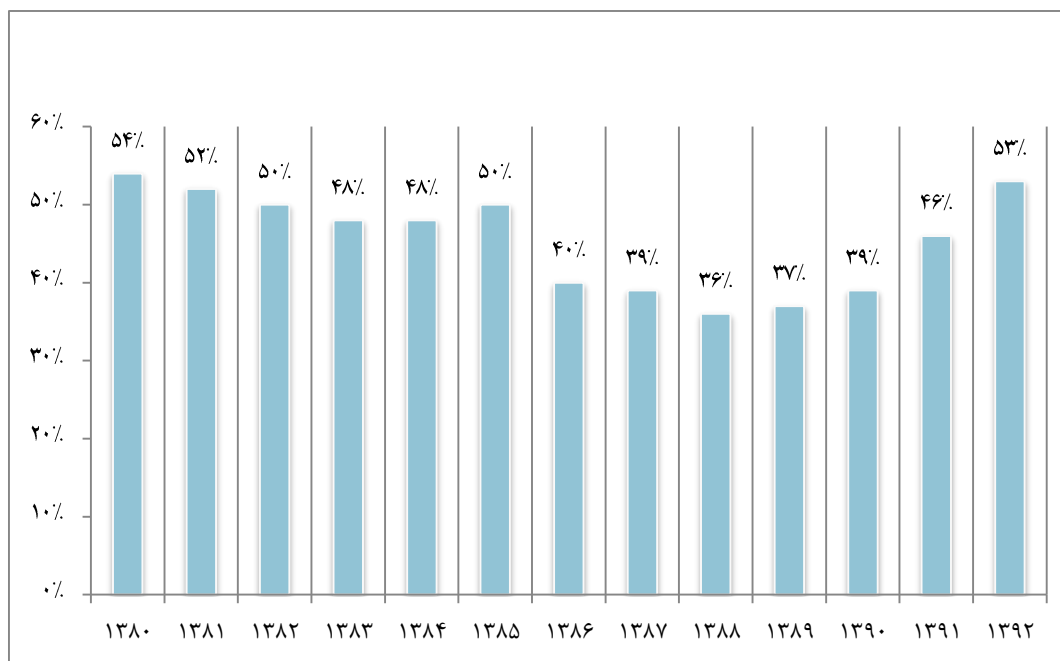
۶-۶-۱. واردات محصولات پتروشیمی نسبت به کل مصرف محصولات پتروشیمی

بخش‌های اصلی پتروشیمی یعنی بخش بالادستی، میانی و نهایی دارای پیوستگی تولید هستند. به عبارت دیگر از بالا به پایین، ستانده بخش بالادستی به عنوان نهاده بخش میانی و ستانده بخش میانی به عنوان نهاده بخش نهایی است. در صورتی که عمده ستانده بخش‌های بالادستی و میانی در داخل کشور مورد استفاده قرار بگیرد، به این معنی است که ارزش افزوده بیشتر در داخل کشور شکل گرفته و خام‌فروشی در بخش پتروشیمی نیز کاهش می‌یابد.

از آنجا که محصولات پایین‌دستی پتروشیمی بسیار فراوان بوده و در ساخت انواع و اقسام کالاهای مختلف به کار گرفته می‌شود لذا نمی‌توان به‌طور دقیق میزان واردات محصولات پتروشیمی را محاسبه کرد. برای مثال در ساخت کالاهای مختلفی همچون دوربین عکاسی، انواع تلویزیون و مانیتور، قطعات خودرو، مواد شوینده، انواع چسب، رنگ، حلال‌های صنعتی، لاستیک، لوازم خانگی و... به نوعی از محصولات پایین‌دستی صنایع پتروشیمی استفاده شده است و اندازه‌گیری دقیق میزان واردات محصولات پتروشیمی تقریباً ناممکن است. لذا به عنوان شاخصی جایگزین جهت بررسی میزان تکمیل زنجیره ارزش در بخش پتروشیمی کشور می‌توان از نسبت فروش داخل به کل تولید محصولات پتروشیمی استفاده کرد. در نمودار زیر این شاخص طی سال‌های ۱۳۸۰ الی ۱۳۹۲ نمایش داده شده است.

نمودار ۳۴. نسبت فروش داخل به کل تولید محصولات پتروشیمی

مأخذ: همان.

با توجه به اینکه عمده تولیدات محصولات پتروشیمی در کشور از نوع محصولات پایین‌دستی پتروشیمی نبوده (که علت آن ناشی از ضعف صنعت پتروشیمی کشور به لحاظ ظرفیت‌سازی برای تولید محصولات پایین‌دستی است)، بلکه از نوع محصولات میان‌دستی است بنابراین هر چقدر نسبت تولید داخل به کل تولیدات پتروشیمی بیشتر باشد نشان‌دهنده این است که سهم بیشتری از تولیدات پتروشیمی در داخل کشور مورد استفاده قرار گرفته و ارزش افزوده بیشتری در داخل کشور شکل می‌گیرد. با توجه به نمودار مشاهده می‌شود که نسبت فروش داخل به کل تولید پتروشیمی کشور در سال ۱۳۸۰ با مقداری برابر با ۵۴ درصد دارای بیشترین مقدار خود بوده و به مرور در سال‌های بعد این نسبت روند کاهشی به خود گرفته است به طوری که مقدار شاخص در سال ۱۳۸۸ با رقمی برابر با ۳۶ درصد به کمترین مقدار خود رسیده است. بدیهی است که در راستای نیل به اهداف اقتصاد مقاومتی و ایجاد ارزش افزوده بیشتر در داخل کشور، باید برنامه‌ریزی صنعت پتروشیمی کشور به نحوی باشد که مقدار شاخص فوق‌الذکر افزایش یابد. البته در سال‌های اخیر همزمان با افزایش تحریم‌های بین‌المللی درصد فروش داخلی محصولات پتروشیمی به کل تولید آن روند صعودی داشته است که البته با توجه به کاهش همزمان تولید محصولات پتروشیمی طی سه سال اخیر، این روند چندان مطلوب ارزیابی نمی‌شود.^۱

۱. لازم به ذکر است مجموع تولیدات سالیانه پتروشیمی کشور در سال‌های ۱۳۹۰ الی ۱۳۹۲ به ترتیب حدود ۴۲۷۳۷، ۳۹۸۰۷ و ۴۰۴۲۶ هزار تن بوده است.

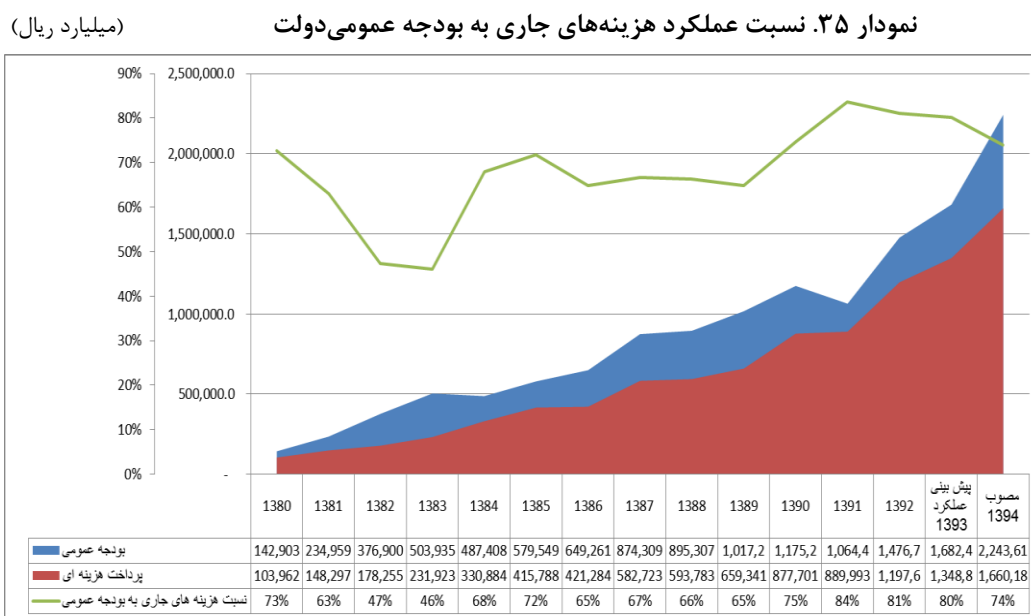
۷. بودجه، هزینه‌های دولت، مالیات

۷-۱. صرفه‌جویی در هزینه‌های عمومی کشور و حذف هزینه‌های زائد

صرفه‌جویی در هزینه‌های عمومی کشور با تأکید بر تحول اساسی در ساختارها، منطقی‌سازی اندازه دولت و حذف دستگاه‌های موازی و غیرضرور و هزینه‌های زائد مطابق با بند «۱۶» سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی است. در ادامه شاخص‌های قابل اندازه‌گیری جهت بررسی روند تحقق اهداف این بند معرفی و ارزیابی شده‌اند.

۷-۱-۱. نسبت اعتبارات هزینه‌ای دولت (بودجه جاری) به کل بودجه عمومی

طبق نمودار زیر سهم پرداخت‌های هزینه‌های (بودجه جاری) دولت به کل بودجه عمومی دولت در سال‌های ۱۳۸۰ الی ۱۳۹۴ بین ۴۷ درصد و ۸۴ درصد در نوسان بوده است. کمترین سهم مربوط به سال ۱۳۸۲ و بیشترین آن مربوط به سال ۱۳۹۱ بوده است. روشن است وضعیت این شاخص طی سالیان اخیر با رویکرد اقتصاد مقاومتی سازگاری ندارد.

مأخذ: بانک مرکزی، گزارشات عملکرد مالی دولت.

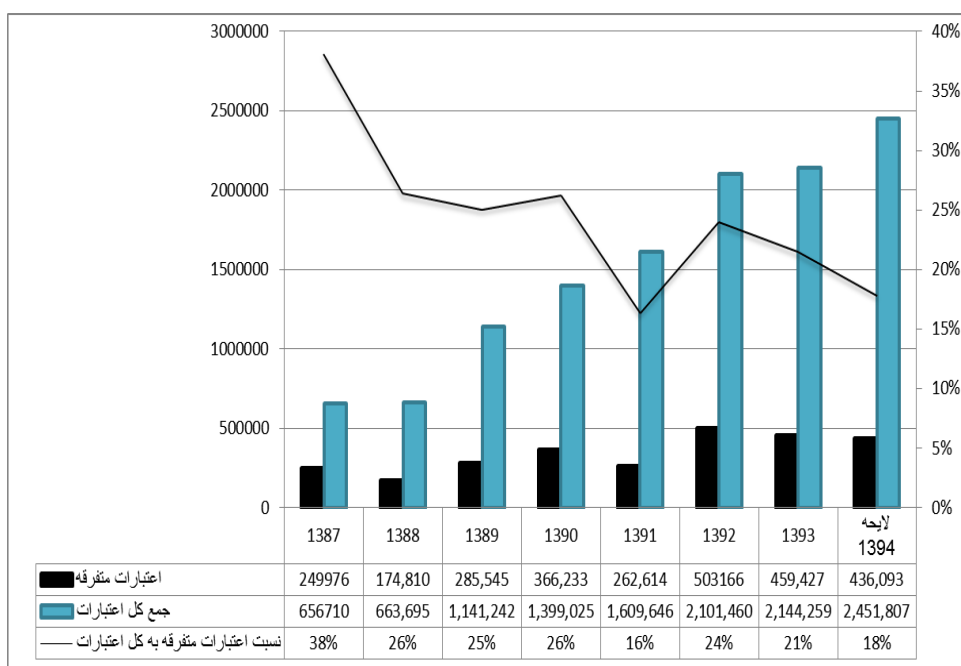
۷-۱-۲. نسبت اعتبارات متفرقه به کل اعتبارات بودجه‌ای

اعتبارات متفرقه، اعتباراتی هستند که دولت به انجام آنها آگاهی دارد، اما به دلیل نامشخص بودن دستگاه‌های اجرایی هزینه‌کننده در قالب امور، فصول و برنامه آرایش نمی‌یابد. بدیهی است هر چقدر میزان این اعتبارات نسبت به کل اعتبارات کمتر باشد، انضباط و شفافیت مالی دولت بیشتر خواهد بود.

زیرا در تصویب اعتبارات متفرقه تنها میزان بودجه لازم جهت اجرای یک برنامه کلی مشخص می‌شود؛ ولی نهاد مجری و عملیات مورد نیاز جهت دستیابی به آن برنامه در هنگام تهیه و تصویب بودجه مشخص نمی‌گردد. لذا در حالت مطلوب این اعتبارات باید به حداقل میزان ممکن تقلیل یابند، هرچند که صفر کردن آنها در عمل شاید ممکن نباشد. براساس نمودار زیر از ۳۸ درصد به ۱۸ درصد کاهش یافته است که نشان از بهبود انضباط مالی دولت و حرکت به سمت اقتصاد مقاومتی است.

نمودار ۳۶. نسبت اعتبارات متفرقه به کل اعتبارات

۳-۱-۷. نسبت زمان خاتمه طرح‌های عمرانی به زمان برنامه‌ریزی شده برای اتمام

طبق جدول زیر در سال‌های ۱۳۸۱ الی ۱۳۹۳ به طور متوسط ۵۲۶ طرح باید در هر سال به اتمام می‌رسیده است که در عمل تنها ۱۲۶ طرح (۲۶ درصد) از آنها خاتمه یافته‌اند و در مجموع هزینه‌ای معادل ۸۹۹۰۸۰ میلیارد ریال مازاد بر پیش‌بینی قوانین بودجه بر اقتصاد کشور تحمیل شده است. به عبارت دیگر بیش از ۴۱ درصد از اعتبارات اختصاص یافته به طرح‌های عمرانی در طی این دوره (حدود ۲۱۸۵ هزار میلیارد ریال) بابت هزینه تأخیر در اتمام طرح‌ها بوده است و نه عملیات جدید. در قسمت بعد درصد طرح‌های عمرانی که به موقع به پایان رسیده‌اند (درصد تحقق طرح‌ها) آورده شده است.

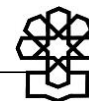
(میلیارد ریال)

جدول ۴. وضعیت طرح‌های ناتمام و طرح‌های جدید در سال‌های ۱۳۸۱ - ۱۳۹۳

عنوان	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	جمع	میانگین
اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه‌ای (عملکرد)	۵۴,۰۲۸	۵۷,۷۷۲	۵۷,۵۱۵	۱۱۰,۷۳۶	۱۲۸,۱۲۸	۱۴۱,۶۶۹	۲۰۳,۷۸۲	۱۷۴,۱۰۱	۲۰۶,۴۰۵	۲۴۹,۱۲۹	۱۳۶,۶۹۶	۲۰۳,۳۳۳	۲۲۹,۵۹۵	۲,۱۸۴,۸۲۰	۱۶۸,۰۶۴
طرح‌هایی که باید تمام می‌شدند	۲۸۵	۵۳۳	۶۴۷	۱۲۵	۱۴۹	۲۰۷	۳۱۲	۷۴۸	۹۷۵	۷۴۶	۶۱۰	۶۹۹	۶۰۲	۶,۸۳۸	۵۲۶
	۵,۶۳۵	۷,۳۰۴	۱۸,۲۸۱	۶,۹۶۶	۷,۳۹۴	۹,۲۶۵	۱۷,۴۸۳	۵۲,۳۰۷	۷۳,۵۴۸	۴۵,۱۳۱	۴۹,۱۹۵	۶۷,۹۴۶	۴۱,۸۴۸	۴۰۲,۳۰۳	۳۰,۹۴۶
طرح‌های خاتمه یافته	۹۵	۱۵۷	۳۶۵	۷۳	۴۲	۳۶	۲۱۶	۷۳	۱۹۳	۹۴	۵۹	۳۴	۲۰۷	۱,۶۴۴	۱۲۶
	۶۹۶	۱,۸۷۸	۵,۱۴۲	۳,۲۹۲	۱,۳۲۴	۱,۲۴۸	۸,۴۶۲	۴,۴۵۶	۸,۱۹۸	۶,۳۷۰	۳,۸۶۹	۴۵۵	۵,۴۰۰	۵۰,۷۹۰	۳,۹۰۶
اعتبار اضافی مربوط به طرح‌هایی که خاتمه پیدا نکرده‌اند	۱۰,۳۴۲	۱۰,۵۳۳	۸۸,۵۵۷	۱۳,۰۶۵	۱۳,۲۹۲	۱۵,۶۶۶	۸,۸۸۷	۵۵,۳۸۱	۲۵۳,۴۷۸	۱۳۱,۰۵۲	۳۶,۲۴۷	۱۲۹,۸۲۳	۱۳۵,۵۵۵	۸۹۹,۰۸۰	۶۹,۱۶۰
طرح‌های جدید	۳۸۱	۱۴۴	۵۷	۵۸	۷۷	۵۷	۹۵	۶۸	۷۷	۱۹۱	۳۹۹	۱۱۱	۴۸	۱,۷۱۵	۱۲۲
	۶,۹۹۹	۳,۰۰۰	۲,۳۳۷	۷,۰۰۱	۳,۷۹۵	۱,۷۷۱	۳,۷۹۳	۳,۵۷۲	۶,۲۸۰	۱۰,۶۶۵	۲۷,۲۹۹	۱,۶۰۲	۸,۵۱۷	۷۸,۱۳۶	۶,۰۱۰

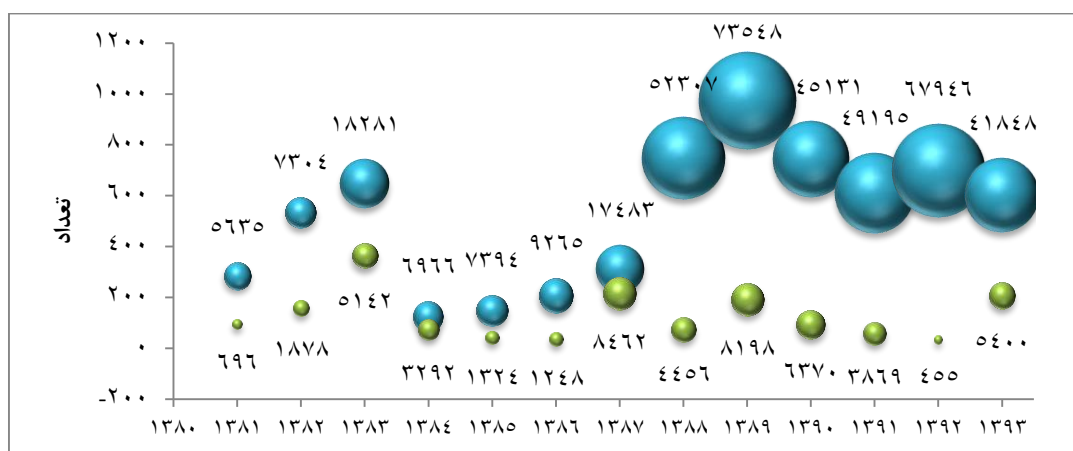
مأخذ: بررسی لایحه بودجه سال ۱۳۹۴ کل کشور، ۳۷. طرح‌های تملک دارایی‌های سرمایه‌ای.

نمودار ۳۷. تعداد و اعتبار طرح‌های عمرانی

(اندازه دایره‌ها نشان‌دهنده میزان اعتبار بر حسب میلیارد ریال است)

جدول ۵. نسبت تعداد طرح‌های خاتمه یافته به آنچه باید خاتمه می‌یافت

سال	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳
تعداد طرح‌هایی که باید تمام می‌شدند	۲۸۵	۵۳۳	۶۴۷	۱۲۵	۱۴۹	۲۰۷	۳۱۲	۷۴۸	۹۷۵	۷۴۶	۶۱۰	۶۹۹	۶۰۲
تعداد طرح‌های خاتمه یافته	۹۵	۱۵۷	۳۶۵	۷۳	۴۲	۳۶	۲۱۶	۷۳	۱۹۳	۹۴	۵۹	۳۴	۲۰۷
نسبت تعداد طرح‌های خاتمه یافته به آنچه باید خاتمه می‌یافت (درصد)	۳۳	۲۹	۵۶	۵۸	۲۸	۱۷	۶۹	۱۰	۲۰	۱۳	۱۰	۵	۳۴

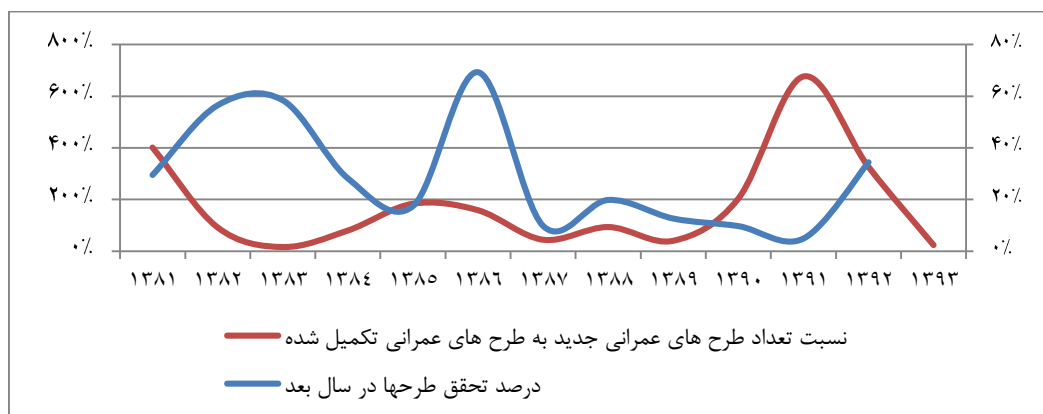
مأخذ: بررسی لایحه بودجه سال ۱۳۹۴، گزارش ۳۷، مرکز پژوهش‌های مجلس.

۴-۱-۷. نسبت تعداد طرح‌های عمرانی جدید به طرح‌های عمرانی تکمیل شده در هر سال

در نمودار زیر نسبت تعداد طرح‌های عمرانی جدید به طرح‌های عمرانی تکمیل شده در هر سال به همراه درصد تحقق طرح‌ها (نسبت تعداد طرح‌های خاتمه یافته در هر سال به طرح‌هایی که باید در آن سال تمام می‌شدند) ترسیم شده است. به‌طور میانگین در سال‌های ۱۳۸۱ الی ۱۳۹۳ نسبت مذکور برابر با ۱۰۵ درصد بوده است، به‌عبارت دیگر به ازای هر طرح خاتمه یافته در هر سال حدوداً یک طرح عمرانی جدید تعریف شده است. البته نسبت مذکور با نوسانات شدیدی روبرو بوده و در برخی سال‌ها همچون سال ۱۳۹۱ به ۶۷۶ درصد نیز رسیده است. پرواضح است هرچه تعداد طرح‌های جدید افزایش یابد سرانه تخصیص منابع کاهش یافته و در نتیجه اتمام طرح‌های نیمه‌تمام موجود با تأخیر بیشتری انجام می‌پذیرد. لذا در نمودار زیر برای درک بهتر این موضوع در کنار نسبت طرح‌های عمرانی جدید به طرح‌های عمرانی تکمیل شده، درصد تحقق طرح‌ها در سال بعد نیز نمایش داده شده است. با مقایسه روند این دو شاخص می‌توان به وجود رابطه منفی میان این دو متغیر (در اکثر سال‌ها) پی برد. به‌عبارت دیگر در هر سالی که تعداد طرح‌های عمرانی جدید با افزایش شدید روبرو بوده است به دنبال آن درصد تحقق طرح‌ها در سال

بعد از آن با کاهش مواجه شده است. لذا پیشنهاد می‌شود دولت با برون‌سپاری حداکثری طرح‌های عمرانی به بخش خصوصی و پرهیز از تعریف طرح‌های جدید قبل از اتمام طرح‌های ناتمام، تا حد ممکن از کاهش بهره‌وری و کارایی در اجرای طرح‌های ناتمام جلوگیری کند.

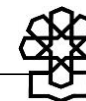
نمودار ۳۸. نسبت تعداد طرح‌های عمرانی جدید به طرح‌های عمرانی تکمیل شده

۷-۱-۵. نسبت هزینه تمام شده به هزینه پیش‌بینی شده طرح‌های عمرانی

در جدول زیر تعداد طرح‌های تمام نشده و اعتبار اضافی در نظر گرفته شد در سال‌های بعد جهت اتمام، نشان داده شده است. بر این اساس تعداد طرح‌های تمام نشده که قرار بوده است در سال‌های مختلف به اتمام برسد اما بنا به دلایل مختلف خاتمه نیافته و همچنان در لایحه بودجه سال بعد با اعتبار مشخص تکرار شده‌اند، در سال‌های ۱۳۸۱ الی ۱۳۹۳ به‌طور متوسط ۳۸۴ بوده است. مجموع هزینه اضافی در نظر گرفته شده برای این طرح‌ها در مدت مذکور ۸۹۹ هزار میلیارد ریال بوده است که نسبت به مجموع اعتبارات عمرانی در این دوره سهمی معادل ۴۱ درصد را نشان می‌دهد. به عبارت دیگر ۴۱ درصد از هزینه‌های عمرانی صورت گرفته در این دوره مربوط به تأخیر در اجرای طرح‌های عمرانی بوده است.

همچنین هزینه‌های اضافی صورت گرفته در دوره مذکور به‌طور متوسط در هر سال ۳ برابر هزینه‌های پیش‌بینی شده باقی‌مانده (اعتبار طرح‌های تمام نشده در سال قبل) بوده است. این مسئله همان‌طور که بیان شد از یک‌سو به دلیل تأخیر در اجرای به موقع طرح‌ها و از سوی دیگر به دلیل عدم برآورد دقیق از هزینه‌ها و زمان اتمام طرح‌های عمرانی در زمان شروع و قبل از اتمام این طرح‌هاست. وضعیت این شاخص نیز با رویکرد اقتصاد مقاومتی سازگار نیست.

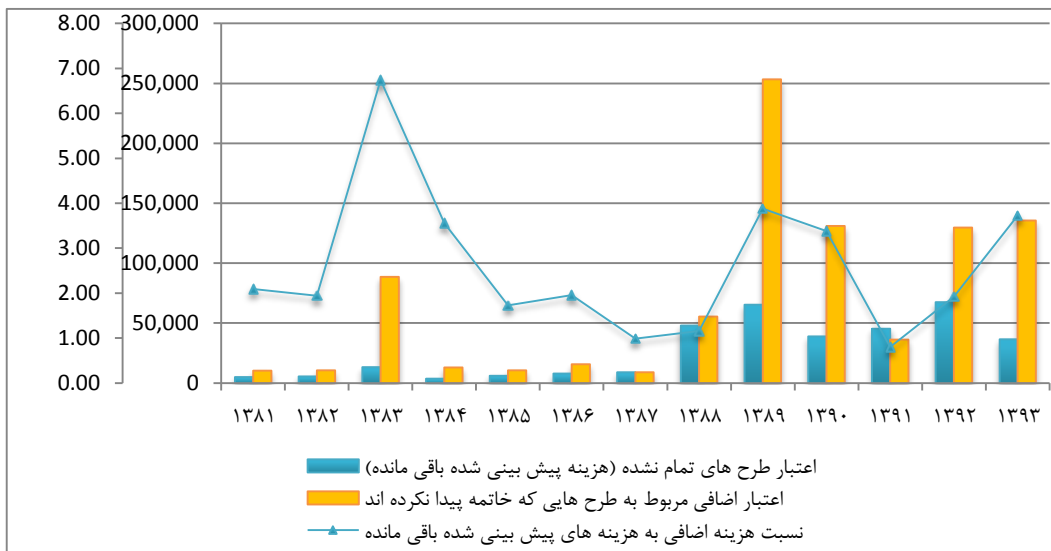
(میلیارد ریال)

جدول ۶. هزینه اضافی مربوط به طرح‌های ناتمام در سال‌های ۱۳۸۱ الی ۱۳۹۰

عنوان	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	جمع	میانگین
اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه‌ای (عملکرد)	۵۴,۰۲۸	۵۷,۷۷۲	۵۷,۵۱۵	۱۱۰,۷۳۶	۱۳۸,۱۲۸	۱۴۱,۶۶۹	۲۰۳,۷۸۲	۱۷۴,۱۰۱	۲۰۶,۴۰۵	۲۴۹,۱۲۹	۱۳۶,۶۹۶	۲۰۳,۳۳۳	۲۲۹,۵۹۵	۲,۱۸۴,۸۳۰	۱۶۸,۰۶۴
تعداد طرح‌های تمام نشده	۱۹۰	۳۷۶	۲۸۲	۵۲	۱۰۷	۱۷۱	۹۶	۶۷۵	۷۸۲	۶۵۲	۵۵۱	۶۶۵	۳۹۵	۴۹۹۴	۳۸۴
اعتبار طرح‌های تمام نشده (هزینه پیش‌بینی شده باقی مانده)	۴,۹۳۹	۵,۴۲۶	۱۳,۱۳۹	۳,۶۷۴	۶,۰۷۰	۸,۰۱۷	۹,۰۲۱	۴۷,۸۵۱	۶۵,۳۵۰	۳۸,۷۶۱	۴۵,۳۲۶	۶۷,۴۹۱	۳۶,۴۴۸	۳۵۱,۵۱۳	۲۷,۰۳۹
اعتبار اضافی مربوط به طرح‌هایی که خاتمه پیدا نکرده‌اند	۱۰,۳۴۲	۱۰,۵۳۳	۸۸,۵۵۷	۱۳,۰۶۵	۱۰,۴۹۴	۱۵,۶۶۶	۸,۸۸۷	۵۵,۳۸۱	۲۵۳,۴۷۸	۱۳۱,۰۵۲	۳۶,۲۴۷	۱۲۹,۸۲۳	۱۳۵,۵۵۵	۸۹۹,۰۸۰	۶۹,۱۶۰
نسبت هزینه اضافی به هزینه‌های پیش‌بینی شده باقی مانده	۲/۰۹	۱/۹۴	۶/۷۴	۳/۵۶	۱/۷۳	۱/۹۵	۰/۹۹	۱/۱۶	۳/۸۸	۳/۳۸	۰/۸۰	۱/۹۲	۳/۷۲		۳

مآخذ: همان، طرح‌های تملک دارایی‌های سرمایه‌ای و محاسبات نگارنده.

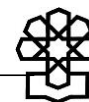
نمودار ۳۹. هزینه اضافی مربوط به طرح‌های ناتمام در سال‌های ۱۳۸۱ الی ۱۳۹۰ (میلیارد ریال)

مأخذ: همان.

۶-۱-۷. نسبت تراز عملیاتی به بودجه عمومی دولت

تراز عملیاتی بودجه دولت که معادل اختلاف درآمدها و هزینه‌های جاری دولت است بیانگر میزان پوشش هزینه‌های جاری دولت توسط درآمدهای عملیاتی و غیرنفتی دولت است. متأسفانه در سال‌های گذشته همواره تراز عملیاتی دولت منفی بوده است که بیانگر این واقعیت است که درآمدهای مالیاتی و سایر درآمدهای غیرنفتی دولت به تنهایی جوابگوی حتی هزینه‌های جاری دولت نیز نیست. به‌عنوان مثال در سال ۱۳۹۳ پیش‌بینی عملکرد دولت (براساس عملکرد ۹ ماهه) حاکی از آن است که تراز عملیاتی دولت حدود ۵۱۳- هزار میلیارد ریال خواهد بود که بالغ بر ۳۰ درصد کل بودجه عمومی دولت در این سال است. لذا میزان وابستگی دولت به درآمدهای نفتی جهت پوشش هزینه‌های جاری هم به‌طور نسبی و هم به لحاظ مقدار مطلق رقمی قابل توجه است که سال به سال در حال افزایش است.

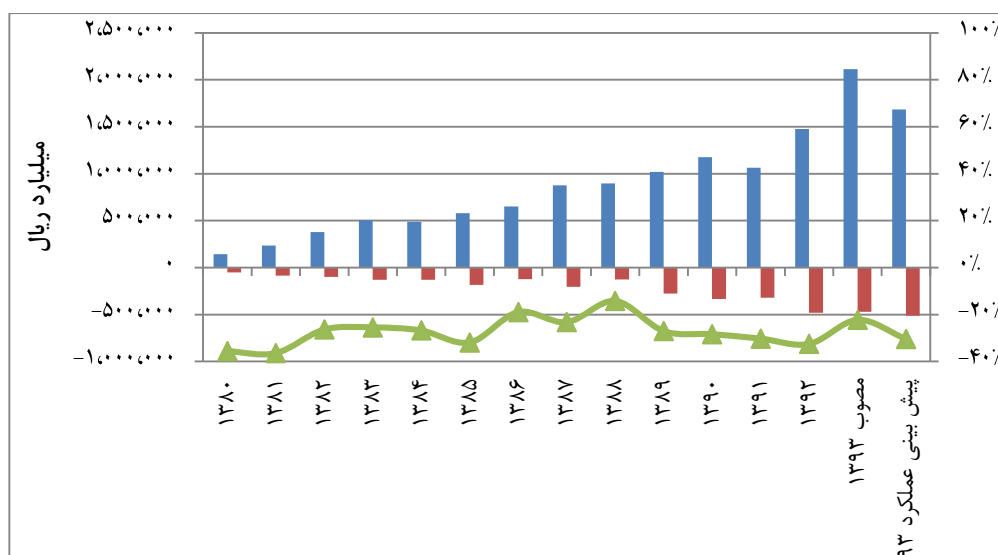

جدول ۷. تراز عملیاتی بوجه در سال‌های گذشته (میلیارد ریال)

سال	بودجه عمومی	تراز عملیاتی	نسبت تراز عملیاتی به بودجه عمومی (درصد)
۱۳۸۰	۱۴۲,۹۰۳	-۵۰,۸۱۷	-۳۶
۱۳۸۱	۲۳۴,۹۵۹	-۸۵,۵۹۸	-۳۶
۱۳۸۲	۳۷۶,۹۰۰	-۹۹,۴۱۹	-۲۶
۱۳۸۳	۵۰۳,۹۳۵	-۱۲۸,۳۳۶	-۲۵
۱۳۸۴	۴۸۷,۴۰۸	-۱۳۰,۵۰۹	-۲۷
۱۳۸۵	۵۷۹,۵۴۹	-۱۸۴,۶۵۷	-۳۲
۱۳۸۶	۶۴۹,۲۶۱	-۱۲۳,۰۸۲	-۱۹
۱۳۸۷	۸۷۴,۳۰۹	-۲۰۳,۳۸۵	-۲۳
۱۳۸۸	۸۹۵,۳۰۷	-۱۲۷,۲۳۸	-۱۴
۱۳۸۹	۱,۰۱۷,۲۷۰	-۲۷۵,۰۵۴	-۲۷
۱۳۹۰	۱,۱۷۵,۲۸۵	-۳۳۳,۲۳۲	-۲۸
۱۳۹۱	۱,۰۶۴,۴۲۰	-۳۲۱,۷۹۰	-۳۰
۱۳۹۲	۱,۴۷۶,۷۷۴	-۴۸۰,۲۶۳	-۳۳
مصوب ۱۳۹۳	۲,۱۱۱,۶۵۹	-۴۷۰,۲۶۶	-۲۲
پیش‌بینی عملکرد ۱۳۹۳	۱,۶۸۲,۴۸۹	-۵۱۲,۵۶۷	-۳۰

مأخذ: گزارش‌های مالی دولت، بانک مرکزی.

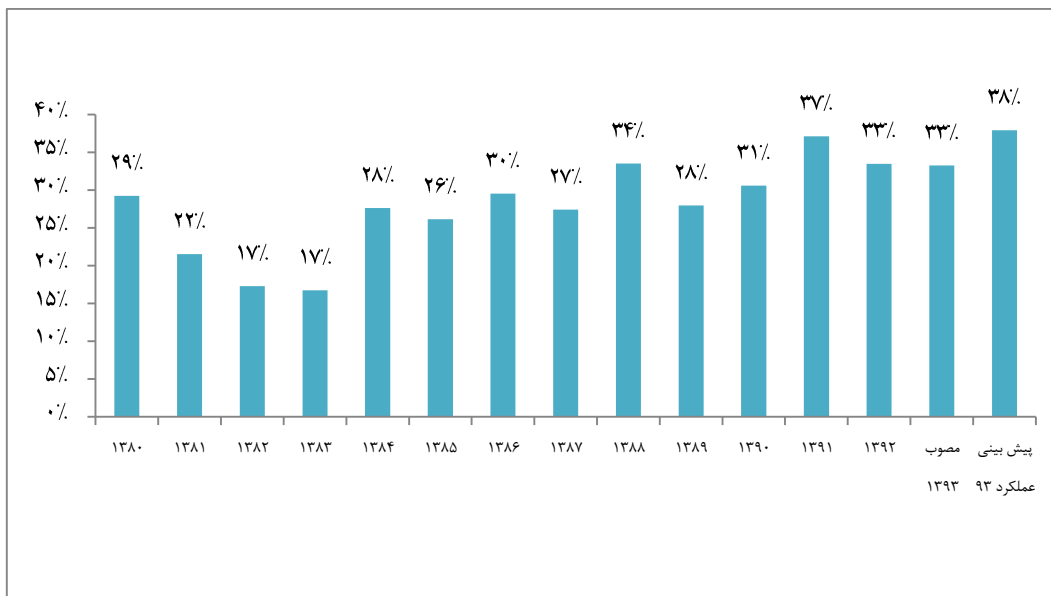
نمودار ۴۰. نسبت تراز عملیاتی به بودجه عمومی دولت

۲-۷. نسبت درآمد مالیاتی به کل منابع بودجه عمومی

طبق نمودار زیر سهم درآمد مالیاتی دولت به کل منابع بودجه عمومی در سال‌های ۱۳۸۰ الی ۱۳۸۳ نزولی بوده و بعد از آن همراه با نوسان دارای روند صعودی بوده است.

نمودار ۴۱. نسبت درآمد مالیاتی به کل منابع بودجه عمومی دولت

مأخذ: همان.

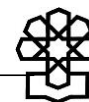
۸. شفافیت اطلاعات و سلامت اقتصادی

با توجه به بررسی‌های صورت گرفته در این قسمت محدودیت شدید آماری وجود داشته و دسترسی به اطلاعات کامل جهت استخراج روند سالیانه و یا حتی در برخی شاخص‌ها وضعیت فعلی به صورت مقطعی نیز وجود ندارد. لذا تنها به بررسی کیفی و تحلیلی با توجه به اطلاعات پراکنده موجود در مورد برخی از شاخص‌های مطرح شده می‌پردازیم.

در حال حاضر اغلب بانک‌ها نظام بانکداری یکپارچه را پیاده‌سازی کرده‌اند (البته همه این بانک‌ها استانداردهای مورد نیاز بانک مرکزی را اجرا نکرده‌اند). اما هنوز هیچ‌یک از بانک‌ها به «سناب» نپیوسته‌اند و لذا نظارت الکترونیک بانک مرکزی بر شبکه بانکی محقق نشده است. بنابراین می‌توان شاخص مربوط به شفافیت نظام بانکی (نسبت دارایی بانک‌های متصل شده به «سامانه نظارت الکترونیک بانکی» (سناب) به دارایی کل شبکه بانکی) را در حال حاضر برابر با صفر در نظر گرفت.

بنابر اظهارات معاون سازمان امور مالیاتی، در حالی که سهم اصناف در تولید ناخالص داخلی ۳۰ درصد است تنها ۶ درصد مالیات را می‌پردازند که نشان از وجود فرار مالیاتی شدید در این قشر از جامعه می‌باشد.

در خصوص شفافیت در حوزه زمین نیز بخش اعظمی از اراضی شهری در سامانه کاداستر ثبت شده است، لکن کماکان بخش قابل توجهی از اراضی دولتی و روستایی به دلیل عدم همکاری مناسب دستگاه‌های ذیربط با سازمان ثبت اسناد و املاک، در این سامانه ثبت نشده است و لذا هنوز مشکلات

مربوط به زمین‌خواری و طرح دعاوی حقوقی ناشی از عدم شفافیت در خصوص حدود و ثغور اراضی روستایی پابرجاست.

همچنین بنا بر گفته معاون قوه قضائیه در سال ۱۳۹۲، میانگین رسیدگی به پرونده‌ها در دادگاه‌های عمومی ۱۲۸ روز و دادگاه‌های کیفری ۱۸۷ روز بوده است که بیشترین مدت زمان رسیدگی به پرونده در دادگاه‌های مدنی ۵۷۰ روز و در کیفری ۴۷۰ روز بوده است که کماکان حاکی از عدم رسیدگی به موقع و وجود موانع بوروکراسی شدید در فرآیند رسیدگی به دعاوی حقوقی در ساختار قوه قضائیه است. لذا در این شرایط نمی‌توان انتظار داشت که در خصوص فساد و موانع سلامت اقتصادی، قوانین موجود از بازدارندگی کافی برخوردار باشند.

نتیجه‌گیری

ارزیابی حرکت سیاست‌های اجرایی کشور در مسیر اقتصاد مقاومتی و قضاوت درباره سرعت و شتاب این حرکت، محتاج در دست داشتن شاخص‌هایی است که ضمن قابلیت اندازه‌گیری دقیق، مبنای انتساب آن به عنوان نماگر تحقق سیاست‌های ابلاغی روشن باشد. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی پیش‌تر در گزارش شماره ۱۴۱۴۸ خود، دو مجموعه از شاخص‌ها (مفصل و تقلیل یافته) را در ذیل هر یک از بندهای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی معرفی کرده بود. البته آن گزارش به بخش‌هایی مانند فرهنگ‌سازی، گفتمان‌سازی، سهم‌بری عادلانه عوامل تولید و درمان به‌دلایلی نپرداخته بود. بخش‌های اندک دیگری از سیاست‌های اقتصاد مقاومتی نیز در این گزارش به دلیل فقدان داده‌های معتبر و رسمی، فاقد قابلیت ارائه بوده‌اند که مستلزم تقاضای مجلس محترم از دستگاه‌های دولتی برای فراهم ساختن بستر نظارتی و اطلاعاتی است (مانند بخش شفافیت اطلاعات و سلامت اقتصادی). گزارش حاضر به ارائه سری زمانی داده‌های مربوط به شاخص‌های تقلیل یافته گزارش فوق، اختصاص دارد.

بررسی شاخص‌های ارائه شده در این گزارش حاکی از آن است که در بسیاری از موارد وضعیت اقتصاد کشور به لحاظ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی چندان مساعد نیست. در بسیاری از موارد شاخص‌ها دارای روند نزولی و یا نوسانی هستند. تنها در مواردی که آن هم به لطف کاهش اجباری تولید و صادرات نفت خام در سال‌های اخیر بوده است شاهد بهبود نسبی شاخص‌هایی همچون کاهش صادرات نفت خام به مجموع ارزش صادرات حامل‌های انرژی هستیم. همچنین برخی از شاخص‌های انضباط مالی دولت در سال‌های اخیر همچون نسبت اعتبارات متفرقه به کل اعتبارات بودجه‌ای و نسبت درآمدهای مالیاتی به کل منابع بودجه عمومی دولت دارای روند نسبتاً مطلوبی بوده‌اند.

پیوست‌ها

۱. پیشتازی اقتصاد دانش‌بنیان

۱-۱. سهم صادرات با فناوری بالا و صادرات خدمات فنی و مهندسی از کل صادرات غیرنفتی سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه (OECD)، صنایع مختلف را براساس محصول نهایی، به چهار سطح فناوری تقسیم‌بندی کرده است (بالا، متوسط بالا، متوسط پایین، پایین). این تقسیم‌بندی بر مبنای کد ISIC صورت گرفته و لذا قابل استفاده برای کشور ما نیز هست (با استفاده از اطلاعات گمرک جمهوری اسلامی).^۱ با توجه به اینکه مبنای آمار صادرات با فناوری بالا، کدهای است و این کدها صرفاً شامل کالا بوده و خدمات را شامل نمی‌شود، مجموع خدمات فنی و مهندسی نیز به عنوان شاخصی از صادرات خدمات با فناوری بالا می‌تواند مبنای عمل قرار گیرد. اطلاعات مربوط به صادرات خدمات فنی و مهندسی در گزارش سازمان توسعه تجارت ایران وجود دارد و امکان استخراج این شاخص هر دو ماه یک بار وجود دارد. به منظور حذف نوسانات ناشی از اندازه‌گیری‌های کوتاه‌مدت، رصد و گزارش ۶ ماهه این شاخص مطلوب می‌باشد. با توجه به اینکه آمارهای مربوط به این شاخص نیز براساس اطلاعات دقیق است و مبتنی بر فرآیندهای آماری نیست عدد مربوط به این شاخص نیز عدد دقیقی است.

۲-۱. محوریت رشد بهره‌وری در اقتصاد

۱-۲-۱. سهم بهره‌وری در رشد اقتصادی

این شاخص نشان‌دهنده میزان توجه به بهره‌وری است و با توجه به اینکه در متن سیاست‌ها محوریت بهره‌وری در اقتصاد مورد توجه قرار گرفته افزایش آن مطلوب است. گزارش‌های مربوط به بهره‌وری توسط سازمان ملی بهره‌وری ایران منتشر می‌شود، در نتیجه این شاخص براساس داده‌های این سازمان و اطلاعات بانک مرکزی قابل اندازه‌گیری می‌باشد. این شاخص باید به صورت سالیانه اندازه‌گیری شود. اطلاعات مربوط به این شاخص مبتنی بر نتایج حاصل از نمونه‌گیری و با استفاده از روش‌های آماری به دست می‌آید.

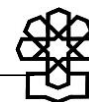
۲-۲-۱. شاخص بهره‌وری کل عوامل تولید

شاخص بهره‌وری کل عوامل^۲ TFP (نیروی کار و سرمایه به صورت توأم) به مفهوم نسبت ستاده به داده‌هاست و در واقع بیانگر متوسط تولید به ازای هر واحد از کل منابع تولید است. شاخص مزبور بیانگر برآیند تحولات بهره‌وری نیروی کار و سرمایه است.

۱. گزارش تحلیل تجارت خارجی کشور از نظر سطح فناوری، گمرک جمهوری اسلامی، دفتر آمار و فناوری اطلاعات و ارتباطات، خرداد ۱۳۹۱.

۲. Total Factor Productivity

۲. اصلاح الگوی مصرف و هدفمندی یارانه‌ها

۲-۱. اصلاح الگوی مصرف خانوار

در بند «۸» سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی بر مدیریت مصرف با تأکید بر اجرای سیاست‌های کلی اصلاح الگوی مصرف مورد توجه قرار گرفته است.

۲-۲. بهینه‌سازی مصرف انرژی

برای بررسی کارایی مصرف انرژی از شاخص‌های متعددی استفاده می‌شود که بهره‌وری انرژی و شدت انرژی از جمله شاخص‌های معتبر در بررسی کارایی مصرف انرژی است. در سطح کلان بهره‌وری انرژی از تقسیم میزان تولید ناخالص داخلی به مقدار انرژی مصرفی و شدت انرژی از تقسیم میزان مصرف انرژی به تولید ناخالص داخلی حاصل می‌شود. در این قسمت شدت انرژی کشور بررسی می‌شود.

۲-۳. بهینه‌سازی تولید برق

شبکه‌های توزیع و خطوط انتقال به مثابه شاه‌رگ‌های صنعت برق هستند. در واقع خطوط انتقال مطمئن، یکپارچه و به هم پیوسته در هر کشوری از جمله ملزومات توسعه صنعت برق می‌باشند و عامل مهمی در بهینه‌سازی تولید برق هستند.

۲-۳-۱. تلفات تولید و انتقال برق

کاهش این شاخص به معنای افزایش بهره‌وری در فرآیند تولید و انتقال برق است که ارقام مربوط به آن بسیار حائز اهمیت و قابل توجه است.

۲-۳-۲. میانگین بازده نیروگاه‌ها

این شاخص نیز از جنس شاخص‌های بهره‌وری است که در حقیقت استفاده بهینه از حامل‌های انرژی در فرآیند تولید برق را مورد توجه قرار می‌دهد. در حال حاضر وضعیت کشور در این شاخص چندان مناسب نیست و کاهش آن یکی از ضروری‌ترین گام‌ها در راستای تحقق محوریت بهره‌وری در اقتصاد است.

۳. امنیت غذا و کالاهای اساسی

۳-۱. افزایش تولید محصولات و نهاده‌های اساسی وارداتی

– نسبت ارزش واردات غذاهای اساسی به ارزش کل مصرف آنها

این شاخص در حقیقت نشان‌دهنده وابستگی کشور در کالاهای اساسی است در نتیجه کاهش آن به معنای کاهش وابستگی، مطلوب سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی می‌باشد. معمولاً به منظور سنجش میزان وابستگی در کالاهای اساسی، از شاخص «ضریب خودکفایی» استفاده می‌شود که طبق تعریف

عبارت است از «نسبت مجموع تولید داخل و خالص موجودی انبار به کل مصرف در هر دوره زمانی». از آنجا که اطلاعات مربوط به تولید اقلام اساسی با تأخیر نسبتاً زیاد (حدود ۲ سال) منتشر می‌شود و اطلاعات مربوط به موجودی انبار نیز غالباً محرمانه تلقی شده و منتشر نمی‌شود، مناسب‌تر است شاخص جایگزین دیگری به منظور سنجش میزان وابستگی در اقلام اساسی معرفی شود.

۳-۲. تنوع بخشی به مبادی واردات نهاده‌ها و محصولات غذایی اساسی

– نسبت ارزش واردات از بزرگ‌ترین مبدأ واردات غذای اساسی به ایران، به کل ارزش واردات این اقلام

کاهش این نسبت نشان‌دهنده توزیع مناسب‌تر واردات از کشورهای مختلف است. هر اندازه این عدد کوچک‌تر باشد به معنای آن است که تعداد کشورهای صادرکننده غذاهای اساسی به ایران افزایش یافته است.

۳-۳. افزایش حجم و بهبود بازده ذخایر راهبردی غذایی

– نسبت حجم ذخایر راهبردی به مصرف غذاهای اساسی

افزایش این شاخص نشان‌دهنده توسعه کمی ذخایر غذاهای اساسی است که مطلوب سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی می‌باشد. در حالت ایدئال این شاخص باید به‌طور روزانه محاسبه شده و برای هر محصول، بسته به راهبردی بودن محصول به‌طور مجزا تهیه گردد. در صورتی که محاسبه روزانه امکانپذیر نباشد، تخمینی از میانگین ماهیانه نیز مطلوب خواهد بود.

۴. نظام پولی (ریالی و ارزی) و مالی

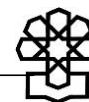
۴-۱. ایجاد ثبات در اقتصاد ملی (اقتصاد کلان)

۴-۱-۱. نرخ تورم و واریانس آن

علاوه بر عدد مطلق تورم، نوسانات نرخ تورم نیز عامل مهمی است که نشان‌دهنده عدم ثبات اقتصادی بوده و موجب افزایش ریسک فعالان اقتصادی می‌شود و توان برنامه‌ریزی آنان را کاهش می‌دهد. به‌عنوان شاخصی از نوسانات تورم، می‌توان واریانس این متغیر را مورد استفاده قرار داد.

۴-۱-۲. اختلاف نرخ ارز حقیقی و اسمی

نرخ ارز یا ضریب تبدیل پول ملی با ارزهای کشورهای دیگر، همواره باید با توجه به اختلاف نرخ تورم دو کشور تعدیل شود تا برابری قدرت خرید مردم و همچنین رقابت‌پذیری تولیدات دو کشور، در وضعیت قبلی حفظ شود.

۴-۲. ثبات نظام بانکی

۴-۲-۱. نسبت کفایت سرمایه

کفایت سرمایه عبارتست از نسبت سرمایه بانک به مجموع دارایی‌های موزون شده به ضرایب ریسک و یکی از شاخص‌هایی است که بانک‌های مرکزی در دنیا از آن برای نظارت بر شبکه بانکی استفاده می‌کنند. این نسبت، شاخصی از کارآیی بانک در تخصیص و همچنین ریسک بانک است. در ایران طبق آیین‌نامه کفایت سرمایه مصوب ۱۳۸۲/۱۱/۲۵ شورای پول و اعتبار، این نسبت برای همه بانک‌ها و مؤسسات اعتباری حداقل ۸ درصد تعیین شده است.

۴-۲-۲. سود حقیقی سپرده‌ها و تسهیلات

نرخ سود حقیقی (نرخ سود اسمی منهای تورم) به رفتار آحاد اقتصادی جهت می‌دهد. متأسفانه در دهه‌های اخیر^۱، جز سال‌های معدودی، نرخ سود حقیقی منفی بوده است و موجب اختلال در سازوکار بازار پول شده است و زمینه فساد و رانت‌جویی در نظام بانکی را فراهم آورده است.

۴-۲-۳. اختلاف نرخ سود سپرده و تسهیلات

مابه‌التفاوت نرخ سود سپرده‌ها و تسهیلات، در واقع حق‌الوکاله بانک است. هرچه این مقدار کمتر باشد نشان دهنده کارآیی بیشتر نظام بانکی و پایین بودن هزینه‌های واسطه‌گری وجوه توسط بانک خواهد بود. محاسبه این شاخص نیز با مشکلی مشابه شاخص ۲ مواجه است و لذا باید به‌صورت سالیانه و بر مبنای اطلاعات بانک مرکزی محاسبه گردد. اطلاعات مربوط به این شاخص، اطلاعات دقیقی هستند و مبتنی بر تخمین‌های آماری نمی‌باشند.

۴-۳. پاسخگویی به نیازهای اقتصاد ملی و پیشگامی در تقویت بخش واقعی اقتصاد

(دارایی‌های ناسالم نظام بانکی)

۴-۳-۱. نسبت مطالبات غیرجاری در کل شبکه بانکی به کل مطالبات شبکه بانکی پس از کسر

مطالبات استمهال شده

مهمترین نوع دارایی بانک‌ها، مطالبات از اشخاص است که شامل تسهیلات اعطایی و تعهدات ایفا شده بانک‌ها به نفع اشخاص است. آیین‌نامه وصول مطالبات غیرجاری مصوب ۱۳۸۸/۸/۳ این مطالبات را به سه دسته سررسید گذشته، معوق و مشکوک‌الوصول تقسیم می‌نماید. هرچه نسبت مطالبات غیرجاری به کل مطالبات بیشتر باشد نشان‌دهنده وضعیت نامناسب‌تر بانک و کاهش توان تسهیلات‌دهی بانک‌هاست. بانک مرکزی اطلاعات مربوط به این شاخص را به‌صورت مستمر از بانک‌ها و مؤسسات

۱ بانک مرکزی ایران، پژوهشکده پولی و بانکی.

اعتباری دریافت می‌کند. این شاخص در بازه‌های زمانی ماهیانه قابل محاسبه است. اطلاعات مربوط به این شاخص اطلاعات دقیق هستند و مبتنی بر تخمین‌های آماری نمی‌باشند.

۲-۳-۴. میانگین نسبت مانده خالص دارایی‌های ثابت به حقوق صاحبان سهام در شبکه بانکی
یکی از مهمترین اقلام دارایی‌های بانک‌ها دارایی‌های ثابت آنهاست که شامل اموال غیرمنقول (زمین و ساختمان و...) و اموال منقول (ماشین آلات، تجهیزات، وسایل نقلیه و اثاثیه) می‌باشند. کارکرد واسطه جوه بودن بانک‌ها ایجاب می‌کند بانک‌ها دارایی‌های ثابت را صرفاً از محل منابع سهام‌داران تأمین کنند و منابع سپرده‌گذاران را در این فرآیند دخیل نکنند. شورای پول و اعتبار نسبت مانده خالص دارایی‌های ثابت به حقوق صاحبان سهام، پس از کسر سود انباشته و سود قطعی نشده را حداکثر ۳۰ درصد مشخص کرده است، اما بررسی وضعیت فعلی این نسبت برای بانک‌های مختلف کشور نشان از تخلف قابل توجه بانک‌ها دارد و رصد این نسبت در بازه‌های ۳ یا ۶ ماهه می‌تواند شاخصی از عملکرد بانک‌ها به عنوان واسطه جوه باشد.

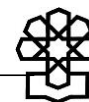
۳-۳-۴. میانگین نسبت مجموع تسهیلات و تعهدات به اشخاص مرتبط (ذینفع واحد) به

سرمایه بانک‌ها

پیشگیری از تبدیل شدن بانک‌ها و مؤسسات اعتباری به منبع تأمین مالی اشخاص حقیقی و حقوقی مرتبط با بانک (شرکت‌های تابعه و وابسته بانک‌ها) و کاهش مخاطرات ناشی از آن بسیار ضروری است. با توجه به عدم شفافیت بسیار بالایی که در تشخیص اشخاص حقیقی و حقوقی مرتبط با بانک‌ها وجود دارد، احتمال کم برآورد شدن اطلاعات مربوط به این شاخص نسبتاً بالاست. دسترسی به اطلاعات این شاخص بر مبنای صورت‌های مالی سه‌ماهه بانک‌ها امکان‌پذیر است و حسب درخواست بانک مرکزی، قابل محاسبه برای کل شبکه بانکی است.

۴-۳-۴. نسبت تعداد چک‌های برگشتی به کل چک‌های مبادله‌شده

افزایش تعداد چک‌های برگشتی ضمن بی‌اعتبار ساختن نهاد خرید مدت‌دار موجب تحمیل هزینه‌های گزافی به دولت و مردم می‌شود. لذا نسبت چک‌های برگشت شده به کل چک‌های مبادله شده (براساس مبلغ و تعداد) می‌تواند نمایانگر اعتبار چک و کارآمدی مجموعه قوانین حقوقی و بانکی برای جلوگیری از چک برگشتی است.

۵. صادرات، مناطق آزاد، دیپلماسی اقتصادی

۵-۱. حمایت همه‌جانبه هدفمند از صادرات کالاها و خدمات

۵-۱-۱. نسبت صادرات غیرنفتی و غیرمعدنی به کل صادرات

افزایش این شاخص به معنای افزایش صادرات غیرخام ایران است و نشان دهنده موفقیت سیاست‌های حمایتی در حمایت از صادرات است که مورد توجه سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی می‌باشد.

۵-۱-۲. حجم مبادلات تهاتری یا مبتنی بر پیمان‌های پولی دو یا چندجانبه به حجم مبادلات کشور

برای انجام تهاتر سازوکارهای مختلفی وجود دارد، اما مؤثرترین مکانیسم و با دوام‌ترین آن پیمان پولی دو یا چندجانبه است که مورد توجه تعداد قابل توجهی از کشورهای دنیا نیز قرار گرفته است. اطلاعات مربوط به این شاخص که افزایش آن مطلوب می‌باشد، در اختیار بانک مرکزی و گمرک است و با توجه به اهمیت زیاد آن مناسب‌تر آنست که به صورت ماهیانه یا فصلی اندازه‌گیری و رصد شود. اطلاعات مربوط به این شاخص اطلاعات دقیق هستند و مبتنی بر تخمین‌های آماری نمی‌باشند.

۵-۱-۳. درجه تمرکز کالاهای صادراتی

این شاخص در راستای سنجش حمایت هدفمند از صادرات تدوین شده است، این شاخص در حقیقت به نوعی تنوع مقاصد صادراتی را می‌سنجد، هر اندازه عدد این شاخص بزرگ‌تر باشد به معنای تمرکز بالای صادرات است که از منظر اقتصاد مقاومتی مطلوب نیست، زیرا منجر به آسیب‌پذیری هر چه بیشتر کشور می‌شود، منابع آماری این شاخص در گمرک موجود است و رصد و سنجش سالیانه آن مطلوب است.

۵-۱-۴. رابطه مبادله تجاری غیرنفتی

این شاخص که در حقیقت نسبت ارزش واحد کالاهای وارداتی به ارزش واحد کالاهای صادراتی است، تلاش می‌کند تا به لحاظ ارزشی واردات و صادرات کشور را مقایسه کند، کاهش آن به معنای افزایش کیفیت محصولات صادراتی است که مطلوب سیاست‌هاست.

۵-۱-۵. ارزش ترانزیت انجام شده از مسیر کشور

افزایش این شاخص به معنای بهره‌مندی هر چه بیشتر از یکی از مهمترین مزایای اقتصادی کشور است که هم از منظر اقتصادی و هم از منظر سیاسی منجر به افزایش مقاومت کشور در مواجهه تهدیدهای بیرونی می‌شود.

۵-۲. توسعه حوزه عمل مناطق آزاد و ویژه اقتصادی کشور

۵-۲-۱. نسبت صادرات به واردات در مناطق آزاد و ویژه اقتصادی

این شاخص تلاش می‌کند تا موفقیت مناطق آزاد و ویژه اقتصادی را در راستای تسهیل صادرات اندازه‌گیری کند. افزایش این شاخص به معنای غلبه صادرات بر واردات در این بخش است و نشان می‌دهد که بخش بیشتر فعالیت‌های تجاری این مناطق در راستای صادرات است.

۵-۲-۲. نسبت صادرات از مناطق آزاد و ویژه اقتصادی به مجموع صادرات غیرنفتی

این شاخص نقش مناطق آزاد و ویژه اقتصادی را در صادرات کشور می‌سنجد و افزایش آن به معنای افزایش صادرات از مسیر مناطق آزاد و ویژه اقتصادی است که یکی از کارکردهای مورد نظر سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی است.

۶. نفت، گاز و حوزه انرژی

۶-۱. قطع وابستگی بودجه به درآمدهای نفتی در بلندمدت

- سهم صندوق توسعه ملی از درآمدهای ناشی از صادرات نفت و گاز

براساس سیاست‌های کلی، به منظور قطع وابستگی مستقیم به درآمدهای نفتی، افزایش این شاخص مطلوب است.

۶-۲. کاهش ضربه‌پذیری درآمد حاصل از صادرات نفت و گاز در کوتاه‌مدت

۶-۲-۱. نسبت مجموع صادرات بخش غیردولتی، صادرات تهاتری و فروش بورسی نفت به

مجموع صادرات نفت

شاخص ۱: نسبت فروش بورسی به کل فروش نفت

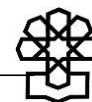
افزایش این شاخص به معنای افزایش سهم فروش بورسی است که مطلوب است.

شاخص ۲: نسبت حجم یا ارزش نفت فروخته شده به روش تهاتری به کل فروش نفت

با توجه به تحریم بانکی ایران، افزایش این شاخص بسیار مطلوب و ضروری است. تنها منبع آماري اطلاعات این شاخص شرکت ملی نفت است و اطلاعات آن نیز جزء اطلاعات محرمانه می‌باشد.

۶-۲-۲. مشارکت بخش خصوصی در فروش نفت

لازمه مشارکت مؤثر بخش خصوصی آن است که اولاً نفت به بخش خصوصی فروخته شود، ثانیاً بخش خصوصی مجوز صادرات نیز داشته باشد. همان‌طور که اشاره شد بخشی از این مشارکت می‌تواند در قالب بورس اتفاق بیافتد و بخش دیگر از طریق فروش به روش قراردادی.

۶-۳. تنوع بخشی به سبد صادراتی انرژی به منظور کاهش سهم نفت خام

۶-۳-۱. نسبت ارزش صادرات نفت به مجموع ارزش صادرات نفت، گاز، محصولات پالایشی و

پتروشیمی و برق

کاهش این شاخص به معنای کاهش سهم نفت در سبد صادراتی بخش انرژی بوده و مطلوب است.

۶-۳-۲. ارزش مجموع صادرات گاز، پتروشیمی و پالایشی و برق نسبت به یک سال پایه

کاهش شاخص های (نسبت ارزش صادرات نفت به مجموع ارزش صادرات نفت، گاز، محصولات پالایشی و پتروشیمی پایین دستی و برق) و (نسبت صادرات گاز به مجموع صادرات گاز، محصولات پالایشی و پتروشیمی پایین دستی و برق) به شرطی مطلوب سیاست های کلی است که مجموع صادرات نفت، گاز، پتروشیمی و پالایشی و برق افزایش یابد. بنابراین شاخص های مذکور نیاز به یک شاخص مکمل دارند که این افزایش را رصد کند. جهت مطلوب برای این شاخص مکمل، جهت افزایشی می باشد.

۶-۴. توسعه ظرفیت تولید (اولویت میادین مشترک)

- نسبت مجموع برداشت ایران از میادین مشترک به مجموع برداشت کشورهای رقیب در این

میادین

افزایش این دو شاخص به معنای افزایش ظرفیت و سهم تولید نفت ایران از میادین مشترک و افزایش توان نقش آفرینی در بازارهای جهانی است.

۶-۵. تکمیل زنجیره ارزش افزوده (نفت)

۶-۵-۱. نسبت ظرفیت پالایشی به ظرفیت تولید نفت

افزایش این شاخص نشان دهنده بهبود وضعیت پالایشی و افزایش کمی زنجیره ارزش افزوده است. با توجه به اینکه پروژه های پالایشی پروژه های بلندمدت هستند و افزایش ظرفیت پالایشی نیاز به زمان زیادی دارد این شاخص باید به صورت سالیانه اندازه گیری شود.

۶-۵-۲. سهم مازوت از سبد پالایشی

کاهش این شاخص نشان دهنده بهبود کیفیت زنجیره ارزش افزوده است و به اندازه توسعه کمی ظرفیت پالایشی و حتی بیش از آن اهمیت دارد.

۶-۶. تکمیل زنجیره ارزش افزوده (گاز)

– واردات محصولات پتروشیمی نسبت به کل مصرف محصولات پتروشیمی با توجه با اینکه فرآورده‌های پتروشیمی وارداتی به کشور غالباً از نوع فرآورده نهایی هستند، کاهش این شاخص به معنای تولید فرآورده‌های نهایی پتروشیمی در کشور است که به معنای توسعه زنجیره ارزش افزوده است که هدف مطلوب سیاست‌های ابلاغی است.

۷. بودجه، هزینه‌های دولت، مالیات

۷-۱. صرفه‌جویی در هزینه‌های عمومی کشور و حذف هزینه‌های زائد

۷-۱-۱. نسبت اعتبارات هزینه‌ای دولت (بودجه جاری) به کل بودجه عمومی

با این فرض که در حال حاضر اندازه و هزینه‌های دولت بیش از مقدار مطلوب آنست، کاهش این شاخص می‌تواند معیار تحقق اهداف سیاست‌های ابلاغی باشد.

۷-۱-۲. نسبت اعتبارات متفرقه به کل اعتبارات بودجه‌ای

این شاخص به منظور سنجش انضباط و شفافیت مالی دولت پیشنهاد شده است و کاهش آن به معنی افزایش انضباط و شفافیت دولت در حوزه بودجه است. توضیح آنکه در تصویب اعتبارات متفرقه تنها میزان بودجه لازم جهت اجرای یک برنامه کلی مشخص می‌شود؛ ولی نهاد مجری و عملیات مورد نیاز جهت دستیابی به آن برنامه در هنگام تهیه و تصویب بودجه مشخص نمی‌گردد. این روال مشکلاتی از جمله کاهش امکان نظارت مجلس در هنگام تصویب بودجه و امکان تخصیص سلیقه‌ای منابع را به دنبال خواهد داشت. لذا در حالت مطلوب این اعتبارات باید به حدیقت میزان ممکن تقلیل یابند، هر چند که شاید صفر کردن آنها در عمل ممکن نباشد.

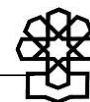
۷-۱-۳. نسبت زمان خاتمه طرح‌های عمرانی به زمان برنامه‌ریزی شده برای اختتام

آمارها نشان می‌دهد تعداد زیادی از طرح‌های عمرانی در زمان مقرر اجرا نشده و این امر به یک روال تبدیل شده است. به درازا کشیدن اجرای طرح‌ها، موجب افزایش هزینه‌های اجرای طرح، کاهش بازدهی اقتصادی بسیاری از طرح‌ها و حتی غیراقتصادی شدن آنها می‌شود. بر این اساس کاهش این شاخص نشان‌دهنده بهبود در وضعیت اجرای طرح‌های عمرانی بوده و صرفه‌جویی در هزینه‌های دولت را نشان می‌دهد.

۷-۱-۴. نسبت تعداد طرح‌های عمرانی جدید به طرح‌های عمرانی تکمیل شده در هر سال

یک شاخص مناسب در استفاده بهینه از منابع دولت در حوزه عمرانی، نسبت تعداد طرح‌های مصوب جدید به طرح‌های خاتمه یافته است. با توجه به تمایل تصمیم‌گیران بخش عمومی برای تعریف روزافزون

طرح‌های جدید، افزایش این شاخص نامطلوب تلقی می‌گردد. همچنین کاهش این شاخص، در صورتی که همزمان با افزایش شاخص ۳ (سهم بخش خصوصی در تأمین مالی و اجرای طرح‌های عمرانی) باشد، مطلوب ارزیابی می‌شود. منبع آماری این شاخص بودجه سالیانه مصوب مجلس و اطلاعات معاونت برنامه‌ریزی است و اندازه‌گیری آن به صورت سالیانه انجام می‌شود. اطلاعات مربوط به این شاخص اطلاعات دقیق هستند و مبتنی بر تخمین‌های آماری نمی‌باشند.

۷-۱-۵. نسبت هزینه تمام شده به هزینه پیش‌بینی شده طرح‌های عمرانی

یک شاخص مناسب، نسبت هزینه تمام شده به هزینه پیش‌بینی شده اتمام طرح‌های عمرانی است. نکته‌ای که در خصوص این شاخص وجود دارد، تأثیر شدید تورم بر نتیجه شاخص است. به همین دلیل و به علت آنکه تعدیل اعداد و ارقام مربوط به افزایش هزینه‌های عمرانی با شاخص قیمت مصرف‌کننده یا تولیدکننده بی‌مفهوم است، از ارائه این شاخص صرف‌نظر می‌گردد.

۷-۱-۶. نسبت تراز عملیاتی به بودجه عمومی دولت

تراز عملیاتی در بودجه نشانگر آن است که چه میزان از هزینه‌های دولت توسط درآمدهای دولت (کل درآمدهای عمومی پس از کسر اعتبارات واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای و مالی) تأمین شده است. لذا هرچه تراز عملیاتی بیشتر باشد نیاز به درآمدهای نفتی جهت تأمین هزینه‌های دولت کمتر است. بنابراین افزایش این شاخص جهت کاهش وابستگی بودجه به نفت و تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی امری ضروری است.

۷-۱-۷. نسبت درآمد مالیاتی به کل منابع بودجه عمومی

جهت رصد جداگانه افزایش سهم درآمدهای مالیاتی در بودجه، شاخص نسبت درآمد مالیاتی به کل منابع بودجه عمومی از جمله شاخص‌هایی است که باید مورد توجه قرار گیرد. افزایش این شاخص مطلوب سیاست‌های اقتصاد مقاومتی است، البته بهبود این شاخص باید از لحاظ کیفی نیز بررسی شود که در شاخص‌های بعدی به آن اشاره شده است.

۸. شفافیت اطلاعات و سلامت اقتصادی

۸-۱. شفافیت نظام ارزی

شاخص ۱: نسبت مجموع ارز مرتبط با واردات ثبت شده در پورتال ارزی (ارز مبادله‌ای) و سامانه سنا (ارز آزاد) به کل واردات.

در حال حاضر روال واردات کشور به این صورت است که ابتدا واردکننده در سامانه ثبت سفارش وزارت صنعت، معدن، تجارت اقدام به ثبت سفارش می‌کند، سپس تخصیص ارز توسط بانک مرکزی برای واردات

صورت می‌گیرد. ارز تخصیص یافته می‌تواند از نوع ارز مبادله‌ای یا آزاد باشد. ارز مبادله‌ای از مسیر نظام بانکی و ارز آزاد از مسیر صرافی‌ها و سامانه سنا (سامانه نظارت ارزی) تخصیص می‌یابد. هرچه سهم فرایند شفاف مذکور در کل واردات افزایش یابد، شفافیت ارزی کشور ارتقا می‌یابد.

شاخص ۲: نسبت ارز حاصل از صادرات ثبت شده در سنا به کل صادرات.

توضیح شاخص ۲: ارز در کشور از طریق صادرات نفتی و غیرنفتی تأمین می‌شود. ارز حاصل از صادرات اموال دولتی که عمده آن نفت است، به بانک مرکزی تحویل داده می‌شود و اطلاعات مربوط به آن موجود است. در مقابل اطلاعات زیادی از ارز حاصل از صادرات بخش خصوصی در دست نیست و این مسئله به معضلاتی مانند سفته بازی ارز و قاچاق دامن زده است. لذا شاخص مذکور نمایانگر میزان شفافیت در ارز حاصل از صادرات است.

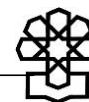
۲-۸. شفافیت نظام بانکی

شاخص ۱: نسبت دارایی بانک‌های متصل شده به «سامانه نظارت الکترونیکی بانکی» (سناب) به دارایی کل شبکه بانکی.

در حال حاضر اغلب بانک‌ها نظام بانکداری یکپارچه را پیاده‌سازی کرده‌اند (البته همه این بانک‌ها استانداردهای مورد نیاز بانک مرکزی را اجرا ننموده‌اند)، اما هنوز هیچ‌یک از بانک‌ها به «سناب» پیوسته‌اند و لذا نظارت الکترونیک بانک مرکزی بر شبکه بانکی محقق نشده است. یکی از مهمترین شاخص‌هایی که می‌تواند میزان شفافیت نظام بانکی را بسنجد، «بخشی از شبکه بانکی که به «سناب» پیوسته‌اند» است. نسبت دارایی بانک‌های عضو «سناب» به کل دارایی شبکه بانکی، می‌تواند نشان‌دهنده این بخش باشد. طبیعتاً افزایش این شاخص نشان‌دهنده افزایش شفافیت نظام بانکی است.

شاخص ۲: نسبت مانده تسهیلات ثبت شده در سامانه تسهیلات بانک مرکزی به کل مانده تسهیلات سیستم بانکی.

بانک مرکزی نیازمند سامانه‌ای برای نظارت بر تسهیلات بانکی است تا بتواند بر اجرای مقررات مربوط به اشخاص مرتبط، ذینفع واحد، اشخاص دارای سوءسابقه و همچنین ارائه تسهیلات بر مبنای اعتبارسنجی نظارت کند. لذا نسبت تسهیلاتی که در این سامانه ثبت شده است می‌تواند شاخصی مناسب جهت شفافیت در حوزه تسهیلات باشد.

۳-۸. شفافیت نظام مالیاتی

شاخص ۱: نسبت مالیات مشاغل به سهم آنها از تولید ناخالص ملی.
این شاخص در حقیقت تلاش می‌کند با مقایسه مالیات و تولید، تخمینی از فرار مالیاتی این بخش را محاسبه نماید.

۴-۸. شفافیت در حوزه زمین

شاخص: درصد اراضی کشور که در سامانه کاداستر ثبت شده است.

۵-۸. اطاله دادرسی در پرونده‌های قضایی

شاخص: میانگین زمان رسیدگی به پرونده‌ها در مقایسه با سال پایه.

منابع و مآخذ

۱. بانک مرکزی جمهوری اسلامی، گزارش بودجه خانوار، ۱۳۹۲.
۲. بانک مرکزی جمهوری اسلامی، بانک اطلاعات سری زمانی.
۳. گمرک جمهوری اسلامی ایران، آمار واردات از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۲.
۴. گمرک جمهوری اسلامی ایران، عملکرد مناطق آزاد و ویژه اقتصادی.
۵. مؤسسه عالی بانکداری ایران، گزارش عملکرد نظام بانکی ۱۳۸۸.
۶. تراز نامه انرژی سال‌های ۱۳۸۶ تا ۱۳۹۱، وزارت نیرو.
۷. سازمان ملی بهره‌وری ایران.
۸. سازمان توسعه تجارت ایران.
۹. اتاق بازرگانی صنایع و معادن.
۱۰. ولی‌زاده زنوز، پروین. بهره‌وری نیروی کار، سرمایه و کل عوامل تولید، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، مجموعه پژوهش‌های اقتصادی، اداره بررسی سیاست‌های اقتصادی، ش ۴۰.
۱۱. بررسی ضرورت و امکان انعقاد پیمان پولی دوجانبه، شماره مسلسل ۱۳۹۶۲، مرکز پژوهش‌های مجلس.
۱۲. درباره برنامه پنجم توسعه-کالبد شکافی بخش بازرگانی، شماره مسلسل ۹۷۲۹، گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس.
۱۳. سالنامه آماری حمل‌ونقل جاده‌ای ۱۳۷۶-۱۳۸۵.
۱۴. عملکرد هشت‌ساله وزارت صنعت، معدن و تجارت (۱۳۹۱-۱۳۸۴).
۱۵. گزارش مدیریتی ترانزیت کالا در ایران و جهان، مرکز پژوهش‌های آمار و اطلاعات ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز.
۱۶. احمدیان، اعظم. ارزیابی شاخص‌های سلامت بانکی، در بانک‌های ایران (۱۳۹۰-۱۳۹۱)، پژوهشکده پولی و بانکی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی، زمستان ۱۳۹۲.
۱۷. اختلاف نرخ سود سپرده‌ها و سود تسهیلات بانکی، شماره مسلسل ۷۰۸۷، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

۱۸. احمدیان، اعظم. ارزیابی عملکرد صنعت بانکداری در ایران مقایسه سال‌های ۱۳۸۹ و ۱۳۹۰، پژوهش‌شکده پولی و بانکی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی، ۱۳۹۲.
۱۹. بانک مرکزی جمهوری اسلامی، خلاصه تحولات اقتصادی ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۲.
۲۰. بانک مرکزی جمهوری اسلامی، گزارش اقتصادی و ترازنامه بانک مرکزی ۱۳۸۱ تا ۱۳۹۲.
۲۱. نیلی، فرهاد و امینه، محمودزاده. مطالبات غیرجاری یا دارایی‌های مسموم بانکی، پژوهش‌شکده پولی و بانکی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ۱۳۹۳.
۲۲. گزارش عملکرد مناطق آزاد تجاری-صنعتی کشور در چهار سال اول برنامه چهارم توسعه، مجله اقتصادی-ماهنامه بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی ش ۱۰ و ۹، آذر و دی ۱۳۸۹.
۲۳. تولید، تجارت و مصرف روغن در ایران، شماره مسلسل ۱۳۸۲۱، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
۲۴. احمدوند، محمد رحیم و آسیه، قاسمی و ذبیح الله، نجف‌پور. امکان‌سنجی تنظیم بازار روغن نباتی و گوشت قرمز در سال ۱۳۸۶، مجله اقتصادی، سال هفتم، ش ۷۰ و ۶۹.
۲۵. ایرانولی زاده‌زنوز، پروین. بررسی بهره‌وری در اقتصاد ایران، مجموعه پژوهش‌های اقتصادی بانک مرکزی، ش ۲۴، سال ۱۳۸۴.
۲۶. تحلیل بخشی از آمارهای برق ایران و کشورهای جهان، شماره مساسل ۱۴۲۱۹، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، فروردین ۱۳۹۴.
۲۷. سهم صنایع با فناوری بالا در اقتصاد ایران، شماره مسلسل ۱۴۰۴۰، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، آذر ۱۳۹۳.

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شناسنامه گزارش

شماره مسلسل: ۱۴۴۴۶

عنوان گزارش: درباره سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی: ۷. بررسی روند شاخص‌های تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی (ویرایش اول)

نام دفتر: مطالعات اقتصادی

تهیه و تدوین‌کنندگان: علی طاهری فرد، حامد صاحب هنر، امین حساری

همکاران: علی عرب صالحی نصرآبادی، محمدرضا حاجی جعفری

ناظر علمی: سید احسان خاندوزی

متقاضی: معاونت پژوهش‌های اقتصادی

ویراستار تخصصی: _____

ویراستار ادبی: _____

واژه‌های کلیدی:

۱. اقتصادی مقاومتی

۲. اقتصاد دانش‌بنیان

۳. نفت

۴. واردات

۵. مالیات

تاریخ انتشار: ۱۳۹۴/۶/۲۸